

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 6 SEPTEMBER 2019 PRIS: 89:-

Dödade för sin tro

Nuri Kino om de kristnas öde i Syrien och Irak

TEMA

HISTORIA OCH NUTID

Historien kan användas både som kompass och som maktmedel.

CIVILISATION

JOSEFIN HOLMSTRÖM

om Apolloprojektet och månlandningens baksida.

I VÅR TID

BENGT OHLSSON

tycker att man ska ta det lugnt med klasshatet.

”En gammal lanthandel betyder mycket för min diabetesforskning!”

TACK TILL TORSÅNGS DIVERSEHANDEL & MOTORMUSEUM!

Daniel Espes forskning fick ny energi häromåret. Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, SSMF, fick i gåva en gammal diversehandel, skog och aktier som såldes och förvandlades till forskningsbidrag till lovande forskare.

Betaceller har som uppgift att producera det livsviktiga hormonet insulin. Den svåra sjukdomen diabetes typ 1 uppstår när kroppens immunsystem förklarar krig mot betacellerna och förstör dem.

Fast alla dör inte. Likt gerillaförband i bukspottskörteln lyckas några betaceller hålla sig undan år efter år och överlever alla attacker.

Varför överlever just dessa betaceller? Tänk om man kunde få fram fler gerillakrigare av samma sort och på så vis besegra diabetes inifrån?

Den gåtan sysselsätter forskaren och läkaren Daniel Espes tankar dygnet runt.

Att Daniel Espes tillhör de forskare i världen som kommit längst i att närma sig svaret har att göra med en gammal lanthandel.

När Daniel Espes fick ett stipendium från Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, SSMF, kom pengarna från ett stort arv efter en privatperson som bland sina ägodelar hade en lanthandel.

”Utan stipendiet från SSMF är det inte säkert att jag kunnat satsa på forskning”, säger Daniel Espes.

”Trots att vi i Sverige satsar på klinisk forskning är det väldigt svårt att få möjlighet att kombinera forskning med en klinisk tjänst. Därför är jag extra glad att kunna vara läkare på halvtid och forskare på halvtid.”

Båda tjänsterna slukar i verkigheten mer än halvtid så Daniels dubbla roller kräver dubbelt engagemang och lite till. Det är det värt tycker

han eftersom han blir en bättre läkare av att forska – och en bättre forskare av att ha regelbunden patientkontakt.

Kombinationen har också lett till resultat i forskningen om diabetes typ 1. Daniel har sjösatt kliniska studier för att öka antalet överlevande celler, något som redan kan provas på patienter.

När Daniel har tid lyssnar han gärna på ”People behind the science”, en podcast om hur forskare arbetar.

”Det är superspännande att få insikt i hur andra tänker för att komma fram till sina upptäckter.”

SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR
MEDICINSK FORSKNING

GRUNDAT 1919

Vill du också ge ett bidrag, stort som litet, till svensk medicinsk forskning, läs mer på ssmf.se eller ring SSMF på 08-33 50 61. Plusgiro 90 11 09-9. Bankgiro 901-1099. Swish 1239011099

"Årets mest ambitiösa mediesatsning"

fler än
Nu **150 000** användare

Nyhetstjänsten för företagsamma

www.fplus.se

Domen: Aldrig mer högkonjunktur i Sverige

Avmattning, men krisen står inte för dörren. Den bilden delas av de flesta ekonomer just nu. Men få pratar om vad det egentligen betyder och om jobbet som måste göras. "Vi kan ha sett den sista riktiga högkonjunkturen i Sverige", säger en ekonom till fPlus.

[Läs mer i fPlus](#)

Skattebomben: **Då blir
din bil dubbelt så dyr**

Heberlein:
**"Borgerligheten har
varit väldigt artig"**

Sveriges nio
värsta regler -
och de dummaste
tillämpningarna

Momssmockan: **"Våra
kostnader har ökat
med sex miljoner"**

[Läs mer i fPlus](#)

Det här är fPlus

GRATIS

- ✦ **Morgonkoll:** Nyhetsbrevet som ger dig allt du behöver veta, i god tid före frukost.
- ✦ **fPlus Politik:** Nyhetsbrevet som följer, förklarar och fördjupar politiken.
- ✦ **Appen:** Få reda på det senaste direkt när det händer.
- ✦ **fPlus.se:** Nyheter dygnet runt.
- ✦ **fPlus Kommunkoll:** Nyhetsbrevet om allt som rör kommunerna och näringslivet.
- ✦ **fPlus Hållbarhet:** För dig som brinner för klimat, hållbarhet och miljö.

KOM IGÅNG IDAG: om.fplus.se

Därför är den svenska entreprenören döende

Fram till åren efter millennieskiftet blomstrade det svenska entreprenörskapet. Men sedan dess har något dramatiskt hänt, visar ny statistik. "Sverige är i det närmaste schizofrent i sitt förhållande till sina entreprenörer", säger entreprenörskapsforskaren och professor Karl Wennberg.

[Läs mer i fPlus](#)

Allt fler nobbar anställning - gigjobben tar över

Allt fler väljer att starta eget och frilansa, något som ställer nya krav på företag och beslutsfattare. Tryggheten av en fast anställning ställs mot den flexibilitet som frilanslivet innebär och enligt forskaren Anders Parment är gigjobben här för att stanna.

[Läs mer i fPlus](#)

✦ Tusentals nyhets-
källor i ett svep

✦ Våra journalister
hårdbevakar närings-
liv och politik

✦ Skräddarsy ditt
nyhetsflöde

f står för
företagsamheten
i fokus, och för en
publicistisk ambi-
tion om att förklara,
förnya och fördjupa
nyhetsflödet.

Den omoraliska vanmakten

PJ Anders Linder

För den militära stormakten USA innebar Vietnamkriget förnedring och katastrof. För småstaten Sverige innebar det triumf och befördran till stormaktsstatus: i alla fall i våra egna ögon och på det moraliska planet. Engagemanget för FNL och befrielsekampen tillsammans med regeringens hårda USA-kritik lyfte oss från realismens skuggvärld till idealismens soldränkta höjder. Sverige hade inga nationella intressen att försvara i Indokina, ändå hade vi aktiverat oss och trätt fram som en oegennyttig förebild för andra att ta efter.

När den franska kolonialmakten förlorade striden om Dien Bien Phu 1954 sände Sveriges Parisambassadör en not till premiärministern där han uttryckte sin beundran för försvararnas tapperhet och sitt ”djupa medlidande” med franska folket i denna prövningens stund. När Saigon föll 1975 gratulerade utrikesminister Sven Andersson Nordvietnams Stockholmsambassadör och kallade det som hänt ”en stor seger för de progressiva krafterna”. Två decennier hade gått och nu stod Sverige på framtidens sida.

ATT DE PROGRESSIVA KRAFTERNA inte utgjordes av tappra sydvietnamesiska gerillasoldater utan av det kommunistiska Nordvietnams reguljära armé hade Sveriges företrädare inte fått riktigt klart för sig. Ej heller var de beredda på vad som komma skulle. Under lång tid hade de låtit sig charmas av nordvietnamesiska företrädare och accepterat en rad myter om landet som fakta. De var övertygade om segrarnas goda vilja och uppgifter om förföljelser och förtryck i den nordvietnamesiska segerns spår avfärdades länge som ”illvillig propaganda”.

Det skriver Gunnar Åselius, professor i militärhistoria vid Försvarshögskolan, i sin ytterst läsvärda bok *Vietnamkriget och de svenska diplomaterna* (Dialogos, 2019). Och han fortsätter strävt: ”Det Vietnamkrig som intresserade de svenska diplomaterna, var det Vietnamkrig som kunde

bekräfta Sveriges betydelse i världen.” Ställningen som moralisk stormakt var hett eftertraktad.

Härmed inte sagt att det bara var opportunism och fåfänga som låg bakom den svenska enögheten inför vad som skedde i Vietnam. Bland yngre politiker och tjänstemän fanns stark sympati för radikalism och centralplanering och en övertygelse om att det skulle bli en välsignelsens dag för det vietnamesiska folket när allt det gamla murkna och kapitalistiska försvann. Men Åselius påpekar att det fanns stöd för aktivism även bland ett äldre och föga socialistiskt garde inom UD. Han spårar denna hållning tillbaka till Uppsalaprofessorn Christopher Jacob Boström, vars idealistiska 1800-talsfilosofi fick ett enormt genomslag inom akademien och präglade generationer av svenska ämbetsmän.

Ätminstone tre ideologiska drag hos den aktiva svenska utrikespolitiken återfinns enligt Åselius hos Boström: Att framtiden är överlägsen såväl nuet som det förflutna. Att samma normer ska gälla i utrikes som inrikes affärer. Att ett lands verkliga betydelse inte emanerar ur storlek och makt utan ur de moraliska värden man hävdar. Flera decennier in på 1900-talet präglades också svensk utrikespolitik av idealistiska teman som folkrätt och nedrustning, och den traditionen återknöt man gärna till efter den besvärande period av realpolitik som andra världskriget hade krävt.

REKORDÄRENS VÄLSTÄND, modernitetskult, skuld-känslor och stolthet om vartannat, protestantismens föreställningar om plikt och att vi bär ansvaret för hela världen på våra axlar, politisk radikaliserings och så det Boströmska tankegodset: det är inte litet som bidrar till att svenska företrädare har kommit att fästa så stor vikt vid att vårt land ska vara en progressiv förebild och intressera sig så till den grad för hur vi uppfattas.

Andra länder må ha en rik kultur och färgstark historia. Vi har en Sverigebild istället: ett frustande framkantliv där alla kan se oss,

FOTO: TT/ERIK SVENSSON

”Gång efter annan vänds vreden mot dem som påtalar problemen, inte mot dem som bär ansvaret för dem.”

högst uppe i nordöstra hörnet hos World Values Survey.

Man kan bara gissa i hur hög grad denna känsla av att vara en moralisk stormakt, mer oegen-nyttig och modern än andra, har bidragit till att vi har tagit våra framgångar för givna och har försummat att underhålla bärande bjälkar i samhällsbygget?

Ingen kan veta bestämt, men nog har det spelat in: Vem kan vilja ett förebildsland något illa? Vi klarar oss fint utan något så gammaldags som militärt försvar. Vilka andra än vilseförda stackare kan hemfalla åt våld och brott mitt i välfärds-samhället? Vi behöver varken så många poliser eller så stränga straff som finns på mindre upplysta håll. Varför tala strängt till dem som stör och härjar i skolan? Snart finner även de sin potential och blommar ut. Varför bekymra sig om integration? Klart att den som får chansen vill bli svensk.

OCH SÅ HAR DET gått som det gått. Sverige återfinns fortfarande på framskjuten plats på flera internationella rankingslistor. Fast bristerna blir också alltmer uppenbara. Allra tydligast märks det på fält där det allmänna har ansvar och det civiliserade samhället behöver hävdas med

auktoritet. Den moraliska stormaktens riddare vill helst bara utöva mjuk makt och står ofta handfallen när denna inte räcker till.

INHEMSKT IFRÅGASÄTTANDE är illa nog, men vad som verkligen smärta är när de kritiska rösterna kommer utifrån: När balter och finländare talar bekymrat om att Sverige har blivit en konsument istället för en producent av säkerhet. När norrmän oroar sig för vapenvåld och bilbränder och talar om det som ”svenske tilstander”. När Danmarks statsminister vill skärpa gränsskyddet mot svenska brottslingar. När det uppmärksammas att ovanligt många IS-mördare kommer från Sverige. Och när det oreras oprecist men inte ogrundat om vad som hände ”last night in Sweden” blir det bara för mycket. Gång efter annan vänds vreden mot dem som påtalar problemen, inte mot dem som bär ansvaret för dem. Värnet av Sverige-bilden blir viktigare än att bryta vanmakten.

Om detta kan man säga mycket, men inte att det är så värst moraliskt.

PJ Anders Lind

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Susanna Birgersson vet vad som är snyggt **10**
 Annika Borg är realistisk på busstationen **10**
Folk mord Nuri Kino talar med dem som överlevt **12**
Kina utmanat Jojje Olsson om alliansen mellan Taiwan och Hongkong **18**
Islamism Magnus Norell väljer mellan optimism och realism **22**
Dockteater Catta Neuding studerar ett uppror i det lilla **24**
I korthet Karoliner. Brittiska flottan på dekis **25**

26 FRIZON

Staffan Heimerson reser dit nästa krig börjar.

30 OPINION

Robert Gidehag gör rent hus med fördelningspolitiken.

TEMA: HISTORIA OCH NUTID

34 Det hänger på individen

Starka ledare kan vara en fara för demokratin. Men historien visar att demokratierna har lidit mer av svagt än av starkt ledarskap. **Av Vernon Bogdanor**

38 Hemsökt av historien

Charles de Gaulle omformade det kollektiva minnet av traumat från 1940. Kan Emmanuel Macron reformera Frankrike och lägga 1968 i graven en gång för alla? **Av Peter Ricketts**

42 Tillbaka till framtiden

Ryssland söker en nationell identitet i patriotismens namn. Historien spelar en avgörande roll. **Av Gudrun Persson**

46 Besatt av sitt förflutna

Kina kontrollerar sin historia i politiska syften. Synen på andra världskriget visar på komplexiteten i utformningen av dess nationalism. **Av Rana Mitter**

50 Vi var här först!

Mellanösterns historia är en strid om identiteter och myter. Vem som är vem är ofta omöjligt att veta. **Av Nathan Shachar**

54 Lär av Aten

Hur ska demokratin stärkas och hoten mot dess överlevnad bemästras? Det är hög tid att konsultera de gamla grekerna. **Av Erica Benner**

”

Vår tids så kallade troll är ingenting annat än karnevalens Pulcinella, narren som gör allt för att häckla makten.

Katarina Barrling, sid 88

58 TRADITION

Henrik Nilsson om José Saramago.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Josefin Holmström om månlandningen och diktarna 62
Medier Adam Cwejman om public service i Polen 64
Litteratur Martina Björk läser Vergilius 66
Arkitektur Lars Anders Johansson värnar villorna 68
Idéhistoria Anders Bergman om lärdomar från medeltidens debatt 70
Krönika Anosh Ghasri om den släckta elden under smältdegeln 71
I korthet David Andersson minns Bryan Magee 71

72 RECENSIONER

- Lisbeth Lindeborg firar hundraårig stilkonst 73
Katrine Marçal befarar idétorka 78
Håkan Lindgren synar det tysk-tyska 80
Dan Korn värnar nationen 82
Lennart Berntson iakttar en kursändring 84
Carl Rudbeck insuper arabisk atmosfär 86
Katarina Barrling firar karneval 88
Maxim Grigoriev lär av litteraturen 90
Bengt EY Svensson känner sig ensam 92
Karin Henriksson studerar det latinska Nordamerika 94
Erik W Larsson snedtänder 96

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson testar sitt klasshat.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter
Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 8 oktober 2019

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.
Material insänt till Axess kan lagras
och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Kyrka i Syrien.

Murtaja Lateef/EPA

Vinjettbilder: Johan Patricny

Porträttteckningar: Johan Patricny

Villkor och personuppgifter:

www.axess.se

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 689 kr

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

David Andersson
Författare och redaktör i *Axess*

Katarina Barrling
Docent i statsvetenskap
vid Uppsala universitet

Erica Benner
Författare och forskare,
fil dr i politisk filosofi

Anders Bergman
Förläggare på Natur &
Kultur och författare

Nicklas Berild Lundblad
Fil dr och ansvarig för
framtidssstudier vid Google

Lennart Berntson
Lektor i historia vid
Roskilde universitet

Susanna Birgersson
Fri skribent

Martina Björk
Fil dr i latin vid Lunds
universitet

Vernon Bogdanor
Professor i statsvetenskap
vid Oxforduniversitetet och
professor i brittisk historia
vid King's College

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Elisabeth Braw
Verksam vid försvars- och
tankesmedjan RUSI i London

Adam Cwejman
Politisk redaktör i
Göteborgs-Posten

Per Dahl
Journalist

Anosh Ghasri
Frilansskribent

Robert Gidehag
Nationalekonom på
Svenskt Näringsliv

Maxim Grigoriev
Författare och skribent

Staffan Heimerson
Journalist och författare

Karin Henriksson
Journalist och författare

Josefin Holmström
Författare och kritiker,
fil dr i litteraturvetenskap

Lars Anders Johansson
Redaktionschef på Timbro
och chefredaktör i *Smedjan*

Nuri Kino
Journalist och författare

Dan Korn
Folklivsforskare,
författare och rabbin

Erik W Larsson
Läkare och frilansskribent

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap

Håkan Lindgren
Journalist och kritiker

Katrine Marçal
Journalist och författare

Rana Mitter
Professor i modern kinesisk
historia och politik vid
Oxforduniversitetet

Catta Neuding
Vd-assistent vid Axel
och Margaret Ax:son
Johnsons Stiftelse

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Magnus Norell
Fil dr och verksam vid European
Foundation for Democracy

Bengt Ohlsson
Journalist och författare

Jojje Olsson
Journalist och författare

Gudrun Persson
Forskningsledare
vid Totalförsvarets
forskningsinstitut

Peter Ricketts
Ledamot av det brittiska
överhuset och gästprofessor
i säkerhetspolitik vid
King's College

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Nathan Shachar
Journalist och författare

Bengt EY Svensson
Professor emeritus i teoretisk
fysik vid Lunds universitet

Den tredje termen

DEBATTEN OM VAD MASKINER kan göra fastnar snabbt i det antropocentriska perspektivet. Vi är så upptagna med oss själva, att vi inte kan låta bli att reflektera över hur maskinen står sig mot oss och vad det gör med oss om den överträffar oss på några olika områden. Som Håkan Lindgren konstaterar i sin intervju med Ulf Danielsson gör oss språket inga tjänster heller: när diskussionen handlar om intelligens fastnar vi snabbt i det mänskligas grammatik (*Axess* nr 5/19).

Wittgenstein noterade inte bara att lejon är omöjliga att förstå, utan också att det finns en serie språkspel som bara är meningsfulla om föremålet för dem lockar fram vad han kallade en attityd till en själ, och när vi ignorerar denna observation fastnar vi i diskussioner om förhållandet mellan maskin och människa som ytterst inte leder någonstans. Tydligast är detta när vi sugas ned i begreppet "medvetande" och förlorar oss i resonemang som i bästa fall låser oss mellan David Chalmers eller Roger Penroses syn på medvetandet som en grundläggande kraft, lik gravitationen, och Daniel Dennetts övertygelse om det algoritmiska medvetandet som fullt tillräckligt och substansagnostiskt. Turing undvek för övrigt inte det begreppet för att det var för svårt. Han konstaterade att den invändningen leder rakt in i solipsismens labyrinter – för hur vet du att en annan människa har ett medvetande?

DISKUSSIONEN SKULLE MÅ BRA AV en tredje term – låt oss kalla den soficitet – som helt enkelt beskriver den generella förmågan att lösa olika typer av problem och lära sig nya saker. Människors soficitet är betydande och de problem vi kan lösa och det vi kan lära oss är mycket imponerande. Maskiners soficitet har ökat över tiden och frågan om den kommer att vara ekvivalent med människors är just nu bara teoretiskt intressant. Maskiner har kanske 1 procent av människors soficitet idag, och på några områden är deras soficitet starkare och snabbare än vår – som exemplet med kalkylatorn i artikeln visar. Maskiner kommer kanske att nå 10, 20 eller 50 procent inom ett århundrade. När de når 100 procent kommer det att vara till stor hjälp för oss, och när de har mer soficitet än vi kommer det att vara ännu bättre, precis som när maskiner fick större mekanisk styrka än vi. Planetens maskiners samlade styrka överglänser mänsklighetens samlade styrka med flera storleksordningar. Det är inte ett problem. Inte heller en soficitet

som överglänser oss kommer att vara problematisk – snarare tvärtom.

Det finns en annan historia här som kan vara värd att i alla fall reflektera över, och det är en i vilken komplexiteten i vår värld ökar och vår förmåga att hantera den stagnerar. Vår samlade soficitet – människa och maskin – ökar för långsamt för att möta de globala utmaningar vi står inför. Historikern Joseph Tainter menade att det är så samhällen går under: när deras förmåga att hantera komplexitet understiger den takt med vilken komplexiteten runtom oss växer. Vi behöver i detta scenario ständigt kraftfullare verktyg och om vi rullar tummarna medan vi speglar oss i tekniken likt en sentida Narcissus så kommer kollapsen oundvikligen att sätta stopp för vår självupptagenhet.

Detta scenario är givetvis för enkelt; samhälleliga eller historiska imperativ bör alltid betraktas med stor misstänksamhet. Samtidigt är det anmärkningsvärt att fördelarna med AI så sällan integreras i diskussionen: snabbare och billigare diagnos av allt från diabetes till cancer, nya vetenskapliga upptäckter, energieffektivisering som kan hjälpa oss att hantera klimatförändringarna – allt detta sveps under mattan när vi bekymrat skruvar på oss, oroliga över att skapelsens krona skall tas ifrån oss. Framsteget ställs mot självkänslan.

Ulf Danielsson

DANIELSSON HAR DOCK rätt i att vi måste vara försiktiga med att överlåta alltför mycket till maskinerna alltför snabbt. Den-

nett har påpekat att vi antar förståelse där vi ser förmåga, och att detta sällan är fallet när det gäller maskiners förmåga att lösa problem av olika slag. Här behövs inga förbud mot att utforma maskiner på olika sätt, utan en djupare förståelse av soficitetens begränsningar – samma sorts förståelse som är nödvändig i alla tekniska projekt. Att spänna upp en konflikt mellan ny teknik och människovärdet är en gest som är lika problematisk som den som eskatologiskt pekar ut tekniken som en steg till himmelriket och det eviga livet – och bygger på samma sorts missriktade antropocentrism.

I en tidig rapport om AGI (människoliknande intelligens) och risker tecknade ett antal forskare olika scenarier, och konstaterade att ett av de troligaste scenarierna var ett i vilket vi skapar en övermänsklig intelligens och den ... lämnar planeten och oss, eftersom det finns så mycket att lära sig i resten av universum. Frågan är om inte den knäck detta skulle ge vår självkänsla skulle vara mer förödande än Skynets envisa försök att ta livet av Sarah Connor och hennes bekantskapskrets.

Människan är inte alltings mått.

Nicklas Berild Lundblad

Krönikor

Följa flocken

Jag är väldigt intresserad av stil, men avskyr mode. Stil är något man söker sig fram till själv, ett estetiskt uttryck som ligger i linje med vem man är och hur man vill uppträda. Mode däremot är trender för trendernas egen skull. "Fåfängligheters fåfängligheter", tror jag att en viss gammaltestamentlig skribent skulle säga om det.

Den tyske antropologen Georg Simmel skrev för över hundra år sedan om mode som en växelverkan mellan imitation och distansering. Vi vill vara som alla andra, men samtidigt utmärka oss. Vara i framkant, först och unik, men på ett sätt som av andra uppfattas som rätt,

som initierat. Alltså trendigt – inte bara excentriskt.

Och vad är det som är trendigt nu och framöver? Jo Ellison, moderedaktör på *Financial Times*, skriver att branschen har genomgått en omvändelse, och tvingats erkänna sina synder: all förorening som klädtillverkning medför, alla svältlöner, all ytlighet, all exponering av närapå anorektiska tonårskroppar. Det är dags för botgöring. Så nu är godhet den övergripande trenden. Medkänsla. Inklusion. Hållbarhet, ja över allt annat, hållbarhet.

Åh, det komiska i en modetrend som ska signalera att bäraren brinner för hållbarhetsfrågor. Som om det någonsin kan vara bättre för miljön är att köpa en ny blus

Vittnen till det ofattbara

12 Kristna i Irak och Syrien utsätts för oerhörda övergrepp. De som flytt förföljelse är djupt traumatiserade.

I allians mot förtrycket

18 I både Hongkong och Taiwan vill politiker och aktivister minska Kinas inflytande. Nu har de börjat samarbeta.

Hur ska hoten mötas?

22 Målen för både icke-militant och militant islamism är religiöst styrda samhällen utan demokrati.

Uppror i det lilla

24 Under kommunisttiden i Polen var dockteatern en marginell konstform som gjorde regimkritik i det fördolda.

I korthet

25 Karoliner. Brittiska flottan på dekas.

Realism vid bussen

DEN AFGHANSKA KVINNAN och jag log mot varandra efter en stunds språkförbistring. Jag satt i väntsalen i småstaden där jag växte upp och väntade på att byta buss och hade bestämt mig för att gå fram för att säga hur vackra broderierna på hennes smaragdgröna klänning var. Efter en del trevande efter ord förstod vi äntligen varandra. Klänningen användes vid särskilda tillfällen förklarade hon stolt och jag undrade vilken händelse det kunde vara. Men där slog språksvårigheterna till igen och det var tid för bussavgång.

Vill man mäta en stads – eller ett samhälles – temperatur ska man tillbringa tid på busstationer. Sommarens bussbyten gav därför anledning till reflektioner. För jag kunde konstatera att min gamla hemstad inte existerar längre. Förvisso byggs flotta hus med tjusiga lägenheter, men runt busstationen är tillvaron en annan. På busstationen råder realismen.

Där passerar flöden av sådana som jag: semesterlediga som fortfarande har ett stänk stress i ögonen och som ännu inte saktat in stegen. Vi släpar på kassar, ryggsäckar, barnvagnar, kaninburar och lådor. En del av oss stoppar för säkerhets skull i oss en korg med bröd och hjälper barnen balansera sin, som är utan senap och ketchup.

Där finns de som sitter postö hela dagen på en bänk med rullatorn framför sig. En del har kammat håret och har en korsordstidning i korgen, som är fasthakad på rullatorn. Andra väcker, hos en del av oss, oro för att de är helt ensamma i livet. Det går nästan att ta på den ödslighet som kan omge en människa. Sedan finns där givetvis de vanliga alkoholisterna och de unga blandmissbrukarna med jagade blickar och yviga rörelse, som kissar mot träden i parken intill. Några riktigt unga – osedda och obekräftade av vuxenvärlden eller bara nyfikna och riskbenägna – söker sig till

Vi vill vara som alla andra, men samtidigt utmärka oss.

istället för att bara använda en av de många som redan hänger i skåpet.

Inre lugn och andlighet och könsöverskridande uttryck är andra trender som präglar modet framöver. Ja, är det inte fantastiskt? Tänk att du med din nya mjukt gråa eller drömmande syrenlila jumperfärg kan signalera att du är en andligt förankrad person, fri från könsrollernas kedjor, och höjd långt över kommersialismens stinkande rännstenar.

Om vi applicerar Georg Simmel på dagens modetrender framträder analysen att sådant som godhet, medkänsla, hållbarhet och andlighet är något som vi dels uttrycker som en imitation, dels använder för att distansera oss. Vi vill vara goda på samma sätt som alla andra, miljömedvetna, andliga och konsumtionskritiska på samma sätt som alla andra, samtidigt vara först och medvetnast och allra mest normkritiska.

Jag tror att jag föredrar den gamla modeindustrins flärd och ytlighet framför denna – förlåt uttrycket – godhetssignaler. Hur blir världen en bättre plats av att någon signalerar andlighet? Och dygder är något vi tyvärr måste gestalta med våra

handlingar, inte med våra kläder. Verklig godhet kräver en substantiell insats, att vi ger något av oss själva till någon annan. En nykappa i neomintgrön färg (kommande trend) och androgynt snitt lindrar inte nöden i världen någonstans.

Mode handlar inte längre om skönhet, det handlar knappt ens om klädernas utseende. Så här säger den brittiska modeforskaren Kate Fletcher till danska *Weekendavisen*: "När man skaffade nya kläder för 50 år sedan lades stor vikt vid materialet och kvaliteten. Idag är sådant närmast irrelevant, allt handlar om märket och den status som plagget representerar."

Fletcher drömmer om en annan inställning till mode, "när det inte längre bara handlar om att köpa kläder – utan om att leva med dem, njuta av dem och ta hand om dem". Ja, själv är jag redan där, i Fletchers framtidsdrömmar, i alla fall halvvägs.

Mina favoritplagg är sådana jag haft i många år. Dit hör en nougatfärgad blus med trekvartsärm som faller vackert oavsett om man är mager och vältränad, gravid eller nyförlöst. En svart pennkjol av högsta kvalitet, inhandlad för 10 år sedan i en sådan där rea-på-rean-utförsäljning, hör

också till de plagg som jag vet att jag alltid känner mig både fin och bekväm i.

I höst ska jag gå till skräddaren och be om ett nytt foder till den blåa veckade yllekjol min mamma köpte för 35 år sedan på Sagas mode, en liten klädbutik som låg i kvarteret där vi bodde i Göteborg. Jag har köpt en symaskin och börjat titta efter vackra rutiga ylletyger. Vad det lider ska jag lära mig lite mönsterritning. Det vore så oerhört skönt att slippa vara utlämnad åt det rådande modets snabbt skiftande kjollängder, byxvidder och halsskärningar. Jag vet vad jag tycker är snyggt och det ändras ju inte från en säsong till en annan.

Individualister som springer i flock – jag kommer aldrig att förstå er. ✨

Av Susanna Birgersson

dem som befinner sig i gränslandet mellan ordnad tillvaro och missbruksavgrunden. Gå därifrån, gå hem, vill jag säga. Men då var det återigen dags för bussens avgång.

Det är ett Sverige av igår. Jag saknar det landet.

ROMERNA SOM SAMLAR burkar passerade fram och tillbaka och några av dem var i yngre tonåren. De senaste åren har en lösligt sammanhållen grupp med män från olika delar av Afrika, och Mellanöstern tillkommit runt busstationen. Och så de unga afghanerna. Är de alla lediga från undervisningen i svenska eller från sina jobb? Kvinnorna från dessa länder tycks istället vara i rörelse till och från skilda destinationer. Vid ett tillfälle räknade jag till femton tungt beslöjade kvinnor i och runt väntsalen. En av dem var högravid och så ung att jag betvivlade att hon fyllt arton år. Vad ska dessa kvinnor arbeta med i det svens-

ka systemet? Blir de fast i barnafödande och föräldraledighet? I det försäkrings-system som konstruerades för att befrämja kvinnors delaktighet i arbetslivet, men som istället har kommit att understödja rigida könsroller och låsa in kvinnor med utländsk bakgrund?

Kontrasten mellan dem som är en aktiv del av samhället och de människor som inte är det blixtbelyses på busstationer och i väntsalen runt om i landet. Förutom de grupper som alltid funnits i tillvarons utkant, finns nu nya. Många av dem kommer inte att ha en ordnad, integrerad och skattebetalande tillvaro att ta emot sina anhängare till när dessa anländer till Sverige. Inte heller kommer deras kulturella koder och egna språk hjälpa dem till ett särskilt stort utbud på den svenska arbetsmarknaden. Detta är evidensbaserat och utforskat på längden, tvären och bredden, men den kunskapen spelar ingen roll för dem som fattar beslut om vår nations framtid. Beslutsfattarna vänder ryggen åt de djupgående och mångfasetterade konsekvenserna av att vi fyller på utanförskapet i landet.

Det är länge sedan julskyltningssönda-

gen var högtidlig och ingenting var öppet på långfredagarna. Men jag minns den småstaden. Avlägsen är även den tid då de egna svenska kulturella koderna bars med samma stolthet som broderierna på en traditionstyngd klänning. Det är ett Sverige av igår. Jag saknar det landet. Alla har en plats de kallar hemma. ✨

Av Annika Borg

FOLKMORD

Vittnen till det ofattbara

Kristna i Irak och Syrien utsätts
för oerhörda övergrepp. De som flytt
förföljelserna är djupt traumatiserade,
skriver **Nuri Kino**.

>>

Vittnen till det ofattbara

WASHINGTON DEN 16 JULI 2019. Pascale Warda och jag tog en paus mellan alla sessioner på konferensen om religiös förföljelse som det amerikanska utrikesdepartementet hade bjudit in oss till. Sju år hade gått sedan vi senast träffades. Hon hade hunnit bli beskjuten flera gånger, fått sina livvakter dödade, varit minister och blivit av med posten. Hon hade bevittnat sunnitiska al-Qaidas och den shiitiska mahdimilisens uppkomst och fall och nu senast sunnitiska IS krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten.

Hon är kristen, assyrier/syrian, bosatt i Bagdad och en aktivist av rang. En timme före vår kaffepaus hade hon och hennes man William Warda just mottagit ett prestigefyllt pris av utrikesminister Mike Pompeo. De belönades för sitt biståndsarbete och för sin enorma dokumentation av IS övergrepp på Iraks urbefolkningar. De är bland de viktigaste aktörerna i dokumentationen av ett folkmord på kristna och yazidier.

JAG FRÅGADE PASCALE WARDA om hon hade kontakt med Jacklin, en av de kristna kvinnor som kidnappades och såldes – 18 gång-

er. Jacklin var gisslan i en av IS-topparnas hem och hennes vittnesmål är viktigt. Jag hade också ganska nyligen åter intervjuat Rita, en annan kristen kvinna som kidnappats och sålts flera gånger och ville jämföra de båda kvinnornas uppgifter. Pascale Warda svarade att hon och Jacklin hade pratat senast för någon vecka sedan.

Men hon vill höra mer om min organisation ADFA (A Demand For Action) och om de flyktingar vi träffar i Libanon. Hon gick igenom stad för stad, från söder till norr i Syrien, detsamma för Irak. Hon ville veta om vi i vårt register över flyktingar har personer som varit kidnappade från städer som Qaryatayin, Homs, Aleppo, Deir el-Zor, Rasel-ayn, Qamishli och Khabour. Det har vi.

Vi känner människorna, offren för terrordåden. De som lyckades överleva och fly. Jag berättade för Pascale Warda om mamman till en av de unga männen som sköts inför IS kameror, ett av alla de videoklipp som blev en nyhet världen över. Henne träffade jag senast för några veckor sedan. Jag redogjorde för dem som kidnappades i nordöstra Syrien, de från mellersta delarna av landet – människor, familjer, barn och föräldrar som det har rapporterats om – som vore de siffror och inget annat. Vid tiden för konferensen The Ministerial on Religious Freedom som Pascale Warda och jag var på i Washington släppte Storbritanniens utrikesminister Jeremy Hunt en rapport om förföljelserna av kristna i världen. Det handlar om uppskattningsvis 230 miljoner.

I RAPPORTEN HÄVDAS att det före Saddam Husseins regims fall fanns 1,5 miljoner kristna assyrier/syrianer/kaldéer och armenier i Irak. Idag uppges de vara färre än 120 000.

Innan kriget i Syrien bröt ut ska enligt brittiska UD:s rapport 1,7 miljoner kristna ha befunnit sig i landet. Idag beräknas 450 000 vara kvar. Och flykten fortsätter. Den 11 juli i år attackerades en kyrka i Syrien. Några dagar senare hittades den 60-åriga armeniska lärarinnan Suzan Dir Kirkours kropp. Hon hade kidnappats, våldtagits och sedan stenats. Hon var en av de sista kristna i Yacoubiyeh, en stad i provinsen Idlib i Syrien.

Under påsken i år delade ADFA i Beirut ut över trettio ton mat. Vi tog med oss volontärer från länder som Sverige och Tyskland.

En vän till mig från USA, Richard Zoumalan som är plastikkirurg i Kalifornien, var en av dem. Under resorna brukar vi besöka flyktingar, speciellt deou som har det svårast, som inte har någonstans att bo eller till exempel behöver akut sjukvård men inte har råd. Under ett möte var vi hemma hos en kristen familj från Hassake

i nordöstra Syrien som hade kidnappats av IS. Zoumalan försökte att hålla tillbaka tårarna medan barnen berättade om sin tid som gisslan hos världens mest brutala terrororganisation. Det gick inte. Han bröt ihop och barnen var tvungna att trösta honom. Självt satt jag och tänkte mest på logistik. Var skulle vi hitta en bostad åt dem som inte kostade för mycket?

VI BESÖKTE SEDAN en familj som flydde från IS brutalitet i Mosul i Irak under sommaren 2014. De fick tre val: konvertera till islam, fly eller dö. IS hade målat bokstaven

FOTO: SEBASTIANBACHAUS/GETTY IMAGES

Han bröt ihop och barnen var tvungna att trösta honom. Själv satt jag och tänkte mest på logistik. Var skulle vi hitta en bostad åt dem som inte kostade för mycket?

N för Nasrani på arabiska, kristen på svenska, på alla byggnader, affärer och lägenheter och hus som ägdes av kristna. Det blev omöjligt att stanna kvar. De flydde, hals över huvud i bara kläderna för att rädda sina två söner. IS tog allt annat.

Medan mamman, Salwa, berättade för oss om hur de tog sig ända till Turkiet och betalade stora summor som de hade lånat av anhöriga världen över för att smugglas vidare till Grekland. De gick till fots i tre mil och kröp sedan i ytterligare sju kilo-

meter. När de kom fram till vattnet visade det sig att båten var en liten gummibåt på ungefär 16 kvadratmeter. I den skulle 20 personer smugglas.

Den irakiska familjen och två familjer till vägrade. De var rädda för att båten skulle sjunka och att deras barn skulle drunkna. En av smugglarna riktade en pistol mot dem. Antingen skulle de följa med eller också skulle han skjuta barnen. En av flyktingarna lyckades övermanna honom. Uday, pappan, tog den ena sonen på ryggen och den andra i handen och viskade till Salwa att springa. >>

Bombad armenisk kyrka i Raqqqa, Syrien.

FOTO: SEBASTIAN BACKHAUS/
GETTY IMAGES

AV RÄDSLÅ FÖR ATT bli tagna av den turkiska gränspolis som de hade hört skulle vara mycket brutal mot irakier och för att inte smugglarna skulle hitta dem stannade de en hel vecka i skogen. De sista dagarna åt de gräs. Den yngsta pojken blev mycket sjuk och slutade andas. Medan Salwa och Uday berättade kunde Zoumalan inte hålla tillbaka tårarna och gick ut.

I bilen på väg till nästa familj sade jag åt honom att han inte längre fick följa med. Att han inte kunde hantera situationen professionellt. Upprört vräkte han ur sig att jag anammade ondskan, att min hjärna var avstängd och att jag inte fungerade som en normal person. Dagen efter försökte jag att se på saken med hans ögon: någon som aldrig mött misär tidigare, som inte träffat krigsoffer och definitivt inte överlevare av folkmord. Han sade att varje flyktning vi träffade var en hel roman eller långfilm. Han hade förstås rätt.

Sex veckor senare var jag tillbaka i Libanon. Jag hade bytt Zoumalans ögon mot

Vi började med att filma barn. Barn som varit kidnappade, som tvingats bevittna brott mot mänskligheten. Övergrep var så pass fruktansvärda att jag inte ens vill skriva om dem.

en kameralins. De senaste åren hade jag, tillsammans med kolleger, dock ägnat mig mer åt att vara flyktingarnas röst i ADFA:s lobbyarbete och genom att samla pengar till mat och annat nödvändigt. Nu hade vi rekryterat den libanesiske filmmakaren Elyas Salameh till att hjälpa oss med filmen som fick arbetsnamnet "Limbo". Flyktingar som varken kan återvända eller har en framtid någon annanstans är som i limbo.

Irak invaderades av USA och dess allierade i mars 2003. I september samma år började kristna att kidnappas. De som inte betalade lösesumma för att få hem sina anhöriga fick tillbaka dem i en påse, ibland i fem delar. Hundratals kyrkor attackerades, många gånger under pågående gudstjänst. Präster, nunnor och biskopar kidnappades eller mejades ned. Yazidier och mandeër, och kakaer som också är icke-muslimska urbefolkningar, attackerades även de, på samma brutala sätt.

Men det gick knappt att nå fram till medier eller politiker. Vetskapen om utdrivningen av icke-muslimer och moderata muslimer var för svår att förstå eller vilja ta in.

UNDER SOMMAREN 2014 bröt så folkmordet ut, miljoner människor drevs på flykt, hela städer och provinser tömdes på sin befolkning. IS skröt om sina illdåd, stoltserade med slakt av icke-muslimer men också av shiiter och andra muslimer som

inte följde IS doktriner. De tog sexslavar och sålde dem till varandra på marknader eller via sociala medier. De slängde homosexuella från skyskrapor och högg av fingrar som luktade cigaretter. Över stora delar av Irak och Syrien som de lyckades ta över tog allt svart tyg slut. Kvinnor tvingades klä sig i niqab så att bara ögonen syntes. Om minsta lilla kroppsdel syntes straffades kvinnan med offentlig piskning. Huvuden av icke-muslimer och muslimer sattes upp på pålar. Ibland gavs huvuden till småpojkar så att de kunde spela fotboll med dem.

Allt det här hade jag normaliserat i min hjärna, inte för att det är normalt, inte för att det inte är ondskefullt utan för att kunna fungera, för att inte hamna på psyket. Min organisation bidrog till att folkmordet erkändes i FN, i den amerikanska kongressen, i Europaparlamentet och i det brittiska parlamentet. Vi bidrog till att det stoppades. Men offer och överlevare är långt ifrån i säkerhet eller trygghet.

ÅTER TILL LIBANON och filmproduktionen. Vi började med att filma barn. Barn som varit kidnappade, som tvingats bevittna brott mot mänskligheten. Övergrep var så pass fruktansvärda att jag inte ens vill skriva om dem. De barn vi intervjuat behöver alla terapi, professionell hjälp för att bearbeta vad de har upplevt. Men någon sådan får de inte. En stor del av dem har inte ens gått i skola på flera år.

De flesta kristna flyr till Libanon eftersom landet fortfarande har en stor andel kristen befolkning. Men ingen av dem vill eller kan stanna där. De kan inte söka asyl. De är inte ens registrerade och måste ta sig vidare.

Jag tittade 14-åriga Fadi i ögonen. Han hade inte gått i skolan på fyra år. Hans föräldrar var med om en arrangerad bilolycka i Bagdad när han bara var fyra år gammal. Pappan omkom, mamman blev förklarad från midjan och ned. Fadi har, sedan han och mamman lyckades fly till Libanon, tagit hand om henne. Han tvättar, städar, lagar mat och byter på sin mamma.

Någon timme senare intervjuade vi Yohanen som hade kidnappats av IS tillsammans med hela sin familj. Han vill helst inte prata om sina erfarenheter men när jag frågade om hans kusin som kidnappades lyser han upp. Han ville berätta hur han och andra barn försökte stoppa

Församlingen al-Adra utanför den syriska staden Qamishli.

FOTO: SEBASTIAN BACKHAUS/GETTY IMAGES

De är också rädda för att terrorister i Libanon ska hitta dem och åter plåga dem. Andra är till och med rädda för att IS ska hitta dem i väst.

IS-kommendanten från att "stjäla" henne. Hon heter Claudia och var 14 år när terroristen "blev kär i henne" och "stal" henne. Yohanen är 16 år, när han kidnappades var han 11. Stolt berättar han att han inte var rädd för terroristerna – han måste ju skydda sina systrar som då var 9 och 3 år gamla. Yohanens familj lyckades undkomma IS med livet i behåll, då man betalade stora belopp i lösesumma för dem. Vi intervju-

ade barn efter barn: barnsoldaterna, slavarbetarna ...

EFTER ETT PAR dagar insåg vi att vi inte kunde exploatera barnen, oavsett föräldrarnas samtycke. De befann sig ju i en trängd situation. De var papperslösa flyktingar i Libanon och de ville ut. De försökte skaffa visum till Kanada eller Australien och trodde att filmen kanske kunde hjälpa dem.

Vi bestämde oss för att istället inrikta oss på mödrarna och deras kamp för att rädda sina barn till ett drägligare liv. De allra flesta ville inte låta sig intervjuas. Vissa har barn eller andra anhöriga som fortfarande är kidnappade. Vissa är försvunna och i andra fall försöker familjerna köpa loss dem från terroristerna. De är också rädda för att terrorister i Libanon ska hitta dem och åter plåga dem. Andra är till och med rädda för att IS ska hitta dem i väst. De känner andra som i Tyskland, Sverige och Kanada har mött sina förövare, islamister som följt med i flyktingvägen.

Men Salwa, Lina, Sousou, Feryal, Iptisam och Wardiya som alla har genomgått ofattbara upplevelser är med, med både namn och bild. ✨

I allians mot förtrycket

I både Hongkong och Taiwan vill politiker och aktivister minska Kinas inflytande. Deras inflytande har stärkts och nu har de börjat samarbeta, skriver **Jojje Olsson**.

JAG HOPPAS ATT dagens Taiwan kan tjäna som modell för morgondagens Hongkong. Så sade Taiwans president Tsai Ingwen nyligen, med anledning av de protester som sedan början av juni skakat om den stad som tidigare varit den säkraste och politiskt mest fria i hela Sydostasien.

"Taiwans folk delar era värderingar och er kamp", meddelade hennes utrikesminister Joseph Wu vidare demonstranterna i Hongkong via Twitter. Han framhöll att de båda platsernas öden och vägval är sammanlänkade, då såväl Taiwan som Hongkong lever under den kinesiska kommunistregimens skugga: "Tillsammans ska vi segra", lovade Wu.

Tumultet i Hongkong inleddes på grund av ett utlämningsavtal med Kina. Avtalet innebär att personer som vistas i staden och är misstänkta för brott mot någon av Kinas alla svepande lagar, riskerar gripas och överlämnas till det kinesiska rättsväsendet. Ett slags sista spik i kistan för Hongkongs juridiska självständighet, enligt avtalets motståndare.

Då lokala myndigheter dessutom utan sedvanlig transparens försökte rusa avtalet genom en parlamentarisk bakdörr, så vaknade Hongkongs slumrande civilsamhälle återigen till liv. Omkring två miljoner av stadens invånare demonstrerade den 16 juni mot lagförslaget, som därefter har skjutits upp på obestämd tid.

Protesterna ändrade sedan form från att blott gälla själva avtalet till en allmän missnöjesyttring mot såväl lokala myndigheter som ökat kinesiskt inflytande. I samband

med överlämnandet från Storbritannien till Kina 1997 utlovades Hongkong självstyre i 50 år framöver med allmän rösträtt som slutmål. På senare år har Kina inte bara brutit mot innehållet i *Sino-British Joint Declaration*, utan också avfärdat hela avtalet som ett "historiskt dokument" vilket inte längre är giltigt.

MEDAN RESTEN AV VÄRLDEN ligger lågt inför Kinas överträdelser i Hongkong har Taiwan – som löper störst risk för en kinesisk militär attack – allra tydligast sagt ifrån. Detta är ingen slump. Under de senaste åren har nämligen en sorts allians mellan politiker och aktivister i Hongkong och Taiwan formats för att minska Kinas inflytande i respektive område.

Stöddemonstrationer för Hongkong har hållits från Nya Zeeland till Kanada. Men ingenstans har de varit större än på Taiwan. Under sju dagar i rad i början av juni turades olika grupperingar inom civilsamhället – inklusive kyrkor och talespersoner från regeringspartiet – om att anordna protester i Taipei, till stöd för aktivisterna i Hongkong och till motstånd mot utlämningsavtalet.

Den avslutande dagen dök 10 000 demonstranter upp. "Ingen utlämning till Kina!", "Stöd Hongkong!" och "Skydda Taiwan!" rungade slagorden utanför Taiwans parlament. Dagen därpå utfärdade Taiwans lagstiftande församling ett uttalande till stöd för demonstranterna i Hongkong och uppmanade stadens myndigheter att dra tillbaka lagen om utlämning.

»

FOTO: ANTHONY KWAN/GETTY IMAGES

De allt våldsammare metoder som används för att kväsa protesterna i Hongkong har försvagat stödet för all form av återförening med Kina särskilt bland unga taiwaneser.

Senare i juni trotsade upp till 100 000 taiwaneser hällregnet i Taipei för att protestera mot Kinas kontroll över lokala medier. Många medier har avstått från att rapportera om utvecklingen i Hongkong, något som framhölls som bevis för Pekings inflytande.

PÅ ÅRS DAGEN AV Hongkongs överlämning till Kina den 1 juli 1997 bytte de dittills mestadels lugna och fredliga protesterna skepnad. Efter sammanstötningar med polis under en lång och fuktig morgon stormade ett par hundra aktivister just före skymningen Hongkongs parlament. Snart påbörjades en våg av massarresteringar i den tropiska hettan sedan polis noggrant samlat fingeravtryck och annan biometrisk data.

I förebyggande syfte flydde därför cirka 60 aktivister från Hongkong till Taiwan. Av fruktan för politiska rättegångar i ett rättssystem som gradvis hamnat under kinesisk kontroll avsåg aktivisterna söka politisk asyl eller på andra vis uppehålla sig i Taiwan.

Taiwans civilsamhälle försåg aktivisterna med boende, samtidigt som landets myndigheter lovade att bistå aktivisterna med "nödvändig hjälp". President Tsai Ing-wen, som befann sig på statsbesök i Saint Lucia, kommenterade omgående att situationen ska hanteras utifrån humanitära principer.

Siffror från taiwanesiska myndigheter gav i mitten av augusti vid handen att 681 personer från Hongkong ansökt om att bosätta sig i Taiwan sedan protesterna började i juni, vilket var 55,49 procent fler än samma period året innan. 636 av ansökningarna hade godkänts.

TAIWAN ÄR REDAN något av en tillflyktsort för kinesiska dissidenter av olika slag. Förutom överlevare från massakern vid Himniska fridens torg, flydde den svenska förläggaren Gui Minhais före detta kollega Lam Wing-kee från Hongkong till Taiwan tidigare i år. Lam menar att risken för ett utlämningsavtal med Kina gör det farligt för honom att stanna i Hongkong.

Banden mellan Hongkong och Taiwan skapar nervositet bland ledarna i Peking, som gör sitt bästa för att hindra en påbyggnad av denna axel. Flera taiwanesiska politiker och aktivister har svartlistats från att besöka Hongkong. Och när aktivister från Hongkong reser till Taiwan riskerar de numera att attackeras fysiskt.

När Joshua Wong – förgrundsfigur för protesterna i Hongkong 2014 – besökte Taiwan med tre parlamentariker i början av 2017, möttes de av ett hundratal fientliga demonstranter på Taipeis flygplats. Många var medlemmar i pro-kinesiska organisationer och iklädda svarta ansiktsmasker. En av dem som greps i färd med att attackera besökarna var son till "White Wolf"; en av Taiwan mest ökända maffiabossar som numera leder Chinese Unification Promotion Party.

Att myndigheter hyr in lokala gangstergång för att utföra grovjobb är en klassisk metod i Kina som nu alltså har spridit sig till Taiwan och Hongkong. Den 21 juli,

under den hittills mest våldsamma dagen sedan protesterna i Hongkong inleddes, gick över 100 vitklädda män till urskillningslös attack mot misstänkta demonstranter i förorten Yuen Long.

MINST 45 PERSONER hamnade på sjukhus efter att männen, som hade kopplingar till Hongkongs triader, med påkar och järnrör gick bärsärkagång vid områdets tunnelbanestation. Sedan dess har triader och andra grupperingar med band till Kina flera gånger attackerat demonstranter, ofta utan påföljder från polis.

Efter att Tsai Ing-wen blev president 2016 har dialogen mellan Taiwan och Kina rasat samman. Detta för att hennes parti Democratic Progressive Party (DPP) inte erkänner "1992 års konsensus", ett avtal som förenklat innebär att de båda länderna tillhör en och samma nation.

På det stora hela har DPP arbetat för att göra Taiwan ekonomiskt och därmed även politiskt mindre beroende av Kina genom

FOTO: EMILIO NAVAS/GETTY IMAGES

att utöka samarbetet med andra länder, särskilt i Sydostasien. Oppositionspartiet Kuomintang (KMT) ägnade däremot åtta år vid makten åt att stärka banden med Kina på samtliga plan.

Det är således inte konstigt att Peking har en favorit i presidentvalet här i Taiwan i januari. Nämligen Han Kuo-yu som i juli

blev KMT:s presidentkandidat efter partiets primärval. Han är känd för att vilja närma sig Kina och har vid flera tillfällen anslutit sig till idén om att det bara finns en kinesisk nation som även innefattar Taiwan. Bättre relationer med Kina är den viktigaste ingrediensen i det ekonomiska mirakel som Han Kuo-yu lovar sina väljare.

Men utvecklingen i Hongkong innebär ändrade förutsättningar. Till en början hamnade Han Kuo-yu i trångmål då han vägrade att uttala sig om demonstrationerna i Hongkong med argumentet att han inte känner till dem. Senare tvingades Han säga att "ett land, två system", den devis som Hongkongs styrs av, endast kommer att tillämpas i Taiwan över hans döda kropp.

Detta skapar en direkt konflikt med Peking. I ett särskilt tal till vad han kallade sina "taiwanesiska landsmän" varnade Kinas president Xi Jinping i januari i år att "ett land, två system" är det enda alternativet också för Taiwan. Med fast blick riktad mot kameran tillade Xi hur Kina om

nödvändigt är redo att ta till militära medel för att uppnå detta.

DE ALLT VÅLDSAMMARE metoder som används för att kväsa protesterna i Hongkong har försvagat stödet för all form av återförening med Kina särskilt bland unga taiwaneser. Något som regeringen har uppfattat. I mitten av juli, under ett besök i USA, framhöll Tsai Ing-wen "ett land, två system" som ett bevis för att demokrati och auktoritarism inte kan samexistera.

De långdragna protesterna i Hongkong innebär således ett dubbelt bakslag för regimen i Peking. Dels har man fått kapitulera inför delar av de nästan omänskligt målmedvetna demonstranternas önskemål. Dels har man gett Tsai Ing-wen vind i seglen inför det kommande presidentvalet.

Efter DPP:s brakförlust i mellanårsvalet i november i fjol låg vägen öppen för KMT även i presidentvalet i januari. Under sommaren har dock Tsai Ing-wen passerat Han Kuo-yu i flera opinionsundersökningar. >>

Analytiker tillskriver yttre faktorer denna utveckling, främst hot och repression från Kina i kombination med KMT:s velande i relationen till diktaturen på andra sidan sundet.

Sedan i början av juni har invånarna i Taiwan och Hongkong förts närmare varandra. Flera taiwanesiska flaggor har siktats på Hongkongs gator under protesternas gång. De är dels tecken på uppskattning för världens enda kinesiska demokrati, dels tecken på hur taiwaneser tagit sig till staden för att stödja demonstranterna. En särdeles aktiv taiwanesisk organisation vid namn Hong Kong Outlanders har dessutom samlat in tusentals hjälmar att skicka till demonstranterna i Hongkong.

Vidare skulle ett utlämningsavtal med Kina även drabba de tiotusen-

Paraply mot repression.

FOTO: VERNON YUEN/TT

tals taiwaneser som regelbundet reser till Hongkong. Ingen vill bli nästa Lee Ming-cheh: den taiwanesiska aktivisten som greps på flygplatsen i Macao och sedan 2017 sitter fängslad i Kina för omstörtande verksamhet.

KINAS KOMMUNISTPARTI uttalade ambition är att sprida sitt auktoritära politiska system till omvärlden. Bland annat lät Xi Jinping under 19:e partikongressen i oktober 2017 förstå att det nu är dags att förvandla Kinas kommunistparti till en "mäktig kraft" för att leda världen politiskt, ekonomiskt och militärt.

Men nu stöter man på oväntat hårt motstånd redan vid tröskeln till vad man anser vara sitt eget hus. I Taiwan – världens enda kinesisktalande demokrati – har Kinas försök att exportera sitt statskick främst varit kontraproduktiva.

Upptrappat våld och över 750 arresteringar juni–augusti till trots har man heller inte lyckats tysta motståndet i Hongkong. Trots nekat tillstånd demonstrerade över 1,5 miljon invånare den 18 augusti mot hur myndigheterna i Hongkong och Kina hanterat protesterna; den näst största uppslutningen under hela sommaren. ✨

ISLAMISM

Hur ska hoten mötas?

Målen för både icke-militant och militant islamism är religiöst styrda samhällen utan demokrati. Att förstå hur de skiljer sig åt är nödvändigt för att kunna bekämpa dem, skriver **Magnus Norell**.

NÄR DET GÄLLER militant islamism är hotet klart och tydligt. Terrorn och våldet som utövas av rörelser och grupper som al-Qaida, IS och andra måste bekämpas med de medel som står till samhällets förfogande, inklusive militära resurser som i fallet med IS i Syrien och Irak. Dessa rörelser, grupper och organisationer är både ett terrorhot och ett militärt hot i de länder där de kunnat etablera sig.

Icke-militant islamism däremot, vilket Muslimska brödrskapet visar, utgör ett mer långsiktigt, strategiskt och på sikt farligare politiskt hot.

Ett sätt att se på problematiken illustreras av *Militant Islamist Ideology. Understanding the Global Threat*. Boken kom ut redan 2010 och skrevs av en officer i den amerikanska marinen – Youssef H Aboul-Enein – och presenterades som en guide för att förstå islam och dess politiska manifestationer. I Aboul-Eneins uppdelning mellan islam, islamism och militant islamism utpekas helt riktigt militant islamism som den amerikanska försvarsmaktens fiende och den som militären bör koncentrera sig på. Icke-militant islamism utgör dock ett betydligt större strategiskt och politiskt hot. IS byggde visserligen upp en stat i delar av Syrien och Irak, men långsiktigt har inte militant islamism kunnat bygga upp egna eller överta existerande stater. Det däremot är något som de icke-militanta islamisterna mycket väl kan lyckas med.

ISLAMISTER LÅTER FRÅGAN om när och hur våld ska användas underställas en taktisk analys. Om man fruktar eller riskerar förföljelse och/eller repression från stat och myndigheter avstår man (som till exempel Muslimska brödrskapet i Egypten, Jordanien och Marocko). Men när sådana hinder inte föreligger är det inga problem att använda våld (till exempel för palestinska Hamas och libanesiska

Hizbollah). Målet, ett religiöst styrt samhälle baserat på en viss tolkning av de religiösa texterna, är detsamma för båda varianterna av islamism.

Aboul-Enein menar att icke-militanta islamister kan vara till nytta i bekämpandet av militanta islamister eftersom de kan lyfta fram mer moderata verser och tolkningar av Koranen. Problemet – som Aboul-Enein inte berör – är dock att motsatsen är lika sann. Militanta islamister har inga problem med att hitta religiös sanktion för sina dåd och sin ideologiska grund, lika lite som mer moderata och reforminriktade muslimer kan hitta religiösa motiv för en mer liberal och mindre våldsam islam.

ETT BRA EXEMPEL med hela denna diskussion är begreppet jihad. Aboul-Enein noterar helt korrekt att islamisk lag utförligt behandlar när och hur jihad ska bedrivas: endast i självförsvar och till exempel när "muslimska länder" attackeras och/eller invaderas. Men detta är inte till någon större hjälp. Spanien, norra Indien och södra Thailand är alla länder och geografiska områden där muslimer en gång har styrt och kan således motivera jihad för att bekämpa en "invasion".

Det finns två huvudinriktningar i frågan om hur islamister ska hanteras. Den ena argumenterar för att vi ska integrera islamistiska partier och rörelser och att ett inkluderande förhållningssätt kommer att tvinga fram ändringar.

Den andra argumenterar för att islamisterna endast använder valsyste- met för att skaffa makt utan minsta avsikt att ändra de långsiktiga målen, som ofta går på tvärs mot grundläggande tankar om demokrati.

I den förra analysen är islamistiska partier (och rörelser) här för att stanna. Dessa partiers framgångar vid valurnorna har visat att de har anpassat sig till nya förhållanden i väst och att de har modererat sin

Amerikanska styrkor
i norra Syrien på
gränsen till Turkiet.

FOTO: DELIL SOULEIMAN/TT

inställning. Företrädare för denna optimistiska skola menar således att hotet från dessa islamister var och är överdrivna.

Företrädare för den realistiska skolan, däremot, pekar på en rad lärdomar från de historiska exempel som använts i debatten.

DEN FÖRSTA lärdomen är att medverkan i den politiska processen inte alls nödvändigtvis leder till en mer moderat inställning till demokratiska spelregler. För att en sådan mer djupgående reformprocess ska vara möjlig krävs att vissa villkor uppfylls. Inga islamistiska rörelser eller partier har frivilligt gått med på att avsäga sig våldsanvändning utan har tvingats till det på grund av yttre eller inre press.

När sådana framgångsrika försök att "demokratisera" odemokratiska och våldsbenägna rörelser äger rum krävs att minst tre faktorer måste samverka och samexistera.

1. Förekomsten av ett fritt politiskt system med en solid demokratisk struktur i vilket islamisterna kan föras in.
2. Ett sammanhang med flera andra politiska aktörer som kan balansera islamisterna och tvinga dem att agera enligt den demokratiska regelboken.
3. Tillräckligt med tid för att låta dessa faktorer verka igenom ordentligt.

Islamister låter frågan om när och hur våld ska användas underställas en taktisk analys.

BÅDE OPTIMISTERNA och realisterna har fog för sina argument.

Optimisterna kan hävda att enbart det faktum att ett parti eller en grupp bestämmer sig för att delta i de politiska processerna i sig innebär en viss moderation och anpassning. Tanken är att i själva idén med deltagandet i det demokratiska bygget finns ett inbyggt skydd mot radikaliserings, även om den processen måste få ta tid.

Realisterna däremot kritiserar inställningen som alltför tillåtande. Den kommer inte att kunna sätta tillräckligt med press på radikala aktörer för att få dem att reformera sig. Och utan den pressen sker ingen djupgående förändring.

Nyckelfrågan blir därför vilken inställning som ska väljas. Att hoppas att optimisterna har rätt och därför vänta och tillåta radikala islamistiska partier. Eller att använda olika former av press på dessa partier och kräva reella förändringar innan de tillåts delta och då hoppas att realisterna har rätt och att ett sådant tillvägagångssätt inte förvärrar situationen och gör en reformprocess svårare.

Den optimistiska vägen innebär att det ges utrymme för den politiska strukturen att förändra sig över tid, men innebär samtidigt ökad risk för att islamisterna använder tiden till att konsolidera sin position, utan minsta tanke på att reformera sig eller att ändra sina i grunden odemokratiska och ibland våldsamma mål.

Den realistiska vägen kan vara ett snabbare sätt att genomdriva förändringar men riskerar samtidigt att öka på motsättningarna internt samt öppna upp för anklagelser om att ett fientligt "väst" är den verkliga orsaken bakom konflikter hos och bland muslimer och islamiska länder. Den typen av argument är ju också redan ymnigt förekommande på olika håll i Mellanöstern och bland islamister i Europa. Men den stora fördelen med den realistiska vägen är att, om den väljs, det faktiskt skulle visa att grundläggande, universella principer om demokrati och fredlig samexistens gäller undantagslöst.

I slutänden är det alltså inte en fråga om "korrekt" eller "fel" sorts islam utan hur den religiösa traditionen uttolkas och används av sina anhängare. ✨

Uppror i det lilla

Under kommunisttiden i Polen var dockteatern en marginell konstform som gjorde regimkritik i det fördolda, skriver **Catta Neuding**.

JAG GÅR IN PÅ museet och ställer fel frågor.

Konstmuseet Zacheta i Warszawa visade i våras en liten utställning om dockteater. En undanskuffad konstform som ändå lyckades leva och utvecklas trots kommunistens förtryck.

Jag ställer naivt frågan huruvida all teater var statligt subventionerad, eller om det fanns möjlighet att starta en fri teatergrupp och spela vad man ville?

Frågan visar hur svårt det är att föreställa sig en totalitär regim när man levat hela sitt liv i en fri demokrati. Man missar det väsentliga i förtrycket.

Guiden jag talar med pausar ett ögonblick för att se om jag skämtat, sen svarar han:

Men här fanns en lucka, ett undantag från regeln, ett andningshål. Här nådde inte det politiska trycket ända fram.

”Det fanns ju bara en arbetsgivare.”

Jag inser att jag har glömt. Även om kommunistregimen i Polen på många sätt var mildare än i andra länder – exempelvis utmanade man aldrig katolska kyrkan – så levde polackerna ändå i en totalitär diktatur. Staten var den enda arbetsgivaren som kontrollerade allt.

Dockteatern kontrollerades på samma sätt som all annan kultur. All kultur administrerades via Kulturministeriet, som också skötte censuren. Det var inte så mycket censur att tala om, mest spelade man gamla klassiker. Men regimkritik släpptes naturligtvis inte igenom.

I SVERIGE VISAS dockteater sällan och ses främst som något för barn. Men dockteatern som konstform har anor ända tillbaka till teatern i det antika Grekland. Stora scener med tusentals åskådare krävde förstärkning för både syn och hörsel, varför skådespelarna spelade i masker. Dessa masker skulle förstärka rollfigurernas karaktärsdrag. Solguden Helios spelades exempelvis i en enorm mask målad med guldfärg för att visa en lysande gud. Budbäraren hos Oidipus spelades i röd mask,

eftersom han jäktat med sitt bud och kommer in andfädd på scenen. Oidipus själv hade två masker. En som kung och en med utstuckna ögon.

Under den italienska renässansen utvecklades teaterformen *commedia dell'arte*, som tekniskt är mycket lik dockteatern. Det är inte fel att påstå att *commedia* är dockteater utan dockor.

Spelstilen är densamma – *commedian* ten spelar i grotesk mask med samma förstärkta karaktärsdrag som dockan. Man säger att både masken och dockan ”dör” i profil, därför måste alla stora reaktioner ske utåt. Tekniken är replik och reaktion ut mot publiken, varefter man snabbt byter till profil för att ge fokus åt nästa skå-

despelare eller docka som från att ha stått vänd i profil vänder sig utåt. Eftersom allt sker enligt en speciell rytm blir reaktionerna ibland komiskt försenade.

KÄNNS DETTA IGEN? Varje gammal Disney-film, Charlie Chaplin, Helan och Halvan, Tom och Jerry, alla har lånat denna spelstil. Den lämpar sig väl för komedi, humor och satir.

Både dockteatern och *commedian* har historiskt sett kunnat enbart underhålla. Men skrapade man ack så lite på ytan gick det att hitta mycket politisk satir. *Commedians* storhetstid var dock kort, och idag får den i det närmaste ses som en kulturrelik. Dockteatern är däremot en självklar del av kulturen i nästan hela världen.

Det är den politiken jag söker när jag besöker utställningen ”Lalki” (Dockor) på Zacheta. Alla totalitära regimer har i alla tider använt kultur för politisk påverkan, så hur var det med dockteatern? Var det möjligt att vara fri, eller fick man böja sig för regimen? Visste man att man böjde sig?

Teaterintresset har alltid varit stort i Polen. För dem som levde ute på landsbygden utan omedelbar närhet till teatrar,

FOTO: NICOLE SCHULMAN

ordnades med jämna mellanrum bussresor till huvudstaden, specifikt för teaterbesök. Så människor klädde upp sig i sina finaste söndagskläder och åkte över halva landet för att gå på teater.

TEATERN VAR DÄRFÖR ett relevant politiskt verktyg, eftersom den nådde så många.

Dockteatern, som levde på tre ben, nådde kanske flest. Dels var man delaktig i de stora förstamajtågen. Dit bidrog dockteatrarna med stora dockor föreställande de polska hjältarna, men också groteska karikatyrer av kapitalister och imperialister.

Dels började man så sakteligen under sent 1940-tal att filma dockor i filmer för barn. Dessa filmer utsattes naturligtvis för hård kontroll av Kulturministeriet.

Dels fanns naturligtvis den traditionella dockteatern. Marionetter som spelade upp en historia för en publik. Principen var densamma – fienden, nazister, kapitalister och imperialister sågs som karikatyrer. Vännerna i andra kommunistiska länder som exempelvis Vietnam behandlades med större respekt.

Men här fanns en lucka, ett undantag från regeln, ett andningshål. Här nådde inte det politiska trycket ända fram. Den grundläggande spelstilen skapade ett skydd. Ingenting en docka kommunicerar kan tas på fullständigt allvar. Dess groteska utseende hade samma effekt. Så även det faktum att det till syvende og sist är en docka, ett livlöst objekt, manipulerad av en dold operatör. I dockteaterns grundläggande princip fanns alltså en lucka som saknades i den rent dramatiska teatern.

Det går inte att säga exakt hur mycket regimkritik som slank igenom den vägen. Det är svårt att avgöra vad som var fullt ut humor utan en gnutta allvar. Men i den lilla marginella konstformen som vi knappt ägnar en tanke idag skedde i det fördolda ett litet uppror mot en totalitär regim. ✨

Med blanka vapen

90 miljarder! 90 miljarder behövs till välfärden! Under försommaren avtecknar sig finansminister Anderssons lite troskyldiga ansikte i teveprogram efter teveprogram. Få tittare associerar sannolikt till Gunnar Artéus studie från 1982, *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*, när hon syns i rutan. Det borde de.

Gunnar Artéus avhandling från 1972, *Karolinsk och europeisk stridstaktik 1700–1712*, var en ljusglimt för den som var gymnast i 1968 års efterdyningar. Ämnet var visserligen smalt, men befriande samhällsfrånvänt, och gav minnesvärda och användbara citat för den politiskt intresserade, som ”med värjan i handen [...] värjan endast”, i Magnus Stenbocks reglemente från år 1710. Karolinska skvadroner attackerade inte med pistoler, de red chock med blanka vapen, knä bakom knä.

I studien från 1982 är perspektivet vidgat. Hade det ganska fredliga frihetstida Sverige verkligen drag av en militärstat? Ja, menade Artéus, av det enkla skälet att adelsmän utan egen förmögenhet i stort sett bara hade ett enda yrke att försörja sig i: militärens. Den civila arbetsmarknaden var ytterst begränsad för den som inte ville bli präst; de jobb som fanns att tillgå fanns vid regementena. Sedan var det en helt annan sak med studierna och professionaliteten. Särskild inrikes utbildning var det tunnslätt med, innan krigsskolorna i Haapaniemi och Karlberg grundades.

Desto viktigare var innehavarnas försörjning, via tjänster och boställen. Och i ett läge där det svenska riket kämpade med ekonomiska svårigheter var det extra tryggt för officerare att deras inkomster via indelningsverket låg utanför statsbudgeten. Boställena, från överstens representativa corps de logi ned till fänrikens påvra stuga, gav säker försörjning alldeles oavsett vad riksdagen hittade på. En stark och tongivande grupp inom adeln och ridderskapet kunde under riksdagarna se på Sveriges samhällsekonomi från trygga positioner. Deras jobb och löner kunde inte tummas på. Att försvara konung och rike var ju också helt nödvändigt, detta var ju statens kärnuppgift, hur mycket de där universitetsprofessorerna än ordade om tillväxt och ekonomi.

De summor Artéus nämner kommer

aldrig upp till 90 miljarder kronor. Han rör sig med mer handfasta måttenheter: dalersilvermynt och tunnor råg. Men principen är densamma. Vid kris ifrågasätts inte kostnaden, utan bristen på intäkter.

I min lokalpolitiska och provinsiella politiska miljö går det att lära sig mycket. Ett exempel är att få reda på vad ”uskor” gör. Politiska företrädare talar varmt om uskornas betydelse, och många av dem har också detta yrke själva. För er som ännu inte vet: en uska är en undersköterska.

Alla på vänsterkanten är dock inte uskor, där möter vi även dagligen socionomer i deras olika varianter: från de slitna socialsekreterarna till de mer välmående förvaltningscheferna på skilda nivåer. Inom den något mer borgerliga politiska miljön återfinns istället sjuksköterskor.

Det är ju inte så underligt. Av Sveriges 10 miljoner arbetar 48 000 som socionomer, 100 000 som sjuksköterskor och 136 000 som undersköterskor. Det är kanske inte i frihetstidens proportioner, där Artéus skattar att tre av fyra vuxna ståndspersoner hade någon militär försörjning. Men att befinna sig på riksdagar och där företräda sina likar var naturligt för dem, liksom det är naturligt att den offentliga sektorns trägna bärare företräder sina ståndsbröders och ståndssystrars intressen i dagens beslutande församlingar.

Per Dahl

EN FLOTTAS FÖRFALL

Denna sommar, som varje sommar, belönas de Londonbor som stannar i staden med världens mest berömda klassiska musikfestival, the Proms. I år, liksom alla år, kommer den att avslutas med *Rule Britannia* som stolt förkunnar hur Storbritannien behärskar världens hav.

Men det var då. I somras beslagtogs ett brittiskt lastfartyg av Iran: brittiska flottan är för liten för att kunna eskortera civila fartyg världen runt. Det säger åtskilligt om hur Storbritanniens roll i världen kommer att se ut efter brexit.

I sitt första tal som premiärminister presenterade Boris Johnson den rosiga framtid

som väntar Storbritannien efter brexit. Samtidigt som alltså den brittiska oljetankern Stena Imperos besättning satt fast i Mellanöstern. Hade brittiska flottan, Royal Navy, haft fler fartyg skulle de ha kunnat skydda Stena Impero när hon färdades genom Hormuzundet. Sådana möjligheter har Royal Navy dock inte.

Det hela är naturligtvis ytterst pinsamt för Storbritannien, särskilt dess nya regering, vars utgångspunkt är att brexit kommer att göra Storbritannien starkare och viktigare i världen. Det är än mer pinsamt med tanke på att det var just genom Royal Navy som Storbritannien lyckades bygga och sköta sitt

globala välde. Brittiska armén är det brittiska försvarets största del; arméer har alltid fler män än flottor och flygvapen.

Det grundläggande problemet är dock att efter brexit kommer Storbritannien att behöva ta hand om alla sina kriser självt. Vid ett militärt anfall har det förstås Nato att lita på, men beslagtagna skepp, människor och gods är inte Natos område. *Rule Britannia* låter så lockande, men det första steget vore en mycket större Royal Navy. Vem skall stå för den kostnaden?

Elisabeth Braw

Av Staffan
Heimerson

Polska Suwalki hamnar i hetluften vid en konflikt mellan Ryssland och Nato. Det är här som en kris kan utvecklas till krig.

1

Det är i Suwalki som min polska ciceron aningen ohysat säger: "To miejsce to obrzydliwa nor."

"Det här stället är en håla!"

Hon har inte helt fel. Suwalki är en gråmelerad, platt, ointressant stad på de polska slätterna öster om Masuriska sjöarna.

Men Jadwiga, som ciceronen hette, hade missat två detaljer:

Historien, för det första. Detta är trakter genom vilka Napoleon (med Machiavelli som reslektör) år 1812 under fasaväckande förluster retirerade efter sitt dåraktiga angrepp på Moskva. Han hade gått till anfall med 400 000

soldater. Han var under reträtten nere i 40 000. 360 000 hade stupat, lämnats kvar eller tagits som krigsfångar.

I första världskriget var det tsarens armé som i de här trakterna efter förlusten mot tyskarna i slaget vid Tannenberg trampade ner sig i dyn. Av den ryska 2:a armén på omkring 150 000 man stupade mer än 30 000 och 100 000 hamnade i fångläger. Tyskarna förlorade mindre än 20 000 man. Den ryske befälhavaren sa efter nederlaget: "Tsaren litade på mig. Hur kan jag möta honom efter en sådan katastrof?" Han gick ut i skogen och sköt sig.

För Adolf Hitler var det värst. Han hade lett krigsföringen från sin Wolfschanze, Varglyan, tio mil väster om Suwalki. Han hade misslyckats i försöket att ta Moskva. Han drevs tillbaka av de

sovjetiska styrkorna. Först Stalingrad, sedan Operation Bagration i Vitryssland innebar att 381 000 tyskar förintades och 262 000 tyskar saknades eller tillfångatogs. Sovjets väg till Berlin, frånsett några motståndsfickor i Baltikum, öppnades.

Framtiden, för det andra. Jag satt nu på en McDonald's i Suwalki i korset av Ulice Utrata – en fyrfilig gata som leder ut från Krotkatorget i centrum – och Ulice General J Dwernickiego – en sexfilig genomfartsväg på vilken fria, lyckliga, välmående polacker i glänsande BMW av årets modell rivstartar vid trafikljuset och dragtävlar neråt gatan.

Scenen och dagens säkerhetspolitiska situation tonar fram glasklar: Det blir som för Napoleon och Hitler: Suwalki blir *the hot spot*, om en inflammerad situation uppstår mellan ett revan-schistiskt Ryssland och dess grannländer. ”I Ryssland”, har Carl Bildt noterat i en kolumn i *Financial Times*, ”ökar osäkerheten och instabiliteten när Vladimir Putins presidentskap närmar sig sitt slut. Putin är förpliktad att stiga åt sidan 2024.”

Putin – av Washingtonsvensken Anders Åslund i dennes senaste bok beskriven som en ”auktoritär kleptokrat” – kan innan dess vilja öka sin popularitet hos sin egen befolkning och söka göra ett Krim 2 genom att, till exempel, annektera ytterligare en del av Ukraina. Han använder då Suwalkipasset för att skydda Kaliningrad. Hans styrkor skyndar österut på Ulice Utrata.

Kaliningrad är för Ryssland viktigt: staden har en av Rysslands bara fem strategiskt viktiga hamnar. (De andra är Murmansk, S:t Petersburg, Sevastopol och Vladivostok.)

Vägen går genom Suwalkipasset.

Om – med ett annat alternativ – Ryssland hotar Estland, Lettland eller Litauen, länder som båda har stora ryska minoriteter, kommer Nato-trupper stationerade i Polen, genast att dra norrut till deras försvar. *Economist* noterade i augusti hur Rysslands propaganda skildrar baltstaterna som ”dekadenta och fascistiska” och hur balter som besöker Ryssland och östra Ukraina utsätts för försök att göra dem till agenter och subversiva element i sina hemländer. Det kan leda Putin till frestelsen: Nu tar jag dem! (Eller åtminstone en av dem.)

Natotrupper i Polen skyndar till undsättning. även då går vägen genom Suwalki. Jag skulle betrakta dem på Ulice General J Dwernickiego.

Karlis Neretnieks är en 69-årig svensk generalmajor, på 1990-talet chef för Gotlands regemente och Gotlandsbrigaden, senare totalförsvarsrådgivare till Central- och Östeuropa vid försvarsdepartementet. Jag träffade honom i somras vid det historiefokuserade Engelsbergsseminariet ”Past and present”. Neretnieks sa:

”Suwalki är en sockerbit mitt i ett kriscentrum. Händer det något där, blir det krig på riktigt.” Neretnieks har möjligtvis en geografisk favör, när han resonerar: hans föräldrar kom en gång från Lettland.

Mike Winnerstig som är chef för Totalförsvarets forskningsinstituts säkerhetspolitiska enhet, gjorde en historisk parallell, när jag intervjuade honom:

”Suwalki är en symbol för vad som kan hända. Det har samma roll som Fuldapasset hade under kalla kriget.”

Jag hade just på vägen från mitt hem i Sydfrankrike till seminariet i Bergslagen stannat till i Fulda i ett försök att förstå sammanhangen.

Vid The Fulda Gap möttes Östtyskland och Västtyskland, Warszawapakten och Nato. Här löpte järnridån. Det var den säkerhetspolitiska nyckelpunkten. Genom Fulda-Lücke, som det heter på tyska, skulle Warszawapakten pansar från Thüringen anfälla de tyska slätterna och storma fram till Tysklands industriella centrum i Frankfurt am Main, bara tio mil bort.

På 1970- och 80-talen uppvaktades tidningsledningarna i Stockholm av den sovjetiska ambassadens representanter och deras agenter på redaktionerna med kartor, skisser och statistik över försvarspakternas militära kapacitet. Båda sidor var rustade med strategiska

”

Natotrupper i Polen skyndar till undsättning. även då går vägen genom Suwalki.

»

”

Kaliningrad var sedan 1255 för tyskarna en sofistikerad stad, där filosofen Immanuel Kant verkade och yttrade: 'De fruktar dödens minst, vars liv är mest värda.'

kärnvapen. Inflytelseagenterna sa: "Om inte jordens så i vart fall Europas undergång väntar."

Det var inte förvånansvärt att Nato och det amerikanska försvaret var stort och starkt kring Frankfurt. Så är det fortfarande fast Berlinmuren rasat och kommunismen kollapsat.

I Fulda noterade jag nu:

Det var, för det första, svårt att "läsa terrängen"; även med ett någorlunda hum om väster och öster var det svårt att förstå var och hur arméerna skulle röra sig.

Ingenstans fann jag, för det andra – inte i staden Fulda, inte längs floden Rhen, inte i Knüllgebirge, som en av flankerna för svenska öron komiskt heter, inte framme vid "den inre gränsen", som den gamla skiljelinjen mellan öst och väst numera känsligt kallas – ett enda minnesmärke över kalla krigets hetaste plats.

"Det är väl inget konstigt", sa en journalistkollega, knuten till en lokaltidning. "Ingenting hände. Det finns ingenting att minnas."

Det kan bli så med Suwalki också. Inget att komma ihåg.

Men till dess är det av yttersta intresse. Staden med dess 70 000 invånare ligger i ett femriksrös i det östra Polen som i andra världskriget var det tyska Ostpreussen. Det ligger i syd alldeles "under" den sprängdeg som är det ryska Kaliningrad.

Kaliningrad var sedan 1255 för tyskarna en sofistikerad stad, där filosofen Immanuel Kant verkade och yttrade: "De fruktar dödens minst, vars liv är mest värda."

Kaliningrad blev vid andra världskrigets slut sovjetiskt. Det är en både en ståtlig men nergången stad vid Östersjöns kust och en rysk region, stor som Gotland fem gånger om och med nästan

en miljon invånare. Den är en enklav, innesluten av EU-medlemsländerna Litauen i norr och öster, av Polen i söder. Den är alltså utan landförbindelse med övriga Ryssland.

Även Vitryssland, som i praktiken är en rysk lydstat, och Ukraina, som kan bli sprängdeggen för ett Östersjökrig, ligger i Suwalkis närområde. Det är fascinerande att på stadens vägvisare läsa både stadsnamnen Kaliningrad, Minsk och Warszawa.

Geografiskt är Kaliningrad en fånge. Ryssar i enklaven avkrävs visum om de med tåg vill resa genom Litauen till det egentliga Ryssland. Det är inte långsökt att jämföra med situationen från 1939, då tyska Danzig (dagens polska Gdansk) var avskilt från Tysklands hjärtland och Hitler krävde en korridor genom Polen.

Gudrun Persson, som jag också talade med i Engelsberg, såg Suwalki "som en sårbarhet både för öst och för väst". Forskningsledaren vid Totalförsvarets forskningsinstitut (specialitet: rysk säkerhets- och utrikespolitik samt militärstrategi; vid FOI är hon projektledare för Rysslandsprojektet) fick frågan:

"... och vad händer då med Gotland?"

I alla scenarier om kris i Baltikum eller Ukraina dras Sverige in. Jag har resonerat i de banorna med två av mina säkerhetspolitiska guruer, generalen Ulf Henricson, en vän ända sedan gemensamma upplevelser i 1990-talets Balkan-krig, och statsvetaren Magnus Christiansson vid Försvarshögskolan.

Nerkokt: Gotland är åtråvärt för ryssarna, främst för att de där kan placera luftförsvar som skyddar Kaliningrad mot Natos flyg.

Underrättelseexperten och säkerhetsanalytikern Johan Wiktorin har skrivit en roman (finns

Litauiska soldater övar försvar av Suwalkigapet.

FOTO: INTS KALNINS/TT

Värningsaffisch.

FOTO: MARIANNE PIHL

på nätet), *Korridorerna till Kaliningrad*, i vilken Sverige dras in i spelet om Baltikum och Östersjön. Han tecknar bilden genom en politiskt sakkunnig kvinna:

”Hon fixerade kartan och försökte kisa med ögonen för att vaska fram karakteristiken. Sverige. Stort land. Omgivet av hav. Liten befolkning. Ryssland. Ännu större land. Landmakt som sökte nå haven runt sig. Enväldeskultur. Historien gick i pulser. Expansion och kontraktion. Nu var de i expansionsfas igen.

Hon tänkte på de små, fria länderna som låg grannar med Ryssland. De baltiska staterna, och Finland inte att förglömma. Men det var de själva som var bekymret. Under krisen hade hon efter hand insett att Finland hade en mer genomarbetad hållning i sin försvarspolitik. Hennes kollega i Helsingfors hade haft helt andra valmöjligheter när det gällde det militära instrumentet.

De var tvungna att komma till rätta med sig själva. För de baltiska staternas skull. Hon kunde se den ryska skuggan bli allt större på andra sidan Östersjön.

Men framförallt för Sveriges skull. Om Ryssland, på ett eller annat sätt, skulle få inflytande eller till och med kontroll över Östersjökusten igen, så skulle Sverige på nytt vara exponerad mot ’ryska väldet’.”

I Engelsberg kompletterade Gudrun Persson: ”Ja, Gotland är sårbart. I bilden ska du också placera in Åland och Bornholm.”

General Neretnieks har i en tidigare intervju förklarat vad som kan ske: ”Nato måste flyga över södra Sverige för att kunna försvara sina baltiska alliansmedlemmar. Det är ryska planerare fullt medvetna om. Det vore en närmast självklar åtgärd från rysk sida att ’låna’ delar av södra Sverige för att hindra Nato att ingripa i Baltikum.”

Det leder till nästa fråga: Kan Nato ingripa? Eller blir Nato bara, som vid Putins annektering av Krim med hjälp av ”små gröna män”, passivt hängande vid staketet?

Totalförsvarets forskningsinstitut har studerat ärendet. Svaret: ”Nato klarar idag inte att försvara sina baltiska medlemmar vid ett överraskande ryskt angrepp. Ryssland är överlägset väst både när det gäller kvantitet och kvalitet på sina stridskrafter.”

En dansk forskare i krigsvetenskap, Jeppe

Plenge Trautner, vid Institutet för militärhistoria och krigsteori på Forsvarsakademiet i Köpenhamn, säger kategoriskt: ”Ryssland kan inta Baltikum på ett par timmar.” (Det kan kopplas till svenska officerares resignerade åsikt: ”Det behövs ett par hundra spetsnaz för att på mindre än två timmar ta södra Gotland...”)

Hotbilden har skapat en paradox. Överste Patrik Gardesten på örlogsbasen Berga är hoppfull inför framtiden: ”Mina företrädare fick jobba med begrepp som ’övertalighet’ och ’turordningskretsar’ och för att behålla sin personal. Jag måste planera för tillväxt. Vi upplever medvind för att säkerhetsläget blivit så mycket sämre, så mycket mer oförutsägbart. Det är ju inget vi önskar.”

Han sa detta till *Aftonbladets* politiske redaktör Anders Lindberg, som i sin vanliga försvarsfientliga tidning noterade: ”Politikerna hängde inte med när omvärlden förändrades. Så sent som 2011 kom ryska soldater från 336:e Marininfanteribrigaden i Kaliningrad på vänortsbesök till Berga. Detta trots att Ryssland tre år tidigare hade fört krig mot Georgien. Men sedan den ryska invasionen i Ukraina 2014 är alla illusioner bortblåsta.”

Övergripande är Nato starkare än Ryssland. Men finns Natostyrkorna tillräckligt nära? Hur fort kan de slå tillbaka.

P olen är ju ett Natoland. Där finns redan 4 500 amerikanska soldater. President Trump har sagt sig vara beredd att förstärka dem med ytterligare 1 000. Estland fick när Ryssland invaderat Ukraina och annekterat Krim en Natobataljon om 1 200 man, just nu brittiska, danska och franska trupper, utrustade med stridsvagnar och artilleri. Lettland och Litauen har visst skydd av Natomedlemmarna Storbritannien och Tyskland. För Bundeswehr har utlandstjänstgöring varit en känslig fråga på grund av Wehrmachts krigsförbrytelser under andra världskriget. Men något tusental tyska soldater finns nu på plats i Baltikum.

Generellt gäller för Baltikum: ”Vi vill ha permanenta Natostyrkor för att värja oss mot militärt hot från Ryssland”, sa Estlands överbefälhavare Martin Herem. ”Ryssland uppträder som en mobbare.”

På min McDonald’s i Suwalki blev jag varse hur mycken tillit som ges Nato och hur svårt det är för försvarsalliansen att leva upp till sin uppgift. Några tusen man att förflytta. Det är en bit kvar till Napoleons 400 000.

”I inledningsskedet är det Natos flygvapen – lika med det amerikanska – som är avgörande i försvaret av Baltikum och Östersjön”, sa Ulf Henricson.

”Vi ska också”, sa Henricson, ”komma ihåg att kärnvapen blir aktuella – åtminstone som ett hot ... ett politiskt hot.”

Det slog mig också – med en Big Mac i nypan – hur lätt det är för Ryssland att ”stänga inne” baltstaterna. För att hindra Natos framryckning norrut är det bara att arrangera ett trafik kaos i gatukorset framför mig. ✨

”

Övergripande är Nato starkare än Ryssland. Men finns Natostyrkorna tillräckligt nära? Hur fort kan de slå tillbaka.

Att minskad inkomstspridning ger ökad rättvisa ses som självklart. Fördelningspolitiken borde läggas om så att fler kan njuta frukten av sitt arbete.

Orättvist fördelat

Av Robert Gidehag

”

Regel nummer ett måste vara att sluta tala om fördelning i termer av rättvisa.

Den fördelningspolitiska diskussionen i Sverige utgår i bästa fall från ett abstrakt mått på fördelning som kallas Gini-koefficient. Utgångspunkten, som det i princip verkar råda konsensus om, är att en politisk reform som ökar inkomstspridningen (gini ökar) av disponibla inkomster (till exempel sänkt marginalskatt) är dålig och att en reform som gör motsatsen är bra. I samband med en ny statsbudget finns en så kallad fördelningspolitisk redogörelse av de olika förslagen som mynnar ut i just en sådan analys. Det är också den helt förhärskande mediebild. En första given invändning är förstås att för att ha en uppfattning om en riktning är bra eller dålig måste man ha en uppfattning om slutmålet. Är det bra eller dåligt att svänga vänster eller höger i en korsning? För att ha en åsikt om en ökning av gini är bra eller dålig måste man utgå från utgångsläget och bilda sig en uppfattning om vad som är målet.

I SÄMSTA FALL slår medierna helt enkelt fast ”vinnare” (de som får inkomstökningar som följd av en politisk reform) som ställs mot ”förlorare” (de som inte får några ökningarna eller mindre ökningarna). En utgångspunkt som implicit innebär att det är statens pengar som den delar ut till medborgarna.

Att det är så är förstås inga nyheter. Ett konstaterande är dock att denna syn lägger en våt filt över liberala reformer och lägger grunden för en politik där en allt

större andel av våra inkomster hanteras av staten. Värnskatten, en uppenbart skadlig skatt på flit och utbildning, överlevde åtta år av alliansregering för att ett borttagande ansågs omöjligt att försvara. En förklaring tror jag är att det är lätt att hamna i en dålig mellanposition i den här debatten.

Politiker, politiska partier och debattörer som egentligen har en annan uppfattning än den gängse vågar inte utmana den fullt ut. Argumentet för att sänka marginalskatten eller kapitalskatten är ekonomistiskt och handlar om tillväxt. Detta är naturligtvis sant och viktigt men det svarar inte mot det grundläggande synsättet att det är orättvist att rika får skattelättnader. De som vill se olika liberala reformer räknar själv ut fördelningspolitiska effekter för att visa gini minsann inte ändras så mycket, eller hänvisar till att Sverige faktiskt har små inkomstskillnader i ett internationellt perspektiv. Reformerna skjuts på framtiden för att kunna bakas in i ”paket med rimligare fördelningspolitisk profil”.

Hur skulle då en alternativ utgångspunkt kunna vara? Den klassiska liberala utgångspunkten är att människan föds med naturliga rättigheter, varav frihet från tvång, så länge man inte skadar andra, kanske är den mest grundläggande. Av den, för en liberal självklara, utgångspunkten följer att en fördelning av resurser som uppkommit genom spontana och frivilliga utbyten (marknadsekonomi) är den naturliga. En helt jämn fördelning, eller en helt ojämn, som uppkommit så kan inte sägas vara mer eller mindre rättvis. Den bara är resultatet av fria individer som interagerat med varandra.

Fördelningspolitikens försvarare: Finansminister Magdalena Andersson.

FOTO: WIKIMEDIACOMMONS

Regel nummer ett måste vara att sluta tala om fördelning i termer av rättvisa. Sluta att acceptera gini som ett mått på ett mer eller mindre rättvist samhälle. Utgångspunkten måste vara att fria individer i en marknadsekonomi har rätt till frukten av sitt arbete. Ur det perspektivet blir fördelningsfrågor inte något som har med rättvisa att göra.

DET HÄR BEHÖVER INTE alls vara ett så världsfrånvänt sätt att resonera som det först kan verka, och heller inte ett så hjärtlöst som det möjligen kan tyckas. Denna syn behöver betyda att vi inte skall ha någon fördelningspolitik. Däremot att utgångspunkten, motiveringen, för den bör vara annorlunda. Jag kan se åtminstone två skäl för staten att bedriva fördelningspolitik.

Ett är att ett alltför ojämnt samhälle sannolikt missgynnar alla, inklusive de som har det gott ställt. Jag köper inte vänsterns syn att dagens växande kriminalitet i våra förorter helt kan förklaras av ojämlikhet. Men det innebär inte att det inte ligger någonting alls i det. Stor fattigdom, små chanser att ta sig in i samhället och liten sannolikhet för klassresor medför sannolikt kriminalitet som drabbar alla. I ett modernt samhälle har vi alla nytta av att hela befolkningen kan läsa och skriva – för att ta ett annat uppenbart exempel. Därför är det klokt att använda statlig omfördelningspolitik via skattefinansierad skolgång. Det finns alltså ett argument som bygger på en form av självbevarelse-drift ur de mer välbemedlades perspektiv för statlig omfördelningspolitik.

Men jag skulle också vilja slå ett slag för

ett andra argument som mer bygger på humanism.

MEDKÄNNANDE MÄNNISKOR vill helt enkelt inte leva i ett samhälle där andra far illa. De flesta tycker att det är rimligt och humant att alla barn får utbildning, att vi alla kan få vård vid sjukdom och att alla kan ställa mat på bordet i familjen. Det finns en klassisk liberal diskussion om att detta skulle kunna lösas på frivillig väg. Jag är personligen övertygad om att en sådan lösning skulle landa i en jämvikt med en betydligt mindre omfördelning än vad som egentligen önskas av även de som bidrar. Jag tycker att det är rimligt, även ur en klassisk liberal synvinkel, med ett samhällskontrakt där vi avhänder oss frihet för att låta staten sköta omfördelningspolitik.

Men detta är alltså ett helt annat perspektiv än att se omfördelning i termer av rättvisa. Detta är ett perspektiv på omfördelning som börjar i synen att det rättvisa är att frukterna av arbete hamnar hos den som utför arbetet. Det är ett perspektiv som implicerar en viktig balans individens självklara rättigheter och statlig omfördelning. Det är också ett perspektiv där det blir omöjligt att tänka på en rikstad skattelättnad (rut) som ett "bidrag" – något som är vanligt idag. Med en sådant perspektiv kan man tryggt försvara sänkningar av världens högsta marginalskatter.

Sett till praktisk politik innebär det perspektivet väsentliga skillnader jämfört med idag. Inkomstskillnader som sådana i ett statistiskt perspektiv blir inte i fokus. Fördelningspolitik för att minska individens rike-

dom/inkomster kommer inte att genomföras. En "värnsskatt" hade aldrig införts med det perspektivet. Politiken kommer istället att inriktas på att förhindra fattigdom genom att (som idag) erbjuda vissa grundläggande tjänster såsom sjukvård, utbildning och barnomsorg (offentlig konsumtion) och försäkringssystem med skattefinansierade eller på annat sätt kontrollerade premier för inkomstskydd.

Debatten om "klyftor" växer sig allt starkare även internationellt. Det finns mycket att säga om även detta. Ekonomisk ojämlikhet ser olika ut i olika länder och drivs av olika orsaker. Talar vi t ex om framväxten av superrika entreprenörer, om växande koncentration av förmögenheter eller om en medelklass i USA som halkar efter? I svensk fördelningspolitisk debatt spelar det ofta inte så stor roll. Allt används som en fond för att förstärka synen att det är orättvist att sänka kapitalskatter och marginalskatter eller att gini-koefficienten ökar med några hundradelar. Att sja om framtiden är som bekant svårt men mina tio cent skulle jag sätta på att den här debatten kommer att öka i intensitet. Jag tror också att den bästa gissningen är att ny teknik (AI) kommer att förstärka tendensen med ökade inkomstskillnader även i Sverige.

I STORT SETT kan man tänka sig två vägar. Politiken svarar på detta med en fördelningspolitik som är effektiv, gör så lite skada i marknadsekonomin som möjligt och som koncentrerar sig på att lyfta inkomstsvaga grupper. Och med den viktiga utgångspunkten att pengarna i grunden tillhör den som tjänat ihop dem och därmed att varje rörelse i inkomstfördelningen i sig inte är problematisk. Eller att vi kör vidare som nu. Mer av symbolpolitik som skadar marknadsekonomin och Sveriges internationella konkurrenskraft – en politik som styrs av en ideologisk kompass där utgångspunkten i grunden är att pengarna tillhör staten som har att fördela dem. Det är ingen trevlig väg för vänner av marknadsekonomi och sannolikt inte heller för svenskt välbstånd.

För att istället slå in på den första vägen krävs det att de som tror på marknadsekonomin och har liberala utgångspunkter i ekonomiska frågor vågar stå upp för ett nytt narrativ i fördelningsfrågan.

Robert Gidehag är nationalekonom på Svenskt Näringsliv.

TEMA

HISTORIA OCH NUTID

Alla samhällen måste förhålla sig till historien. Politik handlar oftare än man kan tro om hur den ska tolkas och användas för att påverka nuet.

Det hänger på individen

Starka ledare kan vara en fara för demokratin.
Men historien visar att demokratierna har lidit
mer av svagt än av starkt ledarskap.

Av Vernon Bogdanor

Människor har alltid velat veta exakt vad som ligger i framtiden. De har alltid blivit besvikna. I förvetenskaplig tid rådfrågade de gamle oraklen i Delfi. Längre fram trodde man att historien kunde ge svaren. Ju mer vi visste om det förflutna, desto bättre kunde vi förutsäga framtiden. Men som historikern AJP Taylor i Oxford har sagt lär vi av historien att inte begå de gamla misstagen, och därmed är det fritt fram att begå nya i stället.

I modern tid har de som studerar politik vid universiteten, statsvetarna, övertagit den roll som först oraklen och sedan historikerna spelade. De har också ofta blivit besvikna. Få, om ens någon, förutsade att Donald Trump skulle bli USA:s president. Få förutsade resultatet av den brittiska folkomröstningen om EU-medlemskapet. Psefologerna har inte heller varit särskilt lyckosamma i att förutsäga resultatet av allmänna val. De flesta trodde att Theresa Mays konservativa parti skulle vinna parlamentsvalet 2017 med bred marginal. I stället förlorade hon sin majoritet och stod där utan att kunna bilda en egen regering. I det föregående parlamentsvalet 2015 däremot trodde de flesta kommentatorer på ett liknande utfall, men David Camerons konservativa vann med betryggande övervikt.

Ett skäl till att både historiker och statsvetare har misslyckats är att de går bet på att förklara fenomenet ledarskap. I vetenskapens värld spelar ledarskap föga roll, får vi höra. Vetenskapsmän tror inte på den romantiska idén om den enskilde vägröjaren. De säger att en upptäckt av en forskare föregriper en annans med bara några år. Populärlitteraturen tillskriver ofta enskilda forskare stora bragder, men i verkligheten är det svårt för forskare att vara hjältar, särskilt i vår moderna tid när så mycket forskning är ett kollektivt företag där någon viss individs bidrag näppeligen går att frilägga. De som inte får Nobelpris i naturvetenskap tycks ofta vara lika förtjänta som de som får.

Det gäller inte konst och kultur. Om Jane Austen inte hade levat är det osannolikt att någon annan skulle ha skrivit *Stolthet och fördom*. Om James Joyce inte hade levat, skulle då *Odysseus* ha skrivits? Hade det funnits någon *Nibelungens ring* utan Wagner; hade det funnits något *Våroffer* utan Stravinsky? Det är mycket lättare att peka ut individuell storhet på konstens och kulturens område.

Hur är det då med politik och historia? Ligger de närmare naturvetenskap eller humaniora?

Det har länge funnits förespråkare för vetenskaplig historia, kanske fler förr än idag. Marxisterna har utropat historia till vetenskap. Men de får problem när de ska förklara den ryska historiens förlopp på 1900-talet. De bekänner sig nämligen till uppfattningen att en kommunistisk revolution var förutbestämd att ske i Ryssland och att Lenin bara påskyndade den. Precis som penicillinet skulle ha uppfunnits förr eller senare även om Alexander Fleming inte hade funnits, hade det blivit en kommunistisk revolution i Ryssland även om Lenin aldrig hade levat. De flesta historiker anser att denna uppfattning är orealistisk. Marxisterna hamnar i liknande svårigheter när de ska förklara fenomenet stalinism. Var den också ofrånkomlig? Vad säger det i så fall om den socialistiska revolutionens karaktär? Den renläriga ryska kommunistiska linjen under Chrusjtjov och hans efterföljare sade att revolutionens förfall under Stalin inte var ofrånkomlig utan berodde på slumpartade faktorer, i synnerhet på framväxten av en "personkult". Men en sådan förklaring, om det nu kan kallas förklaring, står knappast en äkta marxist till buds. En marxistisk tolkning lämnar inget utrymme i marxismen för begreppet "personkult".

När en händelse inträffar som bekräftar vår politiska ståndpunkt är vi benägna att säga att det var oundvikligt, att det var »

Rätt ledare i rättan tid.

FOTO: GETTY IMAGES

förutbestämt att ske. När en händelse inträffar som strider mot dessa förutfattade meningar säger vi att den var en tillfällighet, att den kunde ha undvikits. Vi agerar väl ungefär likadant i privatlivet. När allt går bra säger vi gärna att det var tack vare våra egna egenskaper. När det går illa skyller vi på otur!

Marxisterna är dock inte de enda tänkare som skriver ner individens betydelse i historien. Tolstoj, som ingalunda var marxist, ansåg också att det var naivt att förklara historiska händelser med individers handlingar. I epilogen till *Krig och fred* skriver han ironiskt om orsakerna till omvälvningarna under franska revolutionen.

Ludvig XIV var mycket stolt och självsäker. Han hade de och de älskarinnorna och de och de ministrarna, och de bedrev vanstyre i Frankrike. Ludvig XIV:s arvingar var också svaga män och bedrev vanstyre i Frankrike. De hade också de och de gunstlingarna och de och de älskarinnorna. Utöver detta skrev vissa personer böcker vid denna tid. Vid slutet av 1700-talet hade ett par dussin personer samlats i Paris och börjat säga att alla människor var fria och jämlika. På grund av detta började folk i hela Frankrike slakta och dränka varandra. Dessa människor dödade kungen och många därtill. Vid denna tid fanns en genial man i Frankrike – Napoleon. Han besegrade alla överallt, det vill säga dödade en mycket stor mängd människor därför att han var ett stort geni, och av någon anledning gav han sig av för att döda afrikaner, och dödade dem så grundligt och var så finurlig och listig att han befallde alla att lyda honom när han var tillbaka i Frankrike, och det gjorde alla. Efter att ha utnämnt sig själv till kejsare for han än en gång iväg för att döda massor av människor i Italien, Österrike och Preussen. Och även där dödade han väldiga skaror.

Tolstoj fortsätter i samma stil tills han är framme vid kungadömet återinförande och Napoleons död. Så kallade historiska gestalter var enligt Tolstojs mening ingenting annat än redskap för historiska processer bortom någon individs räckhåll, och som vi med vår begränsade kunskap är oförmögna att förstå. Han understryker att Napoleon inte visste mer om vad som hände under slaget vid Borodino än den simplaste soldat i hans tjänst.

Jag anser ändå att historien vederlägger Tolstojs uppfattning. Och i detta avseende liknar den mer humaniora än naturvetenskap i mina ögon. Låt oss se närmare på några exempel. Ett iögonfallande sådant är Storbritannien 1940. En utomstående iakttagare kunde ha dragit slutsatsen att landets situation det året var hopplös och att det bästa det kunde hoppas på var en framförhandlad fred. Fortsatt motstånd, för att inte tala om seger, verkade fullständigt osannolikt. Men Churchill förverkligade det osannolika.

Hur gjorde han det? Oliver Franks, departements-tjänsteman 1940 och sedermera adlad, sade en gång att ingen kunde förstå Churchill som inte hade vistats i Storbritannien 1940. Franks arbetade på försörjningsdepartementet och visste bättre än någon annan hur förtvivlat Storbritanniens läge var. Man fick veta att trupperna hade evakuerats från Dunkerque, men inte att nästan

all utrustning, även stridsvagnar, hade lämnats kvar. Mycket litet återstod att försvara Storbritannien med om tyskarna hade varit i stånd att invadera. Men, sade Franks, när han hörde Churchill visste han att Storbritannien skulle vinna kriget. I ett samtal som vi hade många år efter krigsslutet erkände han att han fortfarande inte visste hur det gick till. "Alldeles i början av kriget deltog jag i ett sammanträde på taket till försörjningsdepartementet där Winston höll ett anförande", berättade han för Churchills läkare. "Jag gick därifrån i mycket gladare sinnesstämning. Han skingrade våra onda aningar och vi var inte längre rädda. Han talade om sitt mål och sitt syfte på ett sådant sätt att vi visste att han skulle uppnå dem på något sätt. Han ingav oss tro. Det fanns något demoniskt hos honom, som hos Calvin och Luther. Han var en andlig kraft." Hur det skedde är ett mysterium, men bedriftens omfattning kan inte ifrågasättas.

Politiskt ledarskap består inte enbart eller ens huvudsakligen av exekutiva eller administrativa göromål utan av undervisning, av att skapa en stämning som inspirerar nationen. Det var vad Churchill hade gjort på 1940-talet. Hans ställföreträdare under kriget och senare premiärminister Clement Attlee från Labour-

partiet fick en gång frågan vad Churchill hade gjort för att vinna kriget. Det lakoniska svaret lydde: "Han talade oavbrutet om det." År 1940 hade Churchill klarlagt vad briter i själ och hjärta ville, att inte ge vika för Hitler. Han gav den viljan uttryck i magnifika ordalag, som ingav briter en känsla av att de levde i ett avgörande historiskt ögonblick.

Ledarskapet i en demokrati har också till uppgift att inge en regering och nation en känsla av riktning. I detta avseende lyckades Churchill som premiärminister både i krigstid och i fredstid. Att det var möjligt i fredstid är överraskande eftersom han visste mindre om ekonomi än om utrikespolitik och försvar, och han var antagligen mindre intresserad av inrikespolitik än av utrikespolitiska angelägenheter i det stora formatet. Framgångsrika politiska ledare är dock inte enbart eller ens i första hand lagstiftare utan lärare, som förmår påverka allmänna opinionen. Margaret Thatcher är ett exempel med sin långa period som premiärminister från 1979 till 1990, ett annat är den amerikanske presidenten Ronald Reagan under hans två ämbetsperioder från 1981 till 1989. Deras prestationer ligger mindre i den lagstiftning de genomförde än i att de förändrade allmänhetens uppfattning i frågor som marknadsekonomi, välfärdsstat och utrikes- och försvarspolitik. Även om alla lagar som de införde upphävdes skulle de lärdomar de inskräpte bli kvar.

Liknande exempel på ledarskap som förändrat vad som föreföll vara historiens predestinerade förlopp finns i Frankrikes historia, både 1940 då de Gaulle räddade den franska stoltheten efter nationell förödmjukelse, och 1958. Det året tedde sig Frankrike omöjligt att regera. Fjärde republiken var ur stånd att lösa den algeriska frågan och Paris hotades av en militärkupp av fallskärmstrupper som tjänstgjorde i Algeriet. Den avvärjdes genom att Femte republiken infördes. Men också därefter verkade det omöjligt att få rätt sida på Algerietfrågan. Ett stabilt konstitutionellt system föreföll osannolikt. de Gaulle liksom Churchill genomförde det osannolika. Femte republiken är ett politiskt system i de Gaulles avbild,

även om Emmanuel Macron är den förste presidenten i Frankrike sedan de Gaulles tid som klart inser hur en vald monarks ämbete är beskaffat.

Märkligt nog är också EU:s politiska system på väg att anta de Gaulles drag. Det utvecklas till ett Europe des états – de Gaulle lär aldrig ha använt uttrycket *Europe des patries* som brukar tillskrivas honom. Detta påpekade Angela Merkel i sin föreläsning 2010 i Brygge, som har fått mindre uppmärksamhet än Margaret Thatchers föreläsning i samma stad 1988 men är lika betydelsefull. Angela Merkel inskräpte att Europa skulle konstrueras av regeringar i samarbete lika mycket som av supranationella institutioner. Och eurokrisen 2011–12 kom att lösas just av nationella regeringar som samarbetade i Europeiska rådet och Europeiska centralbanken, inte av Kommissionen eller Europaparlamentet. Både Frankrike och Europa utvecklas med de Gaulle som förebild. Det var kanske av den anledningen som den store franske författaren André Malraux slog fast att de Gaulle var en man från i förrgård och i övermorgon.

Ironiskt nog representerar också ett Europe des états den brittiska synen på Europas framtid. Den går segrande fram just när Storbritannien lämnar EU. Brexit inträffar just när EU är på väg att bli mer brittiskt!

Också på ett område som ekonomisk tillväxt, som går långsamt och verkar bestämd av grundläggande kulturella och historiska krafter, kan politiskt ledarskap göra skillnad. I en uppsats från 2005 undersökte två nationalekonomer, Benjamin Jones och Benjamin Olken, om förändringar hos nationella ledare hade något systematiskt samband med förändringar i tillväxten. De granskade fall där förändringar i ledarskap var slumpartade och inträffade när en ledare hade dött, av naturliga orsaker eller en olyckshändelse. Deras slutsats var att ledare spelar roll. ”Tillväxtmönster förändras varaktigt tvärsigenom dessa ledarbyten. Dessa förändringar är omfattande – en förändring i tillväxten på 1,5 procentenheter om året.” Effekten var starkare i autokratiska regimer där ledarna hade större maktbefogenheter. Men de förekom också i demokratier.

Ledarskapseffekter uppkommer också i institutionella övergångar. Michail Gorbatsjov var helt klart en drivande kraft i övergången från kommunismen. Om han hade mördats eller dött en naturlig död i början av 1980-talet skulle Rysslands historia troligen ha varit en helt annan än den blev. Utan Nelson Mandela skulle försoningsprocessen i Sydafrika ha utvecklats annorlunda. I en annan uppsats visar Jones och Olken att mord på politiska ledare kan ”förändra enskilda länders historia. Små slumpartade händelser – en kulas bana, tidpunkten för en explosion, små förskjutningar i en ledares dagsschema – kan leda till betydelsefulla förändringar i nationella resultat.”

Ledarskap utgör alltså ett problem för demokratier. Hur ska ett system få fram starka ledare när de behövs, men också se till att dessa ledare inte utnyttjar sin makt i onda syften? Att ge någon makt att göra gott är också att ge honom makt att skada. Lösningen ligger givetvis i en demokratisk granskning av ledare genomförd av institutioner och människor. I det brittiska systemet måste ledaren verka inom ett system för kollektiv styrning i form av ett kabinett. Detta har vållat problem för dem som inte varit vana

vid det. Kort efter att ha blivit premiärminister 1828 frågade någon hertigen av Wellington, som tidigare hade varit härförare, vad han tyckte om sitt första kabinettssammanträde. Det hade varit en märklig upplevelse. ”Jag gav dem deras order och de bara satt där och diskuterade dem”, klagade han. Watergatekrisen i Amerika 1973–74 visade att institutionerna kan fungera när presidenter sviker. Detsamma kanske gäller även våra dagars Amerika. Det är för tidigt att avgöra.

I moderna demokratier kan ledarnas makt beskäras men i samma mån förstärkas, också av folket. Ledarnas makt hänger till stor del på att de kan hålla kvar folkets förtroende efter att ha bemästrat politikens växlingar och väljarnas beteende. Om våra ledare är alltför ”kraftfulla” och diktatoriska, eller för ”mesiga” och inte visar ledarskap, ligger skulden för det mesta hos oss och inte hos dem. Det är vi, folket, som med våra röster bestämmer hur starka våra ledare får vara.

Min uppfattning är ändå att demokratierna har lidit mer av svagt än av starkt ledarskap. Om demokratiska ledare i Italien, Tyskland och Spanien varit starkare mellan världskrigen kunde vi ha sluppit diktaturer. Omvänt skulle den amerikanska demokratin på 1930-talet utan Roosevelts starka ledarskap ha undergrävts.

Fenomenet ledarskap kan således inte förklaras med hjälp av vetenskapliga historiska eller samhällsvetenskapliga teorier. Stora män – och stora kvinnor – vrider historien ur vad som förefallit vara en förutbestämd form. Det är därför som vetenskaplig historia och statsvetenskap har varit sådana besvikelser som akademiska discipliner. Kännetecknet på en vetenskap är att den ger upphov till lagar eller generaliseringar av lagkaraktär och en teori som alla kan enas om. Fysiken har sina termodynamiska lagar och nationalekonomin lagen om tillgång och efterfrågan, och ingen som inte godtar dem blir tagen på allvar som fysiker eller nationalekonom. Men dessa lagar saknar motsvarighet i historia och statsvetenskap. Det beror delvis på att fenomenet ledarskap inte går att inordna i prydliga generaliseringar.

Här finns en lärdom att dra för statsvetare. Politik, i motsats till nationalekonomi, är nämligen ingen vetenskap överhuvudtaget och dess studium blir följaktligen hermeneutiskt eller interpretativt. Statsvetenskap är kanske bara ett speciellt sätt att se på historien. I så fall måste den eftersträva närmare band till historien och inte frigöra sig från den, som så många av dess nutida utövare gör. Liksom historien måste statsvetenskapen söka, inte efter generaliseringar av lagkaraktär utan efter en förhöjd och fördjupad insikt i det specifika. Om vi ska förstå den moderna världen måste vi förstå inte bara vad som är gemensamt för olika samhällen utan också vad som är speciellt, slumpartat och unikt.

Vernon Bogdanor är professor i statsvetenskap vid Oxford-universitetet och professor i brittisk historia vid King's College.

Översättning: **Margareta Eklöf**

*”Hur ska ett system
få fram starka ledare
när de behövs, men
också se till att dessa
ledare inte utnyttjar sin
makt i onda syften?”*

Frankrike förkroppsligat.

FOTO: GETTY IMAGES

Hemsökt av historien

Charles de Gaulle omformade det kollektiva minnet av traumat från 1940. Kan Emmanuel Macron reformera Frankrike och lägga 1968 i graven en gång för alla?

Av Peter Ricketts

Det är alla gamla nationers öde att deras förflutnas gengångare formar och påverkar deras agerande i nutid. Dessa gengångare manar fram händelser eller gestalter som har påverkat nationens liv. De kan till och med vara lättare att urskilja för en vänskapligt sinnad utlänning än för folket i landet som har vuxit upp med dessa gestalter och gett dem en fast plats på sin mentala karta över det som varit.

Det är i den andan som denne brittiske frankofil vågar skriva om några gengångare i Frankrikes förflutna. Som det historiesinnade folk de är har fransmännen samlat en mängd formativa nationella händelser och stora män. Franska revolutionen står främst i den första kategorin, Napoleon Bonaparte i den andra. Denna essä lämnar båda dessa på deras piedestaler. Den koncentreras på gengångarna från tre händelser som ligger närmare i tiden och som alla berörde den moderna tidens märkesman, general de Gaulle. Först kommer gengångaren från 1940 och hur denna seismiska katastrof av nederlag och ockupation har färgat fransk politik i Europa och världen ända sedan dess. Den andra är gengångaren från 1962 och hur effekten av tillbakadragandet från Algeriet påverkade allmänhetens attityder till invandring och integration. Den tredje är gengångaren från 1968 och det avtryck den har satt på ansträngningarna att reformera och modernisera den franska staten.

Det franska försvarets plötsliga sammanbrott sommaren 1940, följt av den bittra erfarenheten av fyra års ockupation, var en djup chock som skulle ha ärrat vilken nation som helst. General de Gaulles enastående bedrift var att övervinna och med tiden täcka över denna nationella förödmjukelse med ett helt annat narrativ. Gengångaren från 1940 började neutraliseras den 18 juni 1940 då de Gaulle höll sitt berömda radiotal i BBC från London, där han tände de fria fransmännens fackla i motstånd mot Vichy.

de Gaulles storhet ligger i kombinationen av handling och berättelse.

Hans handlingar skapade och vidmakthöll den franska närvaron i allierade rådslag under hela kriget. Praktiskt taget utan några kort på hand åstadkom han detta med styrkan i sin personlighet som drog en mycket blandad skara av Vichyfientliga fransmän till hans sak. Han organiserade de fria franska styrkorna och tog steg för steg makten över motståndsrörelsens disparata grupper i själva Frankrike. Det var hans agerande som gav honom trådarna att väva sin kraftfulla och fängslande berättelse av. Han ingav fransmännen tron att deras land förkroppsligades, inte av Vichy utan av de fria franska styrkorna utanför gränsen och av motståndet innanför den. Dessa styrkor hade räddat den franska hedern med det uppdrag de fullgjorde i befrielsen. Denna heroiska berättelse skulle ha fallit platt om de Gaulle inte hade gett den åtminstone en viss trovärdighet med sina insatser under kriget.

Parallellerna mellan Churchill och de Gaulle är fascinerande. De var helt olika personligheter, och ändå utformade båda sitt offentliga liv så att det behändigt kunde klippas till och klistras rakt in i historien – den historia som de själva skulle skriva. Båda hade en nästan kuslig förmåga att prägla sina landsmäns tankar om sig själva och vad de hade genomlevt. Men de Gaulle hade mycket större inverkan på sitt lands efterkrigspolitik. Han var yngre och stod i händelsernas centrum mycket längre. Han skräddarsydd en ny författning som passade honom själv – ett stordåd som inte ens Churchill räckte till för. Och han förföljdes alltid av gengångaren från 1940. Hans beslutsamhet att Frankrike aldrig mer skulle besegras militärt eller bli helt beroende av mäktiga allierade blev grundstenen i Frankrikes utrikespolitik efter kriget.

Gengångaren från 1940 har haft den starkaste effekten på Frankrikes EU-politik, inte minst därför att den har speglat det tyska imperativet att vända det förflutnas blad. de Gaulles och »

Adenauers gemensamma vision, att Frankrike och Tyskland skulle ta ledningen i införandet av en helt ny ekonomisk och politisk ordning i Europa, har präglat kontinentens öde. Den allt överskuggande prioriteten i både Paris och Berlin, att garantera framgång för den europeiska integrationen, har ofta missuppfattats utanför EU och ibland av andra EU-medlemmar. Detta var mycket tydligt när finansmarknaderna världen runt, också i London, var säkra på att euroländerna skulle stoppa krediterna till Grekland eller utesluta landet, hellre än att axla kostnaderna för en omstrukturering. De förbisåg såväl den känslomässiga som den politiska investeringen i det europeiska projektets framgång. Det krävdes beslutsamheten i Paris och Berlin för att allt skulle göras som behövdes för att bevara den. Britterna begick ett liknande misstag då de räknade med att EU skulle vara redo att riskera den inre marknadens integritet för att tillmötesgå britternas krav på att leda organisationen.

Det är dags att ägna den andra gengångaren uppmärksamhet. Den 18 mars 1962 tillkännagav de Gaulle att en folkomröstning om självständighet skulle hållas i Algeriet. En förkrossande majoritet röstade ja den 1 juli. Det var kulmen på en lång och hätsk kris som förde den franska staten till sammanbrottets rand, och avtrycket på fransmännens inställning till invandring och identitet finns kvar än idag. Algerietkrisen ses ibland som vilken svår och blodig avkoloniseringsprocess som helst. Men Algeriet var aldrig en fransk koloni. Det var hela tiden en integrerad del av Frankrike. Upproret mot det franska styret som bröt ut 1954 var alltså i praktiken ett inbördeskrig. Det anfördes av en organisation som kallade sig Front de Libération Nationale (FLN) och utlöste en våldsam resning. Den skulle kväsas av den franska armén och längre fram av extremistgruppen Organisation d'Action Secrète (OAS) som var knuten till armén.

De europeiska invånarna i Algeriet, de så kallade *pieds noirs*, utgjorde bara en tiondel av befolkningen. Men de var en mäktig politisk kraft i Frankrike. Det är idag svårt att förstå hur bitter och splittrande den algeriska frågan blev i Frankrike de följande åren. Den skar genom politiska partier och söndrade familjer. Den ena

”Det är idag svårt att förstå hur bitter och splittrande den algeriska frågan blev i Frankrike de följande åren. Den skar genom politiska partier och söndrade familjer.”

Gula västar i Paris: gengångare från -68.

FOTO: KIRAN RIDLEY/GETTY IMAGES

regeringen efter den andra misslyckades med att återställa ordningen i Algeriet, och kontroversen om den franska arméns bruk av tortyr var en viktig faktor i Fjärde republikens fall. De civila myndigheterna hade inte längre kontroll över armén, som hotade att genomföra en statskupp från Algeriet, varpå den politiska klassen 1958 återigen vände sig till de Gaulle som den enda person som kunde förhindra ett fall ner i kaos. Inom ett år hade han infört en ny författning avpassad till hans olympiska härskarstil. Men det tog honom fyra år att hitta en väg ut ur Algerietkrisen.

Den franska armén accepterade de Gaulles återkomst eftersom han hade låtit påskina att han ville behålla Algeriet franskt, men karakteristiskt nog hade han undvikit att uttala sig entydigt i frågan. Under åren efter 1958 blev det allt tydligare att status quo var ohållbart. Våldet i Algeriet spillde över på Frankrikes gator med FLN:s attacker på poliser och brutalt polisvåld mot algerier bosatta i Frankrike. När de Gaulle använde ordet ”självbestämmande” försökte OAS mörda honom. de Gaulle kunde inte längre hålla kontroll över läget i Algeriet, och inför allt häftigare internationell kritik för de franska styrkornas kränkningar av mänskliga rättigheter böjde han sig för det oundvikliga och gick med på hemliga förhandlingar med FLN om villkoren för en vapenvila. Den franska sidan hade inga kort att spela och gav till sist efter för FLN:s alla krav. Det var bakgrunden till tillkännagivandet den 18 mars 1962 och det snabba franska uttåget från Algeriet. Det de Gaulle lyckades bärga från vraket var den bild han skickligt skapade av att Frankrike fritt och utan minsta tvång hade ”beviljat” Algeriet självständighet.

Inom ett år av självständighet hade 680 000 *pieds noirs* flyttat till Frankrike. De bar med sig sitt agg mot den franska eliten för vad de såg som förräderi av det franska Algeriet, och de blev en rik källa till rekryter till Jean-Marie Le Pens parti Front National på den yttersta högerkanten och hans immigrationsfientliga politik. FLN:s våld i Frankrike efterlämnade också en bestående misstänksamhet i Frankrike mot minoritetssamhällen som inte anpassade sig till franska normer. de Gaulle själv delade denna misstänksamhet. I ett privat samtal med inrikesministern om algerierna i Frankrike efter den värsta episoden av polisvåld mot algerier i Paris i oktober 1961 sade han:

”... när situationen i Algeriet har ordnats upp på ett eller annat sätt måste också denna fråga lösas. Det är en fiktion att dessa människor är fransmän som alla andra. Sanningen är att de är en främmande massa, och vi måste se närmare på villkoren för att de vistas på vår mark.”

Misstankarna fick nytt liv av terroristattacker som algeriska extremister utförde i Paris métro 1995. Många fransmän var också kritiska till regeringens behandling av *harkis*, de algeriska muslimer som hade tjänstgjort i den franska armén och i säkerhetsstyrkorna fram till 1962. Efter självständigheten gick de Gaulle och hans regering med på att ta emot endast 60 000 i Frankrike. De återstående 50 000–75 000 lämnades åt sitt öde och de flesta massakrerades av FLN. *Harkis* i Frankrike fick vänta till 2016 innan en fransk president bad om ursäkt för att deras kamrater hade lämnats vind för våg.

Den sista gengångaren är från 1968. De berusande dagar när studenter och arbetare stoppade hela maskineriet i Paris och andra stora städer och en åldrande president de Gaulles regim

såg ut att vackla var ingenting nytt. De ingick i en lång tradition av upprörda protester på gator och torg. 1789 var bara den mest extrema versionen av detta högst franska fenomen. Det verkar finnas något hos den franska eliten och dess administrativa strukturer som gör att successiva reformer alltid har varit oerhört svåra att genomföra, och ett tryck byggs upp som då och då exploderar i vulkanutbrott. Händelserna 1968 är viktiga, inte för att de avslöjade något nytt om Frankrike utan för att de bekräftade mönstret, och de blev den formativa erfarenheten för den generation politiker som har befunnit sig vid och omkring makten de senaste 40 åren.

Efter att ha börjat som isolerade protester mot förhållandena vid universiteten spred sig protesterna i maj 1968 snabbt, först till universitet över hela landet och sedan till nyckelindustrier, där arbetarna krävde mer inflytande och även löneförhöjningar. Slutligen nådde förslamningen den offentliga sektorn, också den statliga radion. Vid krisens kulmen strejkade flera miljoner och gjorde detta till den största sociala rörelsen i Frankrikes historia. President de Gaulle och hans regering var fullständigt oförberedda och stod där handfallna utan att kunna gjuta olja på vågorna. De Gaulle lade till ett inslag av dramatik med sitt mystiska beslut att ta helikopter till Baden och rådfråga befälhavaren för de franska styrkorna i Tyskland, general Massu. Han ville antagligen förvissa sig om de franska väpnade styrkornas lojalitet om de sattes in för att återställa ordningen. Gengångaren från 1962 var aldrig långt borta.

Gengångaren från 1940 visade sig också när de Gaulle kommenterade likheterna mellan maj 1949 och maj 1958 för en nära medarbetare. Han såg båda som exempel på att den franska eliten förrådade landet. Skillnaden var att han var gammal 1968: "Jag kan inte kämpa mot apati och ett helt folks önskan att låta allt falla sönder." De Gaulle tycks ha blivit lugnad av Massus besked. Han kom tillbaka med nytt självförtroende och inväntade det ögonblick då allmänna opinionen började vända sig mot alla oroligheter och störningar för att tillkänna ge en regeringsombyggnad och upplösning av nationalförsamlingen. Protesterna dämpades och regeringspartiet vann en jordskredsseger.

Händelserna 1968 har hemsökt Frankrikes politiska klass ända sedan dess. Man har fingranskat varje sektoriell tvist efter tecken på att den sprider sig, på att studenter, fabriksarbetare och offentliganställda med förenade krafter än en gång ska göra Frankrike omöjligt att regera. Men ytterst gynnsamma villkor och anställningsförhållanden har åter exploaterat dessa farhågor med stor verkan. Detta gäller särskilt dem vilkas arbete också ger dem möjlighet att ställa till kaos genom att strejka, till exempel järnvägsarbetare och flygledare.

Jag såg denna dynamik med egna ögon när jag tjänstgjorde på den brittiska ambassaden i Paris på 1990-talet. President Chirac och regeringschefen Alain Juppé införde nedskärningar i offentliga utgifter för att minska budgetunderskottet, däribland minskningar av vissa socialbidrag och lönestopp i den offentliga sektorn. En föreslagen förändring var att järnvägsanställda skulle förlora rätten att gå i pension vid 55 år. Fackföreningarna som organiserade de järnvägsanställda visste hur de skulle hantera detta. Vintern 1995 inledde de en landsomfattande strejk som snart spred sig till andra delar av det offentliga transportnätet och till

lärare och andra statsanställda. När hjulen var nära att stanna gav Chirac vika. Han avsatte regeringschefen, utlyste val till nationalförsamlingen och slopade de mest kontroversiella reformerna, bland dem de järnvägsanställdas pensionsvillkor. Återigen hade den franska offentliga sektorn hejdat strukturella reformer. Gengångaren från 1968 drog sig tillbaka.

Sådan var fortfarande i allt väsentligt den position som president Emmanuel Macron ärvde i valet 2017. Hans företrädare François Hollande hade genomfört en del preliminära reformer. Men Macron valdes på ett manifest om att modernisera och minska den offentliga sektorn och sopa bort många av stelheter på arbetsmarknaden som hade hållit arbetslösheten kvar på omkring 10 procent. När han väl satt vid makten höll han ord. Hans regering tog itu med den första riktiga ombildningen av arbetsmarknaden på decennier och tacklade den kniviga frågan om alltför frikostiga avgångs- och pensionsrättigheter i järnvägsbranschen. När fackföreningarna följde strejktidningen för att tvinga en regering att ge vika visade sig Macron och hans medarbetare skickligare än järnvägsarbetarna på att förklara för allmänna opinionen varför en förändring var nödvändig. Utan stöd från allmänheten förmådde

strejkerna inte knuffa regeringen ur kurs. När det kom till skattereformer utlöste ett förslag om höjd skatt på dieselbränsle hösten 2018 utbredda protester som förenades endast av vad som blev rörelsens symbol, den gula västen eller *le gilet jaune* som alla bilägare måste ha liggande i bilen. Gengångaren från 1968 vandrade återigen över landet. Rörelsen utvecklades enligt välbekanta linjer: stora marscher varje helg, ofta förfylade av våld, en

lång rad klagomål och en anarkistisk brist på organisation. Då protesterna kulminerade stoppade folksamlingarna all rörelse i Paris och själva Triumfbågen vandaliserades. Landet kan ha varit några dagar från en kris i 1995 års skala, om inte 1968 års. Men regeringen gav sig inte. Polisen såg till att gå försiktigt fram med demonstranterna. Rörelsen hittade aldrig riktigt den stora frågan eller personligheten att samlas kring. Våldet svängde så småningom allmänna opinionen mot demonstranterna. Folksamlingarna på gatorna glesnade och regeringen valde rätt ögonblick att dra tillbaka den stötande skatten på dieselbränsle.

Det var en obehaglig chock för en ny och i stort sett oerfaren samling ministrar. Men de red ut stormen, och Macron har sedan dess lanserat en ny omgång ambitiösa reformer. Båda de traditionella partierna vacklar fortfarande efter sina förluster i valet 2017, och därmed är Macrons utsikter att bli omvald 2022 just nu lovande. Om han lyckas får han en starkare position än någon president under Femte republiken att fullfölja sitt reformprogram.

Inget land kan undkomma sin historia men måste inte definieras av den. De Gaulle lyckades med att omforma det kollektiva minnet av 1940. Han försökte omvandla traumat från 1962 till en mer positiv berättelse men kunde inte hindra dessa händelser från att kasta en lång skugga över franska attityder till invandring och identitet. Nu har Macron chans att visa att Frankrike kan reformeras på djupet och därmed lägga gengångaren från 1968 i graven en gång för alla.

Peter Ricketts är ledamot av det brittiska överhuset och gästprofessor i säkerhetspolitik vid King's College. Han var ambassadör i Paris 2012–2016.

Tillbaka till framtiden

Ryssland söker en nationell identitet i patriotismens namn.
Historien spelar en avgörande roll.

Av Gudrun Persson

I Sovjetunionen var framtiden enkel och förutsägbar, problemet var det förflutna som förändrades hela tiden. Så lyder en gammal anekdot.

Detta väcker frågor om de konstanta inslagen i rysk historia och vad som driver förändring, reform och revolution, det förutsägbara och oförutsägbara i den ryska historien, närmare bestämt historiens återkomst i slutet av 1980-talet och hur den används idag. Här talar vi enbart om det officiella bruket av historien, inte om den värdefulla historiska forskning som utförs i Ryssland idag.

Sovjetunionens officiella historia karakteriseras av utrotning och uppbyggnad. Den första ryktbara lärobok som skulle ta kontroll över historien var *Sovjetunionens kommunistiska partis historia: kortfattad kurs*, utgiven 1939. Den skrevs under skräckväldet (1936–38), då den gamla partieliten och den militära eliten utrotades fysiskt. Boken är ett tydligt exempel på att officiell sovjetisk historieskrivning var ett verktyg i propagandans tjänst, ett dekret om hur historien borde vara, inte om hurdan den var. Redan i inledningen står det att studiet av kommunistpartiets historia ”hjälper oss att ta makten över bolsjevismen och skärpa vår politiska vaksamhet”.

Blanka områden skapades som inte fick nämnas eller studeras överhuvudtaget. Ett sådant var första världskriget. Andra var förtrycket, Gulag, svälten på 1930-talet. Människor utplånades bokstavligen ur historien och blev ”icke-personer”. Ett exempel är säkerhetschefen Lavrentij Berija (1899–1953) som avsattes efter Stalins död 1953. Då skickade redaktörerna för *Stora Sovjetencyklopedin* en ny artikel till prenumeranterna och uppmanade dem att klippa bort artikeln om Berija och ersätta den med den nya om Berings sund. Samtidigt hade nästan inget land lika många officiella årsdagar som högtidlighöll historiska händelser: slaget vid Borodino, den första människan i rymden, sovjetiska luftförsva-

rets dag och så vidare. Det var ett försök att beveka historien, att styra den så att inget oönskat skulle tränga sig fram ur det förflutna. Och till en början var Michail Gorbatsjov inte entusiastisk över tillbakablickandet. ”Om vi börjar gräva i vårt förflutna mister vi all vår energi”, underströk han i juni 1986. ”Vi måste blicka framåt.”

Icke desto mindre återvände historien i slutet av 1980-talet och blev en viktig drivkraft för förändring och slutligen för Sovjetunionens upplösning. Det är måhända en ironi att Boris Jeltsin i sin egenskap av partichef i Sverdlovsk (Jekaterinburg) 1977 beslöt att riva Ipatevs hus där tsarfamiljen hade mördats, och som Rysslands president på 1990-talet gav tillstånd till att Romanovarnas kvarlevor begravdes. Nu reser sig en katedral, Kyrkan på Blodet, på tomten där Ipatevs hus hade legat.

1980-talets sista år var en tid av kunskapssökande och avslöjanden. Många av historiens tidigare ”hemliga” delar återupptäcktes och böcker kom ut som handlade om allt från första världskriget till mordet på tsarfamiljen och inbördeskriget, från det politiska förtrycket till Gulagsystemet. Aleksandr Solzjenitsyns *Gulag-arkipelagen* publicerades, Osip Mandelstams och Anna Achmatovas tidigare opublicerade dikter gavs ut. De första revolutionärernas Lev Trotskij och Nikolaj Bucharin steg upp ur tystnadens grav. Privilligorganisationen Memorial bildades och gjorde till sin uppgift att skildra det politiska förtrycket och bokstavligen talat gräva i det förflutna. Detta är bara några få exempel. Historien hade återvänt och det med besked. En nästan ohejdbar flod av ”upptäckter” kom störtande.

Den ryska politikens pågående bruk av historia omfattar den politiska ledningens sökande efter en nationell identitet i patriotismens namn. Det är en av de klassiska frågorna i Rysslands hela historia: *Kto my?*, Vilka är vi?, av president Vladimir Putin betecknad »

Vladimir Putin: den patriotiska linjen.

FOTO: PAVEL GOLOVKIN/TT

som "en rysk nationalsport". Ett skäl kan vara att Ryssland förlorade två imperier på mindre än 70 år, det tsaristiska 1917 och det sovjetiska 1991. Historien vet berätta att det inte är lätt för något land att förlora ett imperium.

Den patriotiska linjen under Putin har utvecklats sakta men säkert. Historien är en avgörande komponent, i tid som i rum, med vittgående konsekvenser eftersom den ryska statsledningens bruk (eller missbruk) sträcker sig långt bortom det retoriska. Det är en integrerad del av den ryska politiken som direkt påverkar förhållandena inrikes och i grannländerna.

Den militära aspekten är av största betydelse (ofta förbisedd) och försvarsmakten har en nyckelroll i att "korrigera historiska orättvisor", som Putin har uttryckt det. Att bekämpa "historieförfalskningen" är en viktig uppgift för försvarsmakten. Den militära doktrinen – ett dokument som anger principerna för de väpnade styrkornas verksamhet – omfattar även uppdraget att försvara Rysslands historia. Det ingår i "det bredare slagfältet" i dessa tider av vad som kallas hybridkrigföring.

De aktuella trenderna i utformningen av den ryska politiken kretsar kring de ledande skolorna i det strategiska tänkandet. Enkelt uttryckt betonar den ena skolan den imperialistiska traditionen, där territorier betraktas som viktiga redskap i Stormakten Rysslands tjänst och utgör en buffertzonen som ska trygga själva Ryssland. Denna strategi förknippas med bland andra tsar Nikolaj I (1796–1855).

Den andra skolan hävdar att Ryssland för att bli stort och mäktigt bör koncentrera sig på sina egna tillgångar, utveckla ekonomin och ägna resurser åt sin egen befolkning i form av utbildning, infrastruktur och hälsovård. På det internationella planet bör

Tsarfamiljen Romanovs nya vilorum.

FOTO:ALAMY

Ryssland visa sin styrka vid förhandlingsbordet snarare än på slagfältet. Detta tänkesätt förknippas med tsar Alexander II:s utrikesminister Aleksandr Gortjakov (1788–1883), som myntade den berömda frasen "Ryssland tjuvar inte, det samlar sig".

Just nu verkar Ryssland både tjura och samla sig. Dessa strategier arbetar ofta sida vid sida och utesluter inte varandra.

Resultatet är en politik som svänger mellan två poler. På Sovjetunionens tid reviderades den officiella historien ingående flera gånger. Idag är många versioner fortfarande tillåtna, men tendensen att ta kontroll över den officiella historien är mycket tydlig.

För att belysa vilken vikt som den nuvarande politiska ledningen fäster vid den officiella ryska historieskrivningen ska jag ge några exempel som rör sig kring tre teman (inspirerade av boken *Post-Memory* av den ryska poeten och essäisten Maria Stepanova): Corpus, Dokument, Monument. Några exempel härrör från arvet efter Sovjetunionen, den tid då historien användes som kommunistpartiets propagandaverktyg.

Corpus. Ett av de speciella inslagen när Vladimir Putin just hade kommit till makten var ombegravningar. Den mest kända gällde den sista tsarfamiljen, som sköts 1918 och begravdes 1998 i S:t Petersburg. Senare begravdes Alexander III:s änka Maria Fjodorovna (1847–1928). Hon var född prinsessan Dagmar av Danmark och mor till Nikolaj II. Hon hade kommit till Ryssland 1866 för att stå brud och lämna landet 1919. Hon ombegravdes bredvid sin gemål i Peter-Paulskatedralen 87 år efter att ha lämnat Ryssland.

En annan uppmärksammas ombegravning gällde general Nikolaj Batjusjin (1874–1957). Han hade varit chef för arméns militära underrättelsetjänst under första världskriget. Han stred på den vita sidan under inbördeskriget, flydde utomlands och dog i Belgien. År 2004 överfördes stoftet till Moskva och begravdes med militära hedersbetygelser.

År 2005 fördes stoftet efter Anton Denikin (1872–1947) till gravplatsen bredvid Donskojklostret i Moskva. Denikin var generallöjtnant i den kejsarliga armén och hade också kämpat på den vita sidan. Hans grav ligger nära filosofen Ivan Iljins (1883–1954). Iljin hade tvingats lämna Ryssland 1922. Hans starkt motsägelsefulla idéer och tankar har vunnit ankläng i det postsovjetiska Ryssland och Vladimir Putin citerade honom i sitt årliga stora tal 2005. På samma gravplats vilar författaren Ivan Sjmeljov (1873–1950), som dog i Paris och ombegravdes år 2000. Dessa olika öden – två officerare, en filosof och en författare – är tillbaka i ett land som strävar efter att återförenas med sin historia. Samtidigt väntar Lenin i mausoleet på Röda torget i Moskva alltså på att komma i jorden.

Dokument. I februari 2013 beordrade Putin utbildningsministeriet att framställa nya historieböcker för skolorna som skulle innehålla en enhetlig tolkning av Rysslands historia. Han underströk att inga "motsägelser eller dubbla tolkningar" fick förekomma. Det visade sig vara lättare sagt än gjort. Ett vägledande dokument sammanställdes, den så kallade *istoriko-kulturnyj standart* (historisk-kulturell standard). Meningen är att den ska ange principerna för omskrivning av skolans läroböcker. Som av en händelse hade presidenten tidigare tillsatt en kommission med uppgift att "bekämpa historieförfalskning som strider mot Ryska federationens intressen". Den blev kortlivad, tillsatt 2009 och upplöst 2012 – ironiskt nog det år som utsågs till det officiella "ryska historieåret".

Trots alla bemödanden var det omöjligt att uppnå enighet i det vägledande dokumentet om hur först Rysslands och sedan Sovjetunionens expansion i Kaukasus, Centralasien och de baltiska staterna skulle skildras. Enligt Aleksandr Tjubarjan, chef för institutionen för allmän historia i den ryska vetenskapsakademien som var expertgruppens huvudman, betecknar nästan allatidigare

Gulag. Sovjetiskt fångläger på 1930-talet.

FOTO: TT

Sovjetstater utom Vitryssland perioden under rysk/sovjetisk dominans som "kolonialism". Det kan Ryssland inte acceptera.

Blotta existensen av ett sådant vägledande dokument har ifrågasatts i Ryssland därför att det för tanken till en totalitär ordning då historien dikterades uppifrån. Termer som "kulturnaja revolutsija" (kulturrevolution) förknippas med den kortfattade kursen i kommunistpartiets historia. "Stalins socialism" står kvar i dokumentet, trots Tjubarjans löfte att han inte skulle släppa igenom den. Dessa uttryck är starkt laddade och associeras med den sovjetiska propagandistiska historien. Detta belyser konflikten mellan den politiska ledningens ambitioner och yrkeshistorikerernas inställning.

År 2016 tog presidenten personlig kontroll över Ryska federala arkivet, Rosarchiv. Bakgrunden var att arkivets mångårige chef Sergej Mironenko hade gett ut ett dokument som klarlade att en av de mest glansomspunna berättelserna om hjältemod under stora fosterländska kriget, den om Panfilovs 28 gardister, i själva verket var en avsiktlig förfälskning av sovjetiska tjänstemän. Mironenko avgick från sin post.

Följden är att Rosarchiv nu är ett av de så kallade maktministerierna. Sammanlagt tretton federala ministerier, myndigheter och verk är direkt underställda presidenten, däribland utrikesministeriet, försvarsministeriet och inrikesministeriet. Vissa forskningsområden blir allt svårare att studera, till exempel Röda arméns våldshandlingar i Tyskland vid andra världskrigets slut och partisanrörelserna i Ukraina och de baltiska staterna som slogs mot Röda armén.

Monument. Om 1990-talet var perioden då man störtade monument är 2010-talet perioden då man reser nya. Detta genljuder av vad arkitekturhistorikern Vladimir Papernij har kallat *Kultura dva* (Kultur två). Han beskriver den unga Sovjetstatens besatthet av att utplåna det förflutna, att helt bryta med gamla tider, och ställer detta i motsats till utvecklingen på 1930-talet då hierarki, ordning och den vertikala makten alla återkom – enligt Papernij svänger utvecklingen som en pendel från den ena sidan till den andra.

Först och främst bör det understrykas att Segerdagen, den 9 maj, har blivit en grundläggande del av Rysslands identitetsbyggande de senaste tjugo åren, ett monument i sig. Militärparaden

har ökat i omfång, och nu marscherar också civila i det "Odödliga regementet".

Andra exempel på nyuppförda monument är inte mindre viktiga. Den 1 augusti 2014 invigde president Putin i Moskva det första officiella minnesmärket någonsin över soldaterna i första världskriget. I sitt tal sade han att Ryssland var nära att vinna kriget men att segern förrådades: "Ryssland motstod attacken och kunde sedan gå till offensiv. Brusilovoffensiven blev berömd i hela världen. Men denna seger stals från vårt land. Den stals av dem som manade till nederlag för sitt hemland och dess armé, som sådde splittring i Ryssland och endast eftersträvalde makt åt sig själva, varigenom de förrådade nationens intressen."

Strax efter annekteringen av Krim och under det pågående kriget i Donetsk och Luhansk var det bakomliggande budskapet alldeles klart: "De som är mot oss i Ukraina ska betraktas som förrädare." I sitt tal den 18 mars 2014, då Krim formellt inlemrades i Ryska federationen, använde Vladimir Putin ord som "femte kolonn" och "nationsförrädare" om dem som motsatte sig annekteringen.

Ett annat exempel är monumentet till furst Vladimir som restes den 4 november 2016, Den nationella enighetens dag. Furst Vladimir kristnade Ryssland år 988 och står nu nära Kreml i Moskva, vänd mot Kristus Frälsarens katedral. Han kom aldrig till Moskva men enligt vissa källor döptes han på Krim.

Det är också anmärkningsvärt att inga officiella minneshögtidligheter som engagerade den politiska ledningen ägde rum vid hundraårsfirandet av "stora ryska revolutionen", som är det officiella namnet på februari- och oktoberrevolutionerna.

President Putin invigde däremot ett monument över tsar Alexander III med ett citat som tillskrivs tsaren: "Ryssland har bara två allierade. Sin armé och sin flotta." En andra invigning 2017 där presidenten deltog gällde korset till minne av storfurst Sergej Aleksandrovitj innanför Kremls murar i Moskva. Sergej Aleksandrovitj mördades 1905 av en terrorist och minneskorset restes tre år senare men förstördes av bolsjevikerna 1918. "Rysslands historia återvinner sin enhetlighet. Vi sätter stort värde på varje sida i denna historia, hur svar den än är", sade Putin.

I ljuset av att monument över Ivan IV ("den förskräcklige") och Stalin uppförs i dagens Ryssland är det uppenbart att man blundar för den ryska historiens mörkare sida. Dessa båda härskare hade flera tusen respektive miljoner liv på sitt samvete.

År 2016 formulerade Putin sin inställning till Rysslands förgångna: "Vi behöver historiens lärdomar främst för försoning och för att förstärka den sociala, politiska och medborgerliga enighet som vi har lyckats uppnå. [...] Låt oss minnas att vi är ett enda folk, ett enat folk, och vi har ett enda Ryssland."

Jag tror inte att vi nödvändigtvis lär av historien, men det står klart att den nuvarande politiska ledningen i Ryssland tror det och i den meningen placerar sin framtid i det förflutna. Det är en inställning som leder till spänningar, inom och utom landet. Som William Faulkner skriver i *Rekviem för en nunna*: "Det förflutna är aldrig dött. Det är inte ens förflutet."

Gudrun Persson är forskningsledare vid

Totalförsvarets forskningsinstitut.

Översättning från engelska: **Margareta Eklöf**

Besatt av sitt förflutna

Kina kontrollerar sin historia i politiska syften.
Synen på andra världskriget visar på komplexiteten
i utformningen av dess nationalism.

Av Rana Mitter

En vålnad hemsöker Kina: dess förflutnas vålnad. Så gott som allt som skrivs om Kina i dessa dagar handlar enbart om dess framtid. Artificiell intelligens, statlig övervakning och Sidenvägen (Belt and Road Initiative, BRI) är alla centrala inslag i Kinas syn på sig självt idag och i det narrativ det projicerar över resten av världen. Samtidigt blir Kina alltmer besatt av sitt förflutna, i både kortare och längre perspektiv. Xi Jinping har talat om riskerna med "historisk nihilism", ett uttryck som täcker många möjligheter men som framför allt rör historietolkning där det härskande kinesiska kommunistpartiets (CCP) anseende besudlas. I viss mening är det en komplimang till historikerna att en stat betraktar deras arbete som tillräckligt viktigt för att fördömas. Men varför skulle partiledaren vara så angelägen att se till att historikerna rättar sig efter parti-linjerna? Och vad är det för linjer som gäller?

Xi:s förkastande av historisk heterodoxi är inget nytt för en kinesisk härskare. Redan på Handynastins tid (206 f Kr–220 e Kr) sade hovhistorikern Sima Qian sanningen till sin kejsare om hur en viss härförare skötte sina plikter. Han kastrerades för besväret. Ändå blev han grundare av dynastisk kinesisk historia där officiella redogörelser skaver mot krönikörens önskan att ge en mer sammansatt bild. I Folkrepubliken värld av ett helt annat slag används historien likaså i politiska syften men är samtidigt en balansakt. Huvuddelen av de historiska verk som ges ut i Kina idag är inte rätt och slätt den propaganda som dominerade den akademiska historieskrivningen under 1960-talets kulturrevolution. Något som kanske förvånar dem som tror att landets akademiska forskning är påtvingad ortodoxi och ingenting annat. Däremot finns det gott om utrymme för staten att fastställa parametrarna för vad som får sägas och även att begränsa tillgång till källor som kan leda till alltför djärva tolkningar av det förflutna. Kinas historiker har i sin tur måst lära sig att hantera ålagda restriktioner.

Var ser vi då interagerandet mellan dåtid och nutid i Kinas presentation av sig självt idag? Ett exempel är den växande kulturen av Zheng He, amiralen under Mingdynastin som gjorde åtskilliga färder på 1400-talet som gick längre än någon annan statsstödd kinesisk expedition någonsin hade vågat sig på, till destinationer i Sydostasien, Ceylon och till och med Östafrika. Zheng Hes minne får nu nytt liv som ett led i arbetet på att finna historiska föregångare till dagens BRI. Liksom Zheng He drog fram över haven och spred en välvillig form av kinesiskt inflytande ger BRI inflytande och tillväxt åt dagens Folkrepubliken Kina, lyder resonemanget. Framförallt understryker samtida kinesiska källor att Zheng He färdades i fredliga syften, i likhet med dagens Kina.

Som historikerna påpekar färdades Zheng He inte i fredliga syften, åtminstone inte enbart. Hans strövtåg på senmedeltiden var inget storskaligt försök att invadera och erövra, i samma stil som den brittiska strategin i opiumkrigen ett halvt årtusende senare. Däremot var det fråga om prestige lika mycket som om handel, och han ägnade en stor del av tiden på Ceylon åt att förmå öns monarki att erkänna Kinas överhöghet, och han tog till eld och svärd mot dem när de vägrade att ge efter. Man går kanske för långt om man ser en parallell i de olyckliga händelserna 2018 då dagens Sri Lanka inte kunde betala skulden för den nya hamn som byggdes med BRI-pengar utan fick finna sig i att överlåta kontrollen till Kina på 99 år. Zheng Hes fall visar ändå att Kinas selektivitet i historiska lärdomar inte tål en återkommande verklighet; äkta historiska figurers handlingar är komplexa och följer inte förenklade riktlinjer som politiker lägger fram.

Den minst uppmärksammade men kanske mäktigaste tolkningen i dagens kinesiska politik är den vittgående revideringen för politiska syften av andra världskrigets förlopp i Kina, något som sker även på andra håll. En av de otrevligare aspekterna av Storbritanniens diskurs kring brexit är alla metaforer färgade av »

andra världskriget och hänvisningar till det av människor som inte skulle känna igen ett riktigt krig om de så fick en Wooltonpaj i ansiktet (en krigstidsanrättning som bäst beskrivs som buk-fylla). Kinesernas tilltagande fixering vid krigsåren är ändå märklig eftersom de till skillnad från européerna började tala om kriget ganska sent, på 1980-talet, inte i de omedelbara efterdyningarna. Och ungefär som brittiska politikernas bruk av krigsmetaforer idag pekar kinesernas sätt att tala om kriget bakåt till en tid av äkta existentiell kris. De gör det i syfte att råda bot på sprickor och klyftor som finns kvar i samhället.

Kinas lidanden under andra världskriget var fruktansvärda. Japanernas tilltagande intrång ledde till krigsutbrottet mellan Kina och Japan i juli 1937, och konflikten skulle inte upphöra förrän anfällen med atombomber satte punkt för kriget i Asien 1945. Under dessa åtta år miste lågt räknat 10 miljoner kineser livet, minst 80 miljoner måste fly från sina hem och den långsamma men reella moderniseringen slogs i bitar. Medan Mao satt vid makten (1949–76) förekom nästan ingen diskussion om detta i själva Kina. Grundorsaken var enkel: Chiang Kai-sheks nationalistregering (Kuomintang eller Guomindang) hade stått för huvuddelen av stridshandlingarna mot Japan, och efter att den regeringen besegrats och fördrivits till Taiwan i slutet av inbördeskriget 1949 hade Maos regering inget incitament att låta sina besegrade fiender få heder för sina insatser i fält.

Denna situation började förändras vid mitten av 1980-talet. Mao var död, Kina öppnades mot väst och det fanns också ett intresse för att visa en mjukare attityd till Taiwanregimen i hopp om en återförening. En öppning mot nationalistregimen i Taiwan slog an en ny och revisionistisk ton i Kinas

Kultfigur: amiral Zheng He.

FOTO: ALAMY

*"Kinas minnen av
andra världskriget är
romantiserade och partiska,
men det berövar dem
inte deras autenticitet."*

analys av andra världskriget där Kuomintangregeringens insatser nu erkändes. Denna historierevisionism har fortsatt de senaste trettio åren, men inte alla konsekvenser har varit förutsebara eller okomplicerade.

Först och främst har den kinesiska staten använt sin nya syn på krigshistorien till att klart motivera sin egen omtolkning av internationella relationer. Makthavarna oroas starkt av att den "regelbaserade ordning" som infördes 1945 är hotad, särskilt efter president Trumps tillträde. Kina har varit mycket noga med att framhålla att denna ordning ska bevaras; i Davos 2017 höll Xi Jinping ett anförande av markant globalistisk karaktär.

"Den regelbaserade ordningen efter 1945" har blivit en kliché, men ändå är omvärderingen av 1945 numera ett viktigt led i Kinas geopolitiska positionering. Trumans utrikesminister Dean Achesons förklarade att han varit "närvarande vid skapandet" av den ordningen, och med dessa ord i minnet går Kina in för att betona sin egen roll som en allierad makt efter kriget och påpekar att kineserna också var närvarande vid den skapelseakten. Kairokonferensen 1943, där USA, Storbritannien och Kina diskuterade hur en asiatisk ordning skulle byggas upp efter kriget, fick stort utrym-

me i Kinas medier vid Folkrepubliken 70-årsfirande 2013 eftersom den enligt kinesisk uppfattning ger underlag i internationell rätt för suveränitet över de omtvistade Diaoyu/Senkaku-öarna i Östkinesiska havet. Det officiella museet i Peking som är ägnat åt krigsåren ger sedan några år en framträdande plats åt den kinesiska delegationen vid FN:s grundande 1946. På ett annat kontroversiellt geopolitiskt område, suverä-

niteten i Sydkinesiska havet, hänvisar dagens kinesiska beslutsfattare till anspråk som framställdes med hänvisning till internationell rätt 1946–47, efter Japans nederlag.

Alla dessa argument har en sak gemensam, utöver att de vilar på kunskap om den hittills (även för de flesta kineser) dunkla historien om 1940-talets sista år i Kina. De är beroende av en speciell typ av historisk fingerfärdighet, nämligen kommunistpartiets premiss att de ligger i direkt kontinuerlig linje med Chiang Kai-sheks nationalistregim som de besegrade i ett inbördeskrig. Detta har försvårat arbetet på att avfatta ett tydligt narrativ. Ibland sträcker man sig till att erkänna nationalisternas bidrag till segern i kriget mot Japan. Vid andra tillfällen förnekar man dem. I juni 2019 kastades programmet om vid Shanghais internationella filmfestival när den film som skulle öppna festivalen, Guan Hus *De åtta hundra*, på kort varsel drogs tillbaka och sedan förbjöds i hela landet. Filmen var ett enormt projekt och handlade om ett hjältemodigt och självuppoftande kinesiskt regemente som tar skydd i ett magasin under slaget om Shanghai 1937 och likviderar många japaner innan de själva stupar. Filmen hade fått tillstånd av myndigheterna och väntades bli en dundersuccé. Men några månader innan den skulle gå upp på biograferna förhandsvisades den för Red Culture Association, som arbetar för att vidmakthålla kommunistpartiets kulturella dagordning. Den utfärdade en glödande bannlysning på grund av dess fördelaktiga framställning av nationalisterna. En scen där en soldat håller den blå flaggan med en vit stjärna mot bröstet väckte extra stark irritation. Kort därpå drogs filmen tillbaka helt. Detta var ingen dissidentprodukt utan en storfilm med en budget på 80 miljoner dollar som godkännts på

högsta nivå. Ambivalensen som omger krigstiden och dess tolkning är uppenbarligen fortfarande mycket stark.

Denna ambivalens har också lett till ett annat, inofficiellt fenomen där kineserna använder det förflutna för att tolka nuet. För många från delar av Kina som Chongqing i sydväst har det begränsade men reella utrymmet för att omtolka krigstidens historia lett till möjligheten att återupptäcka personliga livsöden som har legat gömda. Ett exempel är att de som evakuerades på båtar upp för floden under den japanska invasionen 1937–38 länge pressades att inte berätta offentligt vad de varit utsatta för, eftersom deras familjer inte hade flytt till de kommunistiska delarna av Kina utan till de nationalistiska. Minnet av japanernas upprepade terrorbombningar mellan 1938 och 1943 högtidlighölls inte heller. Först på 2000-talet kunde dokumentärserier och böcker skrivas som skildrade dessa händelser, mer än ett halvsekel i efterhand. En av Kinas mest kända mediestjärnor, Cui Yongyuan, gjorde internet-succé med intervjuer med nationalistveteraner vilkas krigsminnen aldrig tidigare hade offentliggjorts. Tack vare Cuis program fick veteranerna också statlig pension, som de hade förvägrats tidigare. Att nya fönster mot krigstiden öppnades ledde till att vanliga medborgare kunde göra denna historia till sin. Staten kunde inte egenmäktigt diktera hur den skulle användas.

Denna lokala identitet är viktig i Kina idag, och centralregeringen vill inte gärna släppa loss vad den betraktar som den lokala och regionala identitetens demoner. Sommaren 2019 har ju karakteriserats av upprepade sammanstötningar mellan demonstranter och polis i Hongkong, en anomali bland kinesiska städer i sin autonoma status men som visar tydliga tecken på en mycket stark och växande lokal identitet trots (eller på grund av) Pekings krav på hela tiden allt strängare kontroll. Centralregeringens grepp om Chongqing är mycket hårdare, men ändå har staden två gånger de senaste tio åren varit en gynnsam grogrund för en ledare som gapade över för mycket. År 2012 greps Chongqings partichef Bo Xilai och dömdes för korruption. Nu är det klarlagt att han hade ägnat de föregående åren åt att utveckla staden till en fristående bas för ett kuppför sök. En av flera taktiker som han hade tillämpat för att bygga upp en känsla av stark lokalidentitet var att uppmuntra invånarna att gräva fram och hylla sitt prekommunistiska förflutna under andra världskriget. Bara fyra år senare avlägsnade Xi Jinping helt oväntat Chongqings nye partichef Sun Zhengcai från makten. Återigen måste det ha berott på att han verkade alltför ivrig att skaffa sig en egen ambitiös politisk ställning.

Chongqings invånare vet ändå att stadens krigstids-historia ligger till grund för dess identitet idag. Utan de åtta åren som tillfällig huvudstad vore staden en stor metropol men inte mycket mer. Inte alla krigstidens efterskalv var välkomna. Ett iögonfallande fenomen under 1960-talets kulturrevolution var nivån av våld i Chongqing, anmärkningsvärt hög även jämfört med vad som föregick i resten av Kina under de tumultartade åren. Tonåringar kapade stridsvagnar och körde omkring dem på gatorna och sköt mot varandra och andra lättillgängliga mål. Det är oklart varför just denna stad (och det närbelägna Chengdu) i Sichuanprovin-sen skakades så svårt av våld, men det bör påpekas att en mycket hög andel av de lokala tonåringarna 1966–67 sannolikt var barn

till före detta nationalistiska tjänstemän och soldater. Chongqing (och Sichuan) hade varit nationalistiska fästerna, och när kommunistpartiet tog över 1949 var den föregående regimens tjänare rimligen dess första måltavlor.

Det krävs inte mycket fantasi för att dra slutsatsen att de ivrigaste ungdomarna som antog inbjudan när Mao utfärdade sin order om att det är "rätt att göra uppror" var de som ständigt hade fått höra i femton år att de själva och deras familjer var värdelösa, trots det oerhörda lidande staden hade fått utstå under bombningarna på 1930- och 1940-talen. I intervjuer jag gjorde med en framträdande Chongqingbo frågade jag rent ut om han hade hört sina föräldrar tala om åren år av terrorbombningar. "Självklart", svarade han. Föräldrar och äldre generationer berättade om bombanfall, livsmedelsbrist och sjukdomar i krigstidens huvudstad. Men det skedde strikt inom hemmets väggar. Inget fick sägas offentligt eftersom allt sådant kolliderade med kommunistpartiets retorik att enbart kommunisterna hade varit aktiva på något sätt i kriget mot Japan. När fönstret för diskussion om kriget väl hade öppnats på 1980-talet var Chongqing en av de första platser som än en gång gjorde den historien till sin. Men det

skedde lika mycket för att ge ortsborna möjlighet att sörja förlorade liv och en sönderslagen stad som för att rätta in sig inom de historiska gränser som centralregeringen hade dragit.

Kinas återupptäckt av sin krigstids-historia är ett exempel på komplexiteten i utformningen av dess nationalism. Det är ofta den grövsta och mest främlingsfientliga sidan av denna nationalism som visas för omvärlden, som (naturligtvis) reagerar negativt. När den revisionistiska histori-

en används, som i fallet Zheng He, för att ge en överförenklad och rentav sötslig bild av Kinas internationella relationer kan man med rätta understryka att sådan "historia" i själva verket är propaganda.

Men det finns en subtilare sida. Det är på sin plats att påpeka att brexitmetaforer baserade på andra världskriget är opassande i alla bemärkelser: vilket samtal som helst med någon som överlevde blitzen klagar omedelbart detta. Idén om kriget som en period av kollektiva, nationsbyggande insatser när suveräniteten stod på spel är dock inte svår att förstå, och inte heller saknar den värdighet. Även Kina hyser sådana känslor. Dagens Kina liknar inte alls sin föregångare under kriget. Det är konsumtionsinriktat, stabilt och fredligt, om än auktoritärt och djupt antiliberalt. Det minns ändå en tid, inte avlägsen, då dess suveränitet var hotad och världen inte kom till undsättning förrän i ett sent skede. Kinas minnen av andra världskriget är romantiserade och partiska, men det berövar dem inte deras autenticitet. Nationer byggs inte enbart på ekonomi, teknologi eller internationella relationer utan också på myter och sägner. Kinas önskan att ta kontroll över sin historia kan sägas vara en skev komplimang till historikerna. På ett sätt som är sällsynt i väst säger den att det de gör och säger faktiskt kan vara viktigt.

Rana Mitter är professor i modern kinesisk politik och historia vid Oxforduniversitetet.
Översättning: **Margareta Eklöf**

Vi var här först!

Mellanösterns historia är en strid om identiteter och myter.
Vem som är vem är ofta omöjligt att veta.

Av Nathan Shachar

Antag att någon ställde sig på ett torg och utropade:
– Mina förfäder var här före era, så jag har större rätt än ni att vara här!

Även om personen talade sanning så skulle han ådra sig löje, eller kanske indignation. Inget bifall.

Men sådana anspråk, hur antikverade de än låter i våra öron, har genljudit genom seklerna, med större och mindre finesse, från enskilda och från stammar, klaner, folk och nationer. Kinesisk, rysk, polsk, baskisk, israelisk, palestinsk och turkisk nationalkänsla är genomsyrad av ”vi var här först”-patos. Kanske är detta kvarlevorna av en reflex från den urtid då efterfrågan på goda jaktmarker var större än tillgången; kanske är det ett uttryck för ett urmodigt men universellt rättsmedvetande.

Under de nationella skolsystemens framväxt under 1820–1920 var de flesta staters historieläxor rika på hjältesagor och legender som konstruerades till legitimitet. Vi var här först! Och även om vi inte var här först så var våra förfäder här före era! Och om de nu inte var här allra först så var de stormän och hjältar, i motsats till era ovärdiga och slätstrukna släkter! Tror ni oss inte så skall ni få se vårt släkcträd!

Ett stycke ambitiös släktpropaganda av det slaget förekommer i ett av den europeiska litteraturens första storverk. I sitt epos om den trojanske prinsen Aeneas flikade Vergilius finurligt in en genealogi som gynnade den nyblivne kejsaren Augustus. Diktaren förklarade att Aeneas var son till Afrodite och därmed halvgud, och dessutom fader till Roms grundare Romulus – vilka storheter alla knöts till den unge diktatorn och styrkte hans legitimitet.

De kristna lärofäderna var besatta, på samma vis, av Jesu härkomst, och härledde hans ätt hela vägen bakåt till Israels krigarkung David. Jesus predikade fred och jämlikhet i Guds namn. Han presenterades av sina anhängare som Guds son. Räckte inte detta? Behövde han verkligen blodsband till en cynisk syndare som David? Ja det gjorde han, eftersom den första kristna målgruppen var judisk, och judarnas heliga skrifter stipulerade att Messias skulle vara av samma ”rot och stam” som Israels gamla konungar.

Denna syn, legitimitet tolkad som arvsrätt, möter oss överallt i Mellanöstern. De etiopiska kungarnas legitimitet vilade på förbindelsen mellan deras drottning av Saba och kung Salomo. Idag har vi minst två kungar som officiellt är ättlingar till profeten Muhammed, Abdalla II av Jordanien och Muhammed VI av Marocko. Att

räkna släkt med profeten, att vara *sharif*, har länge varit en tillgång i den muslimska världen. Så fort man gjorde karriär eller kom upp sig påstod man sig ha blodsband till profeten. Vid många muslimska hov fanns ett särskilt ministerium, *Naqib al-Ashraf*, som nedtecknade och nagelfor anspråk från sådana självutnämnda släktingar.

Precis som i fallet Jesus ligger det en djup ironi i hur snart den egalitära islam trasslades ihop med beduinernas genealogiska besatthet. Den evinnerliga schismen mellan shia och sunni var som bekant först ett gräl om rätten att efterträda Muhammed – var den ärtftlig (som shiiter hävdar) eller demokratisk (som sunnimuslimerna menar)? Under Sveriges korta sekel som europeisk stormakt bevisade lärda män i Uppsala att svenskarna ingalunda var barbarer i den dåtida världens utkant utan härstammade från Bibelns Noa och från de ryktbara goterna, som hade erövrat Rom och Spanien tusen år tidigare.

Denna göticism genljöd i svensk poesi och idévärld långt in på 1800-talet. Men den uppstod inte i Sverige utan i kungariket Kastilien, då kristna ideologer på 1300-talet började se sig själva som sentida goter. Det var en fantasifull konstruktion – västgoterna i Spanien hade varit mycket få, en tunn nomenklatur i samhällets översta ytskikt. Den mest kände spanske göticisten var rabbinen Shlomo Halevi, som senare blev en berömd biskop. Idén levde vidare ända in i moderniteten. 1900-talets mest aktiva nationalistiske spanske historiker, Claudio Sánchez-Albornoz, betraktade sig och sina landsmän som goter som övervintrat genom alla de muslimska århundradena.

När jag började färdas på den palestinska landsbygden i början av 1970-talet märkte jag efterhand att de flesta byar hade snarlika ursprungsmyter. En typisk härkomstlegend kunde låta så här: ”Klanerna i vår by härstammar från fyra bröder som råkade i blodsfejd med en annan klan och flydde hit från Arabien.” Variationerna på temat var förstås många, men med en konstant: Vi stammar från Arabien. Också den kristna byn Ramallah hade en liknande historia!

Men alla dessa berättelser kunde inte vara sanna. Migrationsflödet från det tomma Arabien till det tätbefolkade Palestina kan aldrig ha varit betydande och finns inte dokumenterat. Det som

»

HISTORIA OCH NUTID

På Västbanken intet nytt.

FOTO: URIEL SINAI/GETTY IMAGES

hände var något annat: Araberna som erövrade landet 637 hade med sig ett nytt språk och en ny religion och några styrande potenter. Men de befolkade varken detta eller några andra av de territorier som föll i deras hand med sådan rasande fart.

Under den nya arabiska, muslimska regimen i de erövrade områdena gynnades araber och muslimer – en sporre dels att bli muslim, dels att uppfinna arabiska anor.

Sionismen skapade två nya folk, israelerna och palestinierna. Israelerna, inspirerade av evangeliska kristna fornforskare, gjorde arkeologin till ett verktyg för sitt nationsbyggande. Spektakulära fornminnen lades i dagen och presenterades för allmänheten och omvärlden som lagfart på det omtvistade landet – ”Vi var här först!”

Palestinierna var bestörta, och i början handfallna. Plötsligt blev deras stolta arabiska ursprungsmyter en belastning, ett medgivande att de inte hade varit först på plan. De var tvungna att göra något åt saken. Mer om det strax.

Israelerna var inte ensamma om att se sig som ett gammalt folk som återvände till historien. Under 1900-talet vidtogs liknande nationalromantiska åtgärder i flera av regionens länder. Personer som mer än gärna kallat sig araber blev plötsligt ivriga att kalla sig vadsomhelst utom araber, eftersom historieforskningens dom var entydig: araberna hade kommit sist till bordet. I Libanon lanserade de katolska maroniterna fenicianismen, en splitter ny etnisk lära som gjorde libaneserna till de forntida feniciernas avkomlingar. Den slog igenom och frodades. När jag kom till Libanon första gången kring 1980 upptäckte jag till min häpnad det kunde vara sårande att betrakta en arabisktalande person som arab.

Samtidigt med fenicianismen uppstod en parallell rörelse i Egypten, den så kallade faraonismen, som lärde att samtida egyptier, till blod och till sinnelag, tillhör samma folk – och, implicit, samma högkultur – som sina forntida landsmän. ”Egyptiern är i första hand faraonisk, i andra hand arab. Egypten kommer aldrig

*”Så fort man gjorde
karriär eller kom upp
sig påstod man sig ha
blodsband till profeten.”*

Nasser: från faraonist till panarabist.

FOTO: GETTY IMAGES

att ingå i en arabisk enhet”, skrev den förste betydande moderna egyptiske författaren Taha Hussein. Den tidens ledande politiker, Saad Zaghloul, anslöt sig till ståndpunkten och det gjorde också senare litterära stormän som Naguib Mahfouz och Tawfiq al-Hakim. Grundaren av Muslimska brödrskapet, Hassan al-Banna, avskydde däremot faraonismen som han ansåg vara en form av hedendom. Identitetskampen i Egypten gestaltades på ett märkligt sätt av Gamal Abdel Nasser, den karismatiska unge officer som grep makten i början av 1950-talet. Han hade tidigt fascinerats av faraonismen, men bländad av sin egen stigande popularitet i regionen gick han över till panarabismen, den konkurrerande ideologi som ville smida samman alla arabiskspråkiga till ett enda folk.

I regel backade utgrävningarna upp sionisternas anspråk. Men ibland blev fynden till svåra utmaningar för den judiska nationalismen – och för de stora religionerna. 1928 skakades både judar och kristna av en nyhet från den syrisk kust. En bonde intill staden Latakia hade kört spaden i några lertavlor. Under dem öppnade franska arkeologer ett gigantiskt kilskriftsbibliotek från den kanaaneiska stadsstaten Ugarit.

Ugarits skatter dechiffrerades av några unga ryska judar i Paris, som fick en chock när de upptäckte att stora delar av den hebreiska bibeln redan fanns där: ordspråken, idiomen, idéerna, till och med den hebreiske gudens onämnbare namn på fyra bokstäver. Mycket av det Bibeln låter Moses ta emot av Gud på Sinai berg omkring 1250 f Kr låg alltså då redan begravt under en syrisk åker. För dem – hundratals miljoner västerlänningar vid denna tid – som såg Andra Mosebokens skildring som tillvarons och moralens fundament var fynden i Ugarit omtumlande och oroväckande.

De ugaritiska texterna öppnade för en möjlig ny kulturell identitet och ett nytt historiemedvetande för judar. Monoteismen, menade dessa unga intellektuella i Paris, hade påtvingats hebréerna av persiska agenter, medan Jerusalems tempel återuppbyggdes på 520-talet f Kr. På så vis berövades de sin ursprungliga kanaanéiska identitet. Judendomen, med detta synsätt, var ett enda stort misstag och den judiska historien var ett irrelevant och förargligt sidospår. Sionismen, baserad på denna judiskhet, lämpades också överbord.

Dessa idéer, ”kanaanismen”, fick ett enormt genomslag bland unga intellektuella och författare i Israel under 1930-, 40- och 50-talen. Människor som hade varit militanta judiska nationalister slutade kalla sig judar, gav sina barn kanaanéiska namn och började se palestinier och libaneser som befryndade kanaanéer. Den psykologiska drivkraften bakom detta skifte var inte bara fornfynden i Ugarit, utan den alltmer utbredda känslan bland infödda palestinska judar att de var radikalt olika judarna i det gamla Europa. Förintelsen satte denna känsla i skarp relief – de första åren efter katastrofen rådde en (ogrundad) uppfattning bland sionisterna att judarna i Europa svikit, att skulle ha kunnat göra meningsfullt motstånd mot nazisterna.

”Nimrod”, det mest kontroversiella och omdebatterade israeliska konstverket någonsin, låter oss ana intensiteten i dessa identitetsgrublierier. Nimrod är en ryktbar jägare som figurerar i Bibelns tidiga, för-judiska kapitel. Skulpturen beställdes av Hebreiska universitetet på Scopusberget, av den mycket unge konstnären Yizhak Danziger, vars familj invandrat från Berlin några år tidigare.

Nimrod: kontroversiell och omdebatterad. FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Bilden av Nimrod höggs ur nubisk sandsten, ett material som inte förekommer naturligt i Israel. Jägaren, med sin jaktfalk på axeln och sin gammalegyptiska framtöning, svor mot det sionistiska nybyggarsamhällets jordbrukar-etos. Han verkade inte ens vara omskuren, vilket spädde på protesterna från religiösa kretsar. Men den udda gestalten var som klippt och skuren för de militanta unga kanaanisterna, han förkroppsligade allt det de trånade efter: det ur-semitiska, det icke-judiska. Han var en fri och vild kontrast till det stationära och plikttrogna bondeliv som anbefalldes av de socialistiska pionjärledarna.

Efter det skakande nederlaget 1967, då majoriteten palestinier över en natt hamnade under israeliskt styre, uppstod ett nytt hot mot den palestinska identiteten. Israelerna började gräva ut Davids stad, den del av Jerusalem som ligger strax söder om de nuvarande stadsmurarna, och lade fram sina fynd som belägg för judisk närvaro där sedan urtiden – och argument för sina nutida rättigheter. Arabstaterna, med stöd från många länder, krävde ett stopp för utgrävningarna, naturligtvis förgäves.

Ju fler klenoder från judendomens grundartid israelerna lyfte fram i ljuset, desto mer besvärade tedde sig palestinernas traditionella berättelse – att de kommit till landet långt senare,

från Arabien. Om de ville ta upp kampen med judarna om vem som ”var här först” så stod endast en utväg öppen: Också de måste skruda om till kanaanéer. Liksom hos israelerna så blev den palestinska kanaanismen en elit-ideologi. Men till skillnad från den israeliska varianten, som blommade häftigt men inte längre har några aktiva anhängare, så har den palestinska kanaanismen slagit igenom över hela linjen i bildade kretsar.

Palestinierna har helt kanaaniserat sin historia. Redan under det första palestinska upproret i slutet av 1980-talet hörde jag unga maskerade stenkastare i Jerusalem kalla sig jebusiter – det kanaanéiska folk som kung David fördrev från staden. Vanliga palestinier betraktar sig saklöst som araber, men intellektuella och talesmän påstår utan undantag i debatter att de är våra dagars kanaanéer. (Samtidigt som de – föga överraskande – förnekar att israelerna är det.) Palestinska debattörer plockade förtjusta upp Arthur Koestlers oriktiga teori att Europas judar skulle härstamma från kazarerna, ett turkiskt folk vars styrande skikt anammade judendomen på 700-talet.

Här finns inte plats att inventera alla regionens storstatliga identitetsmyter. En förflugen variant är Saddam Husseins babylonianism, med honom i rollen som Nebukadnesar. En mer slitstark modell är Antun Sa’adehs storsyrianism, som utkörde Levantens olika grupper till regionens herrefolk. Sa’adeh, en grekisk-ortodox libanes som levde många år i Brasilien, hängdes på ett torg i Beirut 1950, men hans parti, SSNP, fortlever än idag i Syrien och Libanon. Israels maroniter har på senare år krävt att få rubriceras som araméer snarare än araber.

På senare år har kartläggningen av olika folkgruppers dna-profil satt en gräns för de mest vildvuxna identitetsspekulationerna; samtidigt som vissa av dem bekräftats i laboratorierna. Libanesernas fenicianism har fått godkänt av vetenskapen. Landets invånare, inte bara maroniterna, är verkligen i stor utsträckning ättlingar till det gamla handelsfolket. I ett par fall har moderna verktyg bekräftat ursprungslegender som betraktats som gallimatias eller skrävel. Dna-analys har stärkt de afghanska hazarernas syn på sig själva som Djingis khans ättlingar. Egyptiernas faraonism har varit mindre lyckosam under mikroskopet: Dagens egyptiska genpool är långt mer afrikansk och arabisk än vad faraonismens pionjärer postulerade.

Och, fascinerande nog: Palestinierna är, i stort sett, kanaanéer. Judarna, trots sin snirklade väg genom sekler och länder, är det också. Den genetiska evidensen leder obönhörligt mot en slutsats som är föga populär i någotdera lägret, och som sätter dagens tragedi i ironisk relief: Palestinierna är judarna som stannade kvar, trots romarnas repressalier, efter upproren år 70 och 135, och som först antog kristendomen och sedan islam. Redan på 1920-talet hade judiska antropologer under fältstudier i Hebrons bergsbyar kommit den sanningen på spåren. I de palestinska byarna fann de en rikedom av ord, vanor, föreställningar och traditioner som endast kunde förklaras på ett sätt: deras släkter hade en gång varit judar. I flera av dessa byar finns fortfarande palestinier vars släkttradition erkänner denna judiska länk.

En modern demokrat måste vifta bort all blodsromantik. Mänskliga rättigheter och politiskt självbestämmande är universella ideal, höjda över den sorts fabulerande som beskrivits i denna artikel. Men få israeler och få palestinier är oberörda av tanken. Om parterna har ett gemensamt upphov så hamnar deras illdåd, och deras förtvivlan, oundvikligen i ett säregnet psykologiskt ljus.

Nathan Shachar är journalist och författare.

Lär av Aten

Hur ska demokratin stärkas och hoten mot dess överlevnad bemästras? Det är hög tid att konsultera de gamla grekerna.

Av Erica Benner

För en tid sedan knappade jag in orden ”Democracy Crisis” på Amazon Search, och då störtade en lavin av nya och kommande böcker över skärmen: *Democracy in Crisis*, *The Crisis of Democracy*, *Democracy in Crisis?*, *Constitutional Democracy in Crisis*. Och det ovanpå böcker som redan stod på skrivbordshyllan, många också från 2018–19: *How Democracies End*, *How Democracies Die*, *The People Vs Democracy*, *Against Democracy*.

Förlagsbranschen är alltså enig: demokrati, dess styrande ideal och speciella utformningar, är antingen i kris eller ligger på dödsbädden. Opinionsundersökningar överallt avslöjar en väldig nedgång i det allmänna förtroendet för demokratin som styrelseskick. Författarna till alla dessa nya böcker och långa artiklar i stora tidningar frågar nästan dagligen: Vad kan vi göra? Kan demokratin räddas?

Jag ämnar lägga fram något kontraintuitivt: det är i verk av författare verksamma i Aten för nästan 2 500 år sedan, i slutet av 400-talet och början av 300-talet f Kr, som man får lära sig mest om problemen i dagens demokratier. Det låter kanske osannolikt med tanke på att antika och moderna demokratier skiljer sig helt i struktur och skala. Deras var små efter våra mått, med cirka 40 000 manliga medborgare av en befolkning på ungefär 140 000. Röstförfarandet var direkt och vem som helst hade rätt att ta till orda i församlingen (*ekklesia*). Dagens demokratier är enorma och drivs mestadels av representanter och byråkrater som har glesa kontakter med väljarna. Och det finns ännu större skillnader i de alltmer globaliserade ekonomiska, internationella och tekniska förhållanden som våra demokratier verkar i. De senaste tio-tolv åren har utvecklingen i internetteknologi och sociala medier revolutionerat instrumenten för politisk kommunikation så att det är svårare än någonsin att tillämpa gamla analyser eller botemedel mot den moderna demokratis sjukdomar.

Jag säger inte att vi ska gå tillbaka till det gamla Aten och leta efter empiriska modeller för demokrati, än mindre efter enkla recept på hur vi ska utforma institutioner som passar oss bäst. De erbjuder ändå något lika välbehövligt som idéer för hur vi ska organisera om valsystem och partistrukturer eller hantera nya sociala medier. Det stora spörsmål som författarna i Aten – dramatiker, filosofer, historiker – ställde till sina landsmän när deras stad råkade i kris och inbördeskrig lydde: *Hur kom vi därhän?*

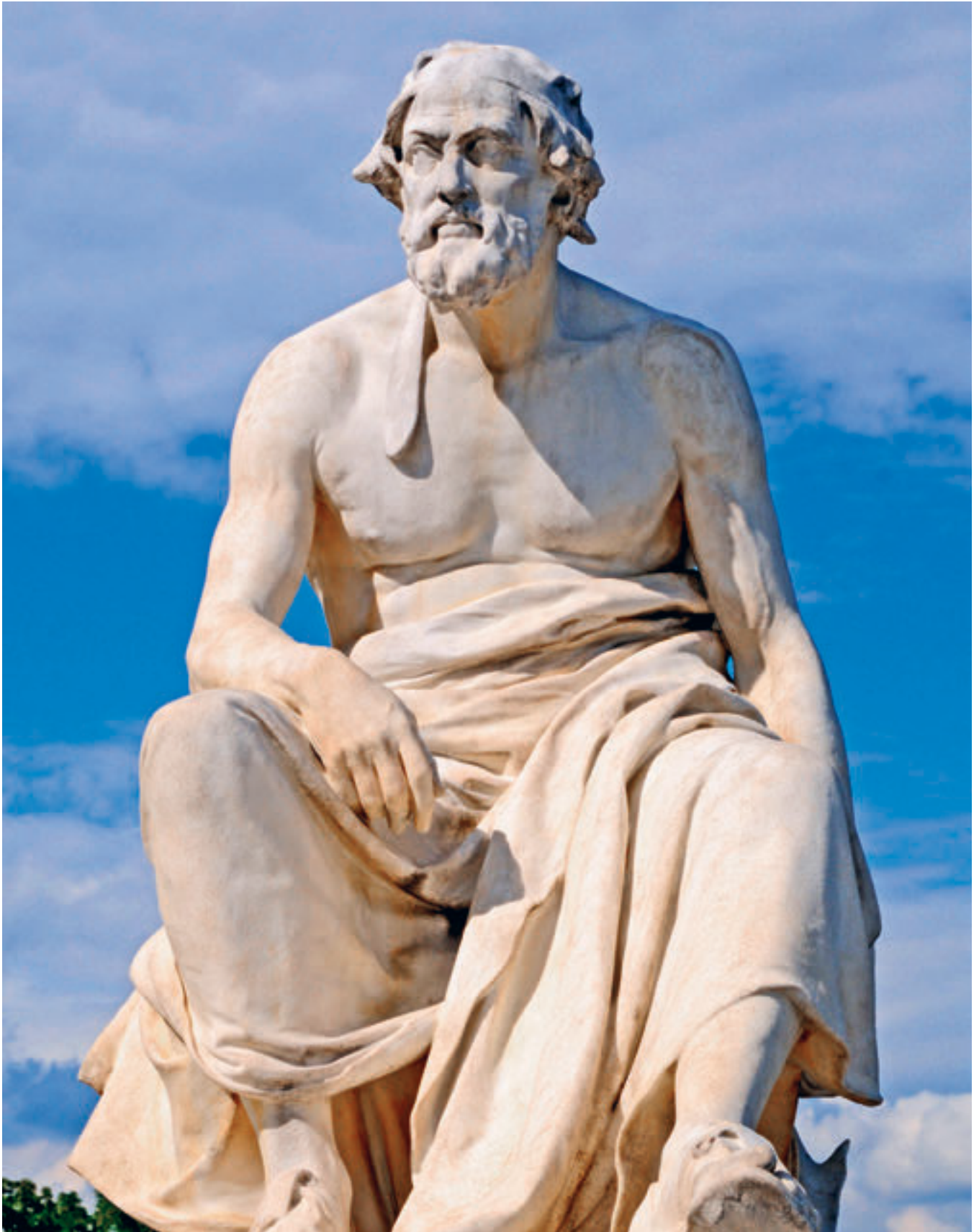
Detta är en historisk och filosofisk fråga, inte en direkt praktisk. Men den måste ligga till grund för alla goda praktiska idéer om hur demokratierna ska bli starkare.

En av de viktigaste lärdomar som de grekiska författarna gång på gång inskräpper i oss är att vi måste noga fundera över de förhållanden vi lever i, på gott och ont, och försöka göra något åt dem, om aldrig så lite. Gudarna eller vårt förflutna eller vår djuriska natur stjälpes kanske alla våra bemödanden. Det som längre fram kom att kallas ”fri vilja” kan mycket väl vara självbedrägeri och ingenting annat. Men så länge vi inte kan vara absolut säkra ingår det i själva vår mänsklighet att fortsätta att försöka göra lite skillnad, även om vi tänker i de mest fatalistiska banor.

Vad kan då praktiskt taget maktlösa medborgare göra? De kan börja med att kasta en självkritisk blick på sin historia, inte bara sitt lands i stort utan också sina egna privata beslut (eller o-beslut) som kan ha bidragit till deras demokratis svårigheter. Medborgarna kan också noga studera de idéer, övertygelser och attityder som låg bakom deras beslut. Det handlar dels om vad som numera kallas ideologier – officiella eller kollektivt delade världsåskådningar – dels om privata tänkesätt och fördomar. Grekiska skådespel, Platons filosofiska dialoger och andra verk från antiken ställer den besvärande frågan till medborgarna: Är era politiska ideal och motiv verkligen så ädla – eller realistiska – som ni vill tro att de är?

Ingen författare, forntida eller nutida, klagar bättre hur demokratisk självvrannsakan går till än den atenske historikern Thukydides. Han deltog aktivt i sin stads politiska och militära kraftmätningar och fick umgälla det personligen – han landsförvisades för sin roll i ett avgörande slag där atenarna besegrades av spartanerna och deras allierade i peloponnesiska kriget. Han började skriva detta krigs historia i samma stund som det bröt ut, berättar han själv, eftersom han redan då var säker på att det skulle bli långt mer förödande än de flesta atenare trodde. En tidig levnadstecknare säger att han betalade både atenare och spartaner för upplysningar så att han kunde skriva objektivt. Han kallade sitt verk ”en ägodel för alla tider”, och långt efter hans död vände sig de djupa tänkarna mycket riktigt till honom för att få hjälp att förstå vad som hände i deras länder så snart inbördes konflikter bröt ut i stor ska- >>

HISTORIA OCH NUTID

Thukydides.

FOTO: ALAMY

Perikles begravningstal.

FOTO:ALAMY

la, i den romerska republiken eller under det engelska inbördeskriget. Han skrev i första hand för atenarna och andra greker i sin egen tid, men han visste också att vissa orsaker till demokratisk sjukdom är gemensamma för alla tider och platser därför att människans psyke och mänskliga mönster för samarbete och konflikt alltid är desamma, vilka nya tekniker vi än konstruerar eller vilka institutioner vi än inrättar för att hålla styr på våra rebelliska mänsklig-djuriska jag.

Något av det som Thukydides förklarar på det mest lysande sätt, utan att docera eller polemisera subjektivt, är att både sjukdomsorsaker i demokratier och deras symtom ofta upptäcks först när allt redan har gått riktigt galet. De flesta ser i efterhand vad som slog fel, men när det händer sker förfallsprocessen i mycket små steg som ter sig harmlösa: en lag tolkas inte riktigt efter sin andemening, en politiker slipper undan straff för en förseelse, och snart vänjer sig allmänheten vid alltsammans. Tvivelaktiga beteenden normaliseras: bara "realpolitik" som vanligt.

Thukydides styrka ligger i att blottlägga hur denna nästan osynliga normalisering av korruption sker i ett medium som är så vanligt förekommande i tillvaron och så komplext till sin natur att vi har svårt att få syn på alla små sätt som det har att locka oss på villovägar, trots att de flesta av oss vet att det sker. Detta medium är talet eller språket. All politik vilar på det talade ordet, demokrati mer brett och genomgående än aristokrati och monarki. Där finns inte bara formella råd och rådslag som i monarkier eller patriciernas strikt avgränsade församlingar. Där finns också mycket ofta församlingar där hög och låg debatterar de viktigaste frågorna, och torget (agora) eller dess motsvarigheter i cybervärlden där medborgare grälar och utgjuter sig. Thukydides historia dramatiserar de faror som kommer av demokratiers beroende av talets undan-
glidande, svårkontrollerade makt.

Långa, sinnrika tal för hans krigsberättelse framåt och benar ut argumenten som övertalade atenarna och andra greker att

inleda och dra ut på vad som blev ett ohyggligt kostsamt krig. Läsaren ser hur talarna gör subtila, nästan omärkliga små förskjutningar i ordens innebörd tills de plötsligt, innan någon har märkt det, betyder något helt annat och förhindrar all konstruktiv kommunikation. Till att börja med har alla greker samma uppfattning om vad ordet "rättvisa", *dike*, betyder, ungefär "det som är rätt för alla från allmän synpunkt". Men medan kriget går vidare får "rättvisa" olika betydelser för atenarna: "det som är rätt för oss" och till sist "fördel för den starkaste" när situationen skärps. Dessa förskjutningar slår ut all känsla för *koine* eller det allmänna bästa och privatiserar språket, så att det inte längre fungerar som ett instrument för att läka det som har trassats sönder. Och när språket sviker polariserar inbördeskrig mellan ord hela städer, stridande fraktioner blir alltmer oförsonliga och till slut övergår allt i fysiskt våld, som Thukydides såg i många grekiska städer:

Ordens accepterade värde förändrades godtyckligt. Dumdris-tighet räknades som tapper partilojalitet. Klokt övervägande kallades feghet, rimlig moderation svaghet. Febril impulsivitet lovordades som manlighet. Den hetlevrade vann alltid tilltro, hans motståndare blev misstänkt. ... Öppenhet ansågs vara "okunnig godmodighet", list och bedrägeri togs för höjden av intelligens. (Thukydides 3,81-2)

Numera är det vanligt att internet och grupporienterade medier intensifierar demokratiska "språkkrig" på olika sätt, inte minst genom att skapa "bubblor" där likasinnade slipper exponera sig för andra synpunkter. Metoderna skiljer sig åt, men som Thukydides säger om sin egen tids "språkkrig": "Många förfärliga

ting inträffade [på hans tid] som återkommer så länge den mänskliga naturen är densamma." Den enkla psyko-politiska dynamik som fräter sönder det hövliga talet är densamma nu som då, och Thukydides hjälper oss att förstå hur den fungerar.

*"Thukydides historia
dramatiserar de
faror som kommer av
demokratiers beroende
av talets undan-
glidande, svårkontrollerade makt."*

I dag talas det mycket om behovet av att "utbilda" medborgare så att de lättare genomskådar vilseledande retorik och publikfriande ledare. Att läsa Thukydides är en utmärkt övning i att lyssna skeptiskt till politiskt prat, särskilt den sort som förmår okritiska medborgare att fatta dödsbringande beslut. Det kan ha varit ett hans främsta syften med sitt verk. Men han visar tydligt att den utbildning medborgare behöver inte bara är inriktad på att studera finurliga retoriska trick och mönster för demokratiskt förfall. Den okunnighet som mest försvagar en demokrati kan inte korrigeras med utbildning i logik eller statsvetenskap, eller genom att man studerar det förflutna som vore det ett främmande land. Demokratisk utbildning måste stimulera medborgarna själva till kritisk självfrann-sakan. De måste med andra ord nagelfara sina egna demokrati-hotande attityder och dispositioner. De får mycket svårt att vid-gå några av dem.

Thukydides är fenomenal på att spräcka allehanda myter och hans historia tar diskret död på en av demokratins favoritillusioner, att dess medborgare är egalitära till själva sin natur. Vi ser klart att jämlikheten i den atenska demokratin parasiterade på kompakta ojämlikheter- slavar och kvinnor var uteslutna och fick hålla ställningarna medan männen drog ut i krig. Men Thukydides resonemang gäller även när alla vuxna har rösträtt. Roten till

det moraliska fördärvet var nämligen ett mycket mänskligt begär att känna sig överlägsen andra, åtminstone begäret efter *kratos* (makt över någon) eller efter allt överskuggande storhet (*megalos*) av mer patologisk karaktär.

De som törstar efter överlägsenhet av något slag är lätta offer för demagoger som lovar att göra de svaga mäktiga och de mäktiga ännu mäktigare. I sin komedi *Riddarna* iscensätter Thukydides samtida Aristofanes en tävling mellan en brokig skara demagoger (med namn som påminner om atenska politikers) om medborgarnas uppskattning. En av dem säger till Demos, som representerar medborgarkollektivet: "Du vet att jag skulle göra vad som helst för att vara dig till lags. Jag har torterat folk och spelat de smutsigaste spel för att du ska bli rik!" En annan tar fram ett orakel som förutsäger att Demos snart kommer att härska över världen och manar fram en frestande bild där han avkunnar domar medan han halvliggär på sin tron och tuggar kanapéer i Persiens huvudstad Ekbatana. I slutet av pjäsen förvandlar vinnaren Demos till en vacker ung man och tar honom tillbaka till de skimrande dagar då atenarna gick i ett rus efter segern i kriget mot Persien.

I den riktiga världen klargör Thukydides hur lätt det var för en viss man att väcka krigslust hos atenare av alla samhällsklasser genom att lova dem en lättvunnen seger över fienden och därmed utvidga stadens välde tills det blev större och mäktigare än någon annan grekisk polis någonsin varit. Den lysande, aristokratiske vältalaren Perikles, som dominerade folket som om han varit dess monark – vilket Thukydides påpekar – hetsar atenarna till krig när han överdriver fiendens svagheter och målar ut Athens makt i alldeles för starka färger. Några år in i kriget och efter många tunga förluster håller Perikles ett begravningsstal, där han öser ännu mer extravaganta lovord över Aten och påstår att staden är "en skola för hela världen" och att atenarna respekterar lagen och älskar frihet mer än andra folk. Han framställer dessa attityder som tecken på överlägsenhet som rättfärdigar stadens imperialistiska politik. I Thukydides skildring är Perikles en bländande talare som ändå låter återhållsam – till att börja med. Jämfört med de uppiggande folktribuner som kom efter honom blir patriciern Perikles elegant, inte vulgär. Han förtalar inte fienden öppet. Atenarna får ändå en idealiserad bild av sin egen väldiga överlägsenhet på alla områden, och Perikles antyder att denna storhet på något sätt ger dem rätt att härska över andra greker och garanterar slutseger i kriget.

Utan att säga det rent ut visar Thukydides med detta porträtt att det talade ordet kan förgifta demokratier på ett sätt som kanske har undgått somliga av hans läsare: skränande, splittrande demagogi är sällan grundorsaken till förgiftningen. I de flesta fall frodas demagoger först när mindre yviga politiker har inlett den försåtliga processen att inge medborgarna en orealistisk men smickrande känsla av sin egen storhet. På det sättet lockas de att eftersträva en imperialistisk eller militär eller ekonomisk dominans som egentligen överstiger deras kapacitet. Men varken Thukydides eller Aristofanes avbildar medborgarna som förslag- na ledares oskyldiga offer. Demagogi är dubbelriktad. Ledarna försöker slå sina konkurrenter genom att spela på medborgarnas ömma punkter och hemliga drömmar, men det är varje medbor-

gares plikt att vara medveten om dessa ömma punkter och hemliga drömmar och se till att ingen kan spela på dem.

I Thukydides historia spårar läsaren de snabbt ökande konsekvenserna av självbedrägeri och arrogans i de tre tal han tillskriver Perikles och som alla hölls under peloponnesiska krigets två första år. Efter att ha uppmanat atenarna att kasta sig ut i krig för att utvidga sitt imperium – dock inte alltför tydligt eller aggressivt, underströk Perikles i början – växer svårigheterna för den store ledaren. Hans åtgärder har skapat sanitära olägenheter i staden, en pestepidemi slår hårt och han får skulden för de många tusen dödsfallen i Aten. I det sista tal Thukydides låter honom hålla vill han till varje pris stärka sin popularitet och bekänner rakt på sak en pinsam sanning, en som hans retorik dittills har dolt undan folkets egalitära ögon. I början av kriget ville atenarna inte medge att deras allians av grekiska stater i realiteten hade blivit ett hatat imperium. De ville se sig själva som "hegemoner" och ingenting annat, som ledde en de villigas koalition för allas lika stora vinning. Atenarna var stolta jämlikhetssträvar, åtminstone i kontaktarna med fria män. Perikles befäste denna självbild och talade vackert om sina frihetsälskande landsmän i begravningsstalet. Inom kort smyger sig dock en annan ton in. Trots all sin påstådda kärlek till jämlikhet och frihet säger han nu att atenarna ska utöva sitt välde över andra greker "som ett tyranni". Nu när denna smutsiga hemlighet är blottad uppmanar han atenarna att göra sig kvitt sina skrupler och slåss mot sina fiender "i en anda av förakt".

"I början av kriget ville inte atenarna medge att deras allians av grekiska stater i realiteten hade blivit ett hatat imperium."

Det gör de också. Och till sist förlorar de därför att, som Thukydides visar, människor brukar förlora som "föraktfullt utgår från" att de förtjänar att vinna på grund av sin överlägsna makt eller visdom. I sin självsäkerhet blir

de "överrumplade" och "går under i stora skaror". De underskattar motståndarnas intelligens och stridsvilja, och motståndarna kämpar desto hårdare när de behandlas föraktfullt. Denna grundsats i Thukydides så kallade "realistiska" politiska psykologi glömmes vi egalitära moderna människor lätt bort. En av de viktigaste lärdomarna i hans historiska verk är en varning till medborgare och läsare alltid och överallt, en varning för illusionen att demokratier och demokratiskt sinnade människor är immuna mot de självdestruktiva frestelserna till överambitiös *megalos* eller storhet, inomlands och utomlands, mot landsmän eller utlänningar.

Demokratins grundförutsättning är att statsledningen genom att ge varje medborgare en lika stor andel av makten utesluter möjligheten att en person eller ett parti eller en samhällsklass dominerar permanent. Därmed undviker man ständiga, dödsbringande maktstrider. Men en sund demokratisk självbild – en som hjälper medlemmarna att realistiskt begrunda de val som ledarna lägger framför dem – behöver mindre självsmicker och mer ärlighet i synen på vår egen kapacitet för det arroganta, självbedragande och opportunistiska tal som fräter sönder det demokratiska livet.

Erica Benner är författare och forskare samt fil dr i politisk filosofi.
Översättning: Margareta Eklöf

En monark i litteraturvärlden

Om José Saramago hade fått politisk makt kunde det ha slutat illa.
Men hans romaner revolterar mot alla ideologiska förenklingar.

Av Henrik Nilsson

Det brukar sägas att de flesta av oss minns var vi befann oss när vi nåddes av vissa avgörande nyheter – till exempel ett statsministermord, ett terrorattentat eller en naturkatastrof. På ett personligt plan kanske det förhåller sig på ett liknande sätt med vissa skönlitterära upptäckter. Minnet av de flesta läsningar går inte att fixera någonstans i det förflutna, men det finns också böcker så betydelsefulla att de för alltid förknippas med platserna där vi en gång läste dem.

Något sådant inträffade första gången jag läste en roman av den portugisiska författaren José Saramago. Vid något tillfälle i mitten av 1990-talet befann jag mig i en tyst lägenhet i Malmö, där själva tidens gång tycktes ha bromsat in tillsammans med mina andetag när jag koncentrerat försökte ta mig igenom de

första delarna av *Baltasar och Blimunda* (1982, på svenska 1988). Den torra och omständliga stilen gjorde att jag flera gånger funderade på att sluta läsa. Men en bit in i romanen hände något oväntat.

Platsen är det tidiga 1700-talets Lissabon. Folk strömmar till det centrala Rossio-torget för att beskåda en av inkquisitionens autodaféer. Staden har gått man ur huse för att se kättarna förtäras av lågorna på bålet. Då börjar två gestalter i folksamlingen att tala med varandra – den enhänte soldaten Baltasar Mateus

och den unga Blimunda, som äger en övernaturlig förmåga att se människors inre. Det är upptakten till en av de märkvärdigaste kärlekshistorierna i den portugisiska litteraturhistorien, tecknad till fondon av de mänskliga umbärandena under bygget av det väldiga franciskanklostret i Mafra.

Detta första möte med Saramago är en av mina

”Det finns också böcker så betydelsefulla att de för alltid förknippas med platserna där vi en gång läste dem. Något sådant inträffade första gången jag läste en roman av den portugisiska författaren José Saramago.”

Henrik Nilsson är författare och essäist.

José Saramago.

FOTO: ALESSANDRO ALBERT / GETTY IMAGES

mest motstridiga läsupplevelser någonsin. Det är därtill en av de få gånger jag fällt tårar under läsningen av en roman. De långdragna, närmast pratiga detaljskildringarna tillsammans med den snusfornuftiga ironin borde egentligen vara stilistiskt hopplösa – men i kombination med den rörande och fantasifulla historien resulterar dessa drag tvärtom i en sällsam närvaro och poetisk lyster. På Lissabons utsiktsplatser har jag flera gånger kommit på mig själv med att spana över takasarna efter den flygmaskin som huvudpersonerna konstruerade i romanen.

Memorial do Convento – som romanen heter i portugisiskt original – blev Saramagos definitiva genombrott på såväl hemmaplan som internationellt. Här återfinns en rad av de motiv som kännetecknar hans romankonst i stort – medkänslan med människor på samhällets botten, den skarpa blicken för sociala orättvisor, religionskritiken och problematiseringen av den offentliga historieskrivningen.

Vägen till de litterära framgångarna var emellertid lång och krokig. Saramago föddes 1922 i den portugisiska byn Azinhaga i en fattig lantarbetarfamilj, som senare under uppväxten flyttade till Lissabon. Han hade en rad olika yrken tidigt i livet, bland annat som verkstadsmechaniker. Den autodidakta bakgrunden kan föra tankarna till vissa av de svenska proletärförfattarna; exempelvis lade den unge Saramago grunden till sin bildning på ett offentligt bibliotek i Lissabon. Så småningom lyckades han få in en fot i såväl förlagsbranschen som tidningsvärlden. Under dessa år var han också ytterst aktiv som skönlitterär översättare; från franska översatte han bland annat Lev Tolstoj's *Anna Karenina* och Pär Lagerkvists *Sibyllan*. Parallellt publicerade han också några egna böcker som inte väckte någon större uppmärksamhet. Det ändrades dock i och med den till svenska ännu inte översatta *Levantado do chão* ("Lyft från marken", 1980), en roman som skildrar böndernas liv i Alentejoregionen och som knyter an till den på sin tid inflytelserika neorealismen, men som språkligt sett samtidigt överskrider den. Det är också i denna roman som Saramago utvecklar sitt säregna sätt att skriva dialog och använda skiljetecken.

José Saramago hade alltså hunnit fylla femtioåttan när hans författarskap tog fart på allvar. Under de följande åren tillkom några av hans främsta verk – jämte *Baltasar och Blimunda* de båda andra historiska romanerna *Året då Ricardo Reis dog* (1984, på svenska 1999) och *Historien om Lissabons belägring* (1989, på svenska 1991). När Saramago tilldelades Nobelpriset i litteratur 1998 hade han inlett en mer ojämn fas av sitt författarskap med romaner som inte var förankrade i tid och rum på samma sätt som tidigare. Viktigast under denna fas var enligt min mening den lysande och infernaliska *Blindheten* (1995, på svenska 1997), men perioden innefattade också betydligt svagare romaner som *Alla namnen*, *Grottan* och *Klarsynen*, samtliga skrivna under åren kring millennieskiftet.

När nyheten om Saramagos Nobelpris spreds över världen befann jag mig själv i Lissabon. Betraktad från en svensk kulturell horisont kunde uppståndelsen te sig svårbegriplig. Dagstidningen *A Capital* – där författaren medverkade under en period – lät till och med trycka upp en extraupplaga på eftermiddagen den dagen. Det var förvisso första gången som en författare från det portugisiska språkområdet – som innefattar mer än 250 miljoner talare – tilldelades priset. Men för att förstå den portugisiska euforin och stoltheten under de där oktoberdagarna för drygt tjugo år sedan, måste man också beakta att landet fortfarande höll på

att ta sig ur sin långvariga, skugglika tillvaro under 1900-talet, när man erhöll detta internationella erkännande av den egna kulturens universella giltighet. Till detta kom förmodligen det portugisiska samhällets – och kulturlivets – upptagenhet vid formaliteter, titlar och högtidliga ritualer. En upptagenhet som Saramagos egen personlighet i allra högsta grad speglade; trots att han var kommunist gick det inte att ta miste på hans fröjd över den personliga upphøjelsen. Baksidan var att Saramago efter Nobelpriset blev en sorts oantastlig monark inom den portugisiska litteraturvärlden, vilket försvårade en nyanserad bedömning av hans senare verk.

En vårdag tidigare i år, då ljuset var så klart att Lissabon just verkade ha stigit upp ur Tejofloden och de sista dropparna precis dunstat bort från gatorna och husväggarna, styrde jag stegen till Fundação José Saramago, som är inhyst i det restaurerade 1500-talshuset Casa dos Bicos. Det är en värdig och logisk plats för en stiftelse tillägnad en av de stora Lissabonskildringarna, som omfattade rikliga tidsperspektiv i sitt verk – för på entréplanet finns arkeologiska utgrävningar där fragment av den gamla romerska skyddsmuren kan beskådas. Utanför byggnaden har Saramago – som gick bort 2010 – fått sin sista viloplats under ett olivträd.

"Vad hade hänt om Saramagos läger gått vinnande ur de ideologiska konflikterna när det begav sig? Det vill man helst inte tänka på – varken för Portugals eller Saramagos egen del."

I utställningssalarna finns dokument och fotografier som påminner om Saramagos roll som stridbar intellektuell med världen som sin arena – på ett av dem blickar han ut över en folkmassa på det stora torget i Mexico City i samband med zapatisternas marsch, på ett annat framträder han tillsammans med Fidel Castro i Havanna. Men också de litterära bedrifterna är högst närvarande. På en skärm spelas akademiledamoten Kjell Espmarks tal vid prisceremonin på *repeat*, på en annan vägg har en mängd utgåvor av Saramagos böcker på olika språk samlats.

Under mitt besök noterade jag emellertid att bokhandeln på Fundação José Saramago inte sålde den omtalade nya biografien om författaren, som är den första av sitt slag i Portugal. Den fick jag istället inhandla på den anrika bokhandeln Bertrand i stadsdelen Chiado. Joaquim Vieiras drygt 700 sidor långa *José Saramago. Rota de vida* (Livros Horizonte) skiljer sig också från de talrika intervjuböcker och hyllningsskrifter som tidigare har publicerats i Portugal. Först nu verkar tiden vara mogen för en mer komplex och nyanserad bild av denna centralgestalt i landets moderna litteraturhistoria.

Den kronologiskt uppbyggda biografien innefattar allt från Saramagos talrika kärlekshistorier till det litteraturkritiska mottagandet av hans olika böcker i Portugal och ingående redogörelser för hans politiska engagemang. De detaljerade skildringarna av familjens kringflyttande liv under Saramagos tidiga år i Lissabon är förvisso intressanta, men man kan med fördel istället läsa Nobelpristagarens egen memoarbok *Små minnen* (2006, på svenska 2010), som rymmer skarpa och finstämda bilder från denna tid. Desto mer brännande blir skildringen av den turbulenta perioden efter nejlíkerevolutionen 1974. Militärkuppen den 25 april har ofta lyfts fram som ett exempel på en fredlig revolution, men det är en sanning med modifikation. Sällan i modern tid har en så långvarig auktoritär regim avlägsnats med så relativt enkla medel – men tiden som följde skulle bli desto mer komplicerad.

Under nästan två års tid slets landet mellan olika politiska fraktioner med en sådan kraft att ett inbördeskrig ibland tycktes nära förestående. Högerens klumpiga kupp försök i mars 1975 gjorde att de hårdföra vänsterkrafternas inflytande stärktes genom premi-

ärminister Vasco Gonçalves, och omfattande nationaliseringar av bland annat bankväsende och försäkringsbolag genomdrevs. De socialistiska vindarna svepte också över massmedierna. I april samma år utnämndes den sedan länge övertygade kommunisten Saramago till biträdande chefredaktör för den viktiga dagstidningen *Diário de Notícias*. Dagen efter deklarerade tidningen på förstasidan att man skulle "tjäna som ett instrument för skapandet av socialismen".

Till skillnad från en annan Nobelpristagare i litteratur som också hade sina sympatier till vänster, colombianen Gabriel García Márquez, hade Saramago egentligen ingen större erfarenhet av nyhetsjournalistiskt arbete och höll sig på ett tryggt avstånd från själva redaktionen, vars medarbetare ofta var negativt inställda till honom. Genom sina osignerade ledare drev han dock tidningen långt ut på den ideologiska vänsterkanten. Det var vid denna tid som Saramago skulle komma att ställas inför det Joaquim Vieira kallar "sitt livs mest komplexa utmaning".

En dag 1975 under det som fått den politiska benämningen *Verão Quente* ("Heta sommaren") steg några journalister in på Saramagos kontor och överlämnade ett protestbrev mot den militanta utvecklingen på tidningen. På grund av antalet personer som skrev under kom texten att kallas "De trettios dokument". Vid det laget hade Saramagos hårdföra linje blivit kontroversiell till och med inom delar av det portugisiska kommunistpartiet PCP. Hans position på tidningen började få tydliga drag av politisk kommissarie. Saramago vägrade att gå med på journalisternas krav på att publicera brevet. Istället avlägsnades tjugotvå av dem från sina poster under ett stormöte. Vieira redogör grundligt och minutiöst för händelsen genom vittnesmål och dokument, och det mesta tyder på att utrensningen hade kunnat undvikas om Saramago agerat på ett annat sätt i detta skarpa läge och istället värnat åsiktspluralismen på tidningen. Protestbrevet trycktes på annat håll, händelsen fick stor uppmärksamhet och ledningen för *Diário de Notícias* kritiserades hårt också inom vissa delar av vänstern. I november samma år genomförde extremvänstern ett kupp försök, vars misslyckande innebar slutet på den osäkra postrevolutionära perioden. Den måttfulla socialdemokratin under Mário Soares ledarskap hade gått segrande ur den ideologiska dragkampen – och Portugal inledde en stabilare period då landet moderniserades och de demokratiska institutionerna stärktes.

José Saramago – som stod på förlorarnas sida – avskedades genast från sin post på *Diário de Notícias* och berövades från en dag till en annan såväl inkomst som politisk bas. Under resten av sitt liv skulle han dock hålla fast vid sin politiska övertygelse. När jag träffade honom några år efter millennieskiftet kunde jag inte låta bli att fråga om han inte såg något problem med att fortfarande kalla sig själv för kommunist. Förmodligen inspirerades mitt infall av den debatt om ordet som vid den tiden pågick i Sverige, med anledning av att Lars Ohly ännu betecknade sig själv som kommunist när han tillträdde som partiledare för Vänsterpartiet. Jag minns hur Saramagos ansikte genast mörknade och blicken hårdnade. "Jag finner det löjligt att vara rädd för ett ord", svarade han torrt. Från någon som byggt ett stort författarskap oundvikligen baserat på ordens nyanser och valörer, tedde detta sig som ett smått förbluffande uttalande. Men det var som om en annan Saramago än den jag lärt känna genom romanerna blev synlig i det ögonblicket – den rättrogne dogmatikern.

Med tanke på hans oförsonliga hållning mot politiska menings-

motståndare under de glödheta åren i mitten av 1970-talet, kan hans egen upprördhet i samband med kontroversen som utbröt i samband med *Evangeliet enligt Jesus Kristus* (1991, på svenska 1993) te sig en aning hycklande. I denna roman blommar författarens återkommande kritik mot den katolska kyrkan ut med full kraft, vilket väckte ont blod hos vissa konservativa kretsar i hans hemland. När en kulturpolitiker lade in sitt veto mot romanens nominering till ett europeiskt litteraturpris lämnade Saramago i protest definitivt Portugal för att bosätta sig på Lanzarote tillsammans med sin spanska fru. Många menar dock att de egentliga skälen till flytten kan ha varit mer personliga och karriärmässiga.

Vad hade hänt om Saramagos läger gått vinnande ur de ideologiska konflikterna när det begav sig? Det vill man helst inte tänka på – varken för Portugals eller Saramagos egen del. Men hans författarskap inbjuder onekligen till den sortens kontrafaktiska reflektioner. Han var verkligen en mästare på att kasta om historiska förutsättningar och ändra på verklighetens premisser i sina romaner, vilket kunde få läsaren att se världen ur nya och oväntade perspektiv. Oavsett om det handlade om en åldrad korrekturläsare som på eget bevåg lägger in ordet "inte" i en historiebok – som i *Historien om Lissabons belägring* – eller om de oöverskådliga konsekvenserna av att invånarna i ett odefinierat land plötsligt har blivit odödliga, som i romanen *Dödens nyckel* (2005, på svenska 2008).

Efter att ha förlorat sin post på tidningen kastade Saramago sig genast ut i en osäker tillvaro som fri skribent och översättare.

Under tiden som följde översatte han en lång rad socialistiska fackböcker från Östeuropa. Viktigare för eftervärlden var dock att han samtidigt – berövad möjligheterna till politiskt inflytande – på allvar gav sig i kast med det skönlitterära skrivandet. Här skulle han med tiden uppvisa en helt annan känsla för nyanser än han gjorde som politisk aktivist.

Visst är klassperspektivet och kritiken mot överheten konstant närvarande också i Saramagos fiktion. Men med en viktig skillnad; den reduceras här aldrig till enbart kyliga analyser utan rymmer också existentiella dimensioner. Framförallt tillåts de enskilda individerna ta plats i hans föreställningsvärld, genom minnesvärda och komplexa romangestalter. När dessa gestalter i vissa sublimes ögonblick går varandra till mötes, ofta under svåra samhälleliga omständigheter, uppträder den mänskliga gemenskap som är den verkliga triumfen i Saramagos romanvärld – kärleken mellan två människor i den stora historiens skugga. Det kan handla om den dubbelt fiktive Ricardo Reis och hotellstäderskan Lídia i *Året då Ricardo Reis dog*. Eller om den ensamme korrekturläsaren Raimundo Silva och hans förlagschef Maria i *Historien om Lissabons belägring*. Eller om Baltasar och Blimunda, som tillsammans väljer den mänskliga solidariteten framför den gudomligt motiverade intoleransen.

När vi vänder tillbaka till sådana möten tror jag att det kommer stå klart att José Saramago hör till de mest lyckade valen av Nobelpristagare i litteratur under det sena 1900-talet. Till svenska läsares glädje bidrar dessutom att han förärades två förstklassiga översättare – Marianne Eyre och Hans Berggren. Bakom priserna och de internationella framgångarna skymtar dock en helt annan sorts seger. Saramagos romaner revolterar mot de förenklingar som han själv gjorde sig skyldig till på andra områden. De svingar sig högt och befriande över den roll han kanske skulle ha spelat, om de historiska vindarna hade blåst i en annan riktning. Det gör egentligen bara den konstnärliga bedriften större och innerligare. ✧

"José Saramago hör till de mest lyckade valen av Nobelpristagare i litteratur under det sena 1900-talet. Till svenska läsares glädje bidrar dessutom att han förärades två förstklassiga översättare – Marianne Eyre och Hans Berggren."

LITTERATUR

Månromantiken som försvann

Diktare har länge fantiserat om månen. Men när människan till slut kom dit minskade intresset, skriver

Josefin Holmström.

FÖR FEMTIO ÅR sedan, den 20 juli 1969, hoppade Neil Armstrong ner på månens yta och uttalade de väl inövade orden som skulle bli historiska: "ett litet steg för människan, ett stort steg för mänskligheten". Och det var verkligen ett stort steg. Apollo 11 var *science fiction* i realtid på knastrig svartvit tv, men nu, fem decennier senare, tycks vår gråa satellit ganska bortglömd. *Been there, done that.* Ingen har företagit sig en bemannad expedition till månen sedan december 1972, då amerikanerna lämnade stenöknen. Visionärerna med Elon Musk i spetsen siktar istället på Mars, som ligger mycket längre bort och kanske har eller har haft vatten, och överhuvudtaget verkar vara en mer mystisk plats. En månresa klarar man av på åtta dagar eller så; en Marsresa skulle ta månader och förmodligen bara gå att göra i ena riktningen. Stor heroismpotential, med andra ord.

I en artikel i *New York Times* från 1989, det vill säga vid tidpunkten för 20-årsjubileet, skrev författaren Thomas Mallon att det märkligaste med månlandningen är hur oomskrivnen den är, hur oomsjungen. Poeter, tänkare och vetenskapsmän hade fantiserat om att åka till månen sedan antiken, men när målet väl var uppnått gick luften liksom ur dem. Ron Howards storfilm *Apollo 13* (1995) skildrar det dalande intresset för månfärder – redan 1970 hade tv-publiken börjat tröttna, och Apollo 13 blev spännande för dem först när en syretank i servicemodulen exploderade och det helt plötsligt verkade som om NASA skulle få tre döda astronauter på sitt samvete.

Vår historia med månen är som ett förhållande där den ena parten bara är uppmärksam så länge objektet för hans trånande är ointresserad och kysk. När han väl får henne ledsnar han snabbt. Mycket riktigt har månen ibland kopplats sam-

man med kyliga kvinnor. I slutet av 1500-talet skrev den engelske poeten sir Walter Raleigh en (oavslutad) elegi över drottning Elisabet I, *The Ocean, to Cynthia* – Cynthia är ett av namnen på gudinnan Artemis, som förknippas både med månen och med jakt. Elisabet blir ett slags vildsint oskuld, ärbar men steril – precis som månen.

ATT MÅNEN INTE längre är ett självklart science fiction-ämne betyder inte att det inte finns en betydande mån litteratur, för det gör det ju förstås. Den som är skriven kring och efter månlandningen är mest intressant, eftersom den illustrerar vad man skulle kunna kalla för månens betydelseförskjutning, från framtidsdröm till ett objekt bland andra. Något som är slående är hur ofta månen får bli koloni, ibland straffkoloni och ibland bara

otacksam boplats med fuskgravitation. Månbefolkningen är bitter, som i John M Fords märkliga utvecklingsroman *Growing Up Weightless* (1993), berättelsen om en pojke som växer upp på månen. Där blandas sedvanligt ungdomsmissnöje med missnöjsamhet mot den jord man ganska nyligen har gjort sig självständig ifrån.

En annan science fiction-författare som troget har återvänt till månen genom hela sin karriär är Robert A Heinlein. Hans Nebula Award-belönade klassiker *The Moon is a Harsh Mistress* gavs ut redan 1966, tre år före månlandningen, men den får ändå anses vara en del av månlandningslitteraturen. Hos Heinlein är månen (med det latinska namnet Luna) straffkoloni i tredje generationen, och ett gäng libertarianska revolutionärer gör uppror mot jordmakten med hjälp av en superdator som har blivit självmedveten. Det anmärkningsvärda är hur rela-

Polsk polarisering

64 Adam Cwejman om public service i Polen

Nyckeln till Roms storhet

66 Martina Björk läser Vergilius

Hotet mot villabebyggelsen

68 Lars Anders Johansson om stadsplanering i otakt med folket

Dags för tråkig skolastik

70 Anders Bergman om lärdomar från medeltidens debatt

Krönika

71 Anosh Ghasri om den släckta elden under smältdegeln

I korthet

71 David Andersson minns Bryan Magee

Armstrong på månen 1969.

FOTO: UPI/TT

tivt oviktig själva månen är för berättelsen, som egentligen lika gärna hade kunnat utspelas på Venus. Det viktiga är inte platsen, utan Lunainvånarnas status som kolonister, som de *andra*. Och månen är tack-sam som symbol för sådant främlingskap. Den är liksom nummer två bakom solen: en trogen satellit, en stenbumling som visserligen är vacker men som inte kan lysa själv utan bara reflektera någon annans ljus. Vi kan se den från jorden, men inte enkelt nå den.

Månen som straffkoloni pekar också mot den mänskliga upptäckarlustens ofrånkomliga baksida: det som först väckte förundran och nyfikenhet blir till sist vardag, och politiska och/eller ekonomiska intressen är oupplösligt förenade med impulsen att utforska universum för att förstå mer om världen och oss själva. Apolloprojektet var åtminstone delvis motiverat av den amerikanska kapplöpningen med Sovjet, men väckte även ont blod för att det ansågs vara en onödig lyx. Thomas

Mallon skriver om hur Vietnamkriget, 60-talsuppluppen och den amerikanska fattigdomen upprörde politiska aktivister som menade att rymdresor var omoraliska så länge det fortfarande fanns hungrande barn på jorden. Och det kan man ju tycka, även om jag nog också tycker att man borde kunna både mätta barn och utforska månkratrar.

MEN NOG FINNS det något lite obehagligt över månen. När jag fyllde 21 fick jag ett teleskop och tittade pliktskyldigt på månen två eller tre gånger, men måste sluta eftersom jag varje gång greps av fasa. Den gråa, kraterpunkterade ytan var så steril, och belyst förblindade den mig nästan där jag satt i höstnatten. Ja: det fanns något outhärligt ensamt över månen. Man kunde förstås också säga: lugnt. *Mare tranquillitatis*. Men det är ett lugn som liksom inte är menat för människor.

Något av månens onaturliga, liksom drogade stillhet kan man hitta på Pink

Den är liksom nummer två bakom solen: en trogen satellit, en stenbumling som visserligen är vacker men som inte kan lysa själv utan bara reflektera någon annans ljus.

Floyds album *Dark Side of the Moon* (1973), som kanske egentligen inte har så värst mycket med månen att göra, men däremot med ensamhet och mental ohälsa. Och ensamhet har alltid förknippats med månen.

Innan hon reste i ingenjör Andrées fotspår i Arktis skrev Bea Uusma en bok om Michael Collins, *Astronauten som inte fick landa* (1999). När Buzz Aldrin och Neil Armstrong hoppade jämfota i måndammet låg Collins i ensam omloppsbana runt månen, i radioskugga. Han kallades för "den ensamaste människan sedan Adam", och som Maria Küchen skriver tolkades Collins färd som "en övergivenhetens och åsidosättandets urscen". Küchen utkom nyligen med *Rymdens alfabet* (Natur och Kultur), ett slags nördig biografi över människans företag i kosmos. Hon tycks vara en av de få som verkligen har lyckats uppamma någon entusiasm inför 50-årsjubileet. Från andra håll hördes trötta suckar om att Apolloprojektet var för vitt och manligt, eller att ingen längre hade 60-talets framtidsstro och optimism; att vi nu bara stod inför klimatkriser och död.

EFTER MÅNROMANTIKEN och månfärds-optimismen känns förfråmligandet som den enda framkomliga vägen. Månen måste bli udda igen. En som har försökt skildra det är poeten Malte Persson. Om hans diktsamling *Apolloprojektet* (2002) skrev *Svenska Dagbladets* recensent Fredrik Hertzberg så här: "Du kommer inte att känna igen dig, för den här poesin laborerar inte med igenkänning: det handlar om att upptäcka nytt, tidigare oidentifierade reflektioner, affekter, emotioner." Persson skriver i iskalla fragment om människans ensamhet inte bara i rymden utan också på jorden; han "lämnar Spielberg-dimensionen" och månens varma Hollywoodfilter. Om månlitteraturen ska ha någon framtid behöver vi utveckla precis det förhållningssättet till vår närmaste granne – vi måste låta den få bli poetisk symbol igen, projiceringsyta för drömmar, rädslor, förhoppningar och förundran. ✨

Polisk polarisering

Den polska regeringen har ökat sin kontroll över public service. Det visar faran med ett debattklimat där politiska motståndare stämplas som fiender, skriver **Adam Cwejman**.

PÅ SENARE TID har konflikterna i den polska offentligheten skruvats upp ordentligt. Debatten kretsar, inte oväntat, kring kyrkans roll i samhället. En dokumentärfilm inspelad av journalisten Tomasz Siekelski har rönt massiv uppmärksamhet. Efter en månad hade *Berätta inte för någon* (*Tylko nie mów nikomu*) visats 22 miljoner gånger på Youtube. Polen har 38 miljoner invånare, dessutom finns en inte oansenlig polskspråkig befolkning i diasporan.

I dokumentären träder en rad offer för barnövergrepp fram. Flera av dem konfronterar prästerna som utsatte dem för övergreppen. Siekelskis försök att prata med kyrkoledare och få dem att kommentera uppgifterna om att pedofiler systematiskt placerats om till andra tjänster, där de på nytt har kommit i kontakt med barn, möts av undvikande svar och ursäkter.

Debatten kring dokumentären inordnar sig i den stora konfliktlinje som löper genom polsk samhällsdebatt. Mellan ett traditionellt, katolskt och nationalistiskt Polen och ett modernt, mer sekulärt och gentemot Västeuropa tillväntat Polen. "Den som höjer sin hand mot kyrkan", förklarade Jarosław Kaczyński, ledare för det polska partiet Lag och rättvisa och den egentliga ledaren för landet trots att han inte har någon officiell roll i regeringen, "den höjer sin hand mot Polen." Det låter väl dramatiskt. Men många i Polen betraktar kyrkan som synonym med nationen. En dokumentär som *Berätta inte för någon* tolkas i det sammanhanget som ett försök att underminera såväl kyrkans legitimitet som ställningen för traditionella katolska värden.

REGERINGSPARTIET LAG OCH RÄTTVISA är mycket populärt. Det kombinerar traditionell katolsk konservatism och nationalism med en familjeinriktad välfärds politik som är mycket generös. Man rör inte pensionerna eller pensionsåldern. Och bråken med EU hålls på en lagom nivå, partiet vill inte riskera de omfattande regionalstöden som har bidragit till en

kraftig höjning av standarden på landets infrastruktur. På många sätt har därför Kaczyński lyckats hamna lite i skuggan av Victor Orban, som är betydligt mer stridslysten och inte tvekar att vädra sina åsikter i den europeiska politiska debatten.

Polen är utsatt för en komplot – först av kommunister och sedan deras arvtagare, socialdemokrater och liberaler – hävdar ofta företrädare för Lag och rättvisa, som försvarar polackerna mot invandring och moralisk degeneration. Enighet bland partiets väljare skapas genom en välsvärd fiendebild. I denna kamp är kyrkans roll helt central och tätt sammanlänkad med Lag och rättvisa.

OPPOSITIONEN INSER VAD som står på spel och har inte varit mild i sin kritik av regeringen. Denna opposition består idag av såväl liberalkonservativa Medborgarplattformen, klassiskt liberala Nowoczesna, agrara Polska folkpartiet samt en samling vänsterpartier, från de gamla Socialdemokraterna till det nystartade vänsterpartiet Wiosna. De har olika förhållningsätt till frågor som rör patriotism, Polens roll i EU, den omtalade abortfrågan och de offentliga mediernas roll. Men de är för enade i sitt motstånd mot Lag och rättvisa samt Kaczyńskis makt i landet, liksom i oron över att landets demokratiska institutioner bit för bit håller på att monteras ned.

Till denna utveckling hör inte minst

förändringen av landets public service, som har uppmärksamats i västeuropeisk press och använts som ett exempel på Polens auktoritära riktning. Först kom 2015 den så kallade lilla medielagen och året därpå den stora medielagen. Dessa innebar att de statliga mediekanalerna skulle ledas av en styrelse bestående av fem personer. Dessutom skulle medierna under en övergångsperiod underställas finansdepartementet. Kritiker varnade att det skulle bli en väldigt politiserad styrelse i vilken oppositionen skulle spela en marginell roll. Lag och rättvisa kontrade med att medierna redan var politiserade och att förändringen i själva verket skulle garantera en större opartiskhet.

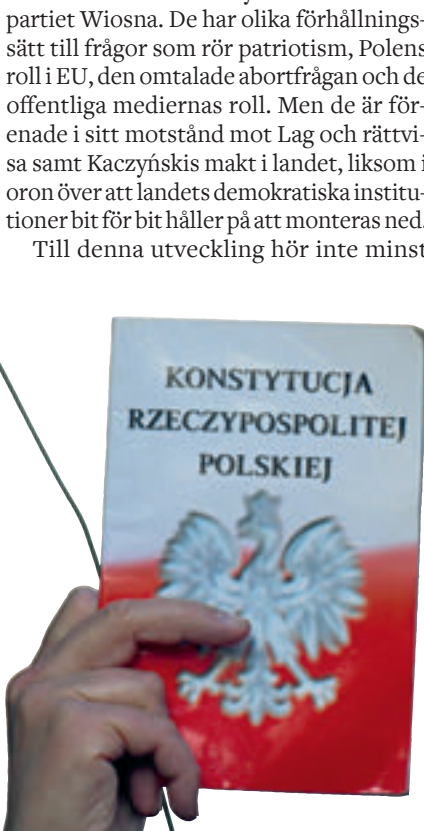
Polen har, i likhet med Sverige, länge haft licensfinansierad television och precis som här blev den modellen allt svårare att upprätthålla. Konsekvensen av att i Polen gå över från en licensfinansierad modell till en finansieringsmodell som utgår från statsbudgeten är att medierna ofrånkomligen riskerar att bli redskap för politiken. Varje regering kan därmed både villkora stödet och reglera dess storlek efter eget tycke. För att understryka vad det handlade om ändrades dessutom namnet från "Allmänhetens medier" till "Nationella medier".

DE SOM VARNADE för en politisering tycks ha fått rätt. I en studie som jämförde antalet inslag i de statliga polska kanalerna TVP Info, TVP 1 och TVP 2 kunde man se en rätt dramatisk förändring. År 2014 var fördelningen mellan inslagen som rörde de olika partierna förhållandevis jämn och i proportion till deras storlek i den polska sejmen. År 2018 börjar det likna en enpartistat. Lag och rättvisa fick 66, 77 respektive 79 procent i de tre statliga kanalerna.

Medborgarplattformen, det viktigaste oppositionspartiet, har inte varit nådig i sin kritik. Vid en valvinst ska den statliga televisionen och radion helt läggas ned och byggas upp från grunden hävdar vissa av partiets företrädare. Oppositionspolitiker och debattörer har sedan Lag och rättvisa aviserade förändringarna varit upptagna med

Den polska konstitutionen.

FOTO: GETTY IMAGES

Demonstration om public service i Polen i januari.

FOTO: GETTY IMAGES

Framställer vi politiska motståndare som fiender har vi till slut inte mycket att diskutera eller förhandla om.

att skissa på olika modeller för hur medierna antingen ska återställas eller få en helt ny tappning.

En del svenska debattörer upplever att det i vårt land pågår en allvarlig värderingsstrid mellan hat och kärlek, tolerans och intolerans. Ämnena för denna konflikt är hbtq-rättigheter, rasism, miljö och kvinnors reproduktiva rättigheter. Men jämfört med Polen är de faktiska åsiktsskillnaderna i Sverige små och ofta överdrivna. I Polen är "kulturkriget" betydligt mer intensivt och blodigt. Det spiller dessutom över på så pass viktiga politikområden som landets konstitutionsdomstolar och den offentlig-finansierade televisionen och radion.

BELÄGRINGSMENTALITETEN ÄR DET SOM i varje steg legitimerar Lag och rättvisas offensiva politik, som också rör demokratiens funktionssätt. Och ju högre konflikt-nivån är, desto enklare är det för ett parti som Lag och rättvisa att motivera sig inför väljarna. Om det pågår en komplott mot folket måste ju svaret vara kraftfullt, resonerar de. Och väljarna håller med. Polens 2010-tal visar att ett land inte behöver befinna sig i ett faktiskt krigstillstånd för att samhällsdebatten ska koka över. Det räcker att påståenden om konspirationer och fiender i alla hörn upprepas tillräckligt många gånger.

Som alla länder har Polen haft en uppdelning mellan det agrara och urbana samhället. Mellan samhällsklasser och utbildningsskikt. Det hör till den naturliga skiktningen i ett land. Men något har hänt det senaste decenniet. De snarast naturliga skiljelinjerna har fördjupats och avgrunden mellan de olika grupperna har utnyttjats effektivt i samhällsdebatten. Det första offret i en sådan konflikt kommer alltid att vara det lugna, resonerande samtalet.

Polen utgör, liksom i viss mån USA, ett varnande exempel på vad som händer när fiendebilder blir vanliga i debatten. När politisk hemhörighet handlar om huruvida man är god eller ond, patriot eller landsförrädare. Det går lätt att översätta till en svensk kontext: framställer vi politiska motståndare som fiender har vi till slut inte mycket att diskutera eller förhandla om. ✖

Nyckeln till Roms storhet

Enligt Vergilius var jordbrukskonsten avgörande för statens och folkets fortlevnad. Nu har hans *Georgica* översatts till svenska, skriver **Martina Björk**.

VILKEN VAR HEMLIGHETEN bakom romarnas framgång? I sitt berömda verk *Aeneiden* låter Vergilius (70–19 f Kr) gudasonen Aeneas bli anfader till såväl Roms grundare Romulus som kejsar Augustus. Det är alltså tack vare sitt gudomliga ursprung som romarna har blivit världens härskare. I det mindre kända verket *Georgica*, som nu har översatts till svenska av Ingvar Björkeson (Natur och Kultur, med förord av Malte Persson), framhåller Vergilius istället det lantliga arvet som nyckeln till Roms storhet.

Den grekiska titeln *Georgica* betyder ungefär ”jordbruk”. Till genren är detta hexameteros en sorts bondepraktika, en lärodikt om jordbruk och djurhållning. De handfasta råden är många. Vergilius var själv lantbrukarson och tog över sin fädernesgård. Han hade fått inspiration från den grekiska litteraturen, i synnerhet från Hesiodos *Verk och dagar*. Även på latin fanns det en rad böcker i ämnet.

Så varför skrev Vergilius ännu en bok för bönder? Särskilt märkligt ter det sig när man betänker att Vergilius läsekrets i huvudsak bestod av en urbaniserad elit. Men den som läser *Georgica* kommer att märka att den är något mer än en lärobok; den är en uppmaning om att vörda det ursprungliga, arvet från fäderna, att inte kapa rötterna.

När Vergilius författade sitt verk under 30-talet f Kr var det romerska riket sedan decennier sargat av inbördeskrig och dramatiska maktkamper. Många människor hade fått sätta livet till. I kriget mot partherna deltog så många som 60 000 romare under Marcus Antonius ledning. Ett stort antal av dessa var bönder som hade inkallats till militärtjänst, varpå deras gårdar lämnades åt sina öden:

*bönderna fördes bort, alla åkrar ligger
för föt
och man har smitt till oböjligt svärd
den buktade lien.*

*Där börjar Eufkrat krig, och här
Germaniens stammar,
grannstöder bryter vänskapsfördrag
och tillgräper vapen.*

Över hela världen, ”där orätt och rätt bytt plats” drar krigarguden Mars fram, skriver skalden. Bönderna har tvingats överge sina verktyg till förmån för vapnen. Samti-

digt kallas just bondens verktyg för vapen i *Georgica*. Genom sin kunskap och sina redskap äger bonden en kraft som tämjer det vilda och bångstyriga. I hans arbetsmoral finns ett kynne som har burit fram det romerska folket till världsmakt.

Därför är jordbrukskonsten fundamental för statens och folkets fortlevnad. Det fysiska arbete som lantbrukaren utövar, de svårigheter han möter, glädjen han erfär över att se resultatet – allt det formar honom till en god och värdefull medborgare. Om denna gudagivna tradition överges, om den till och med blir föraktad, något som författaren menar har skett (”ingen vördnad finns det för plogen”), infaller dekadens. Riskens är stor att folket och dess storhetstid kommer att gå under:

*Det är Fadern själv som har velat
göra vår odling svår, som först har tvingat
oss bruka
jorden med konst och skärpt med
bekymmer dödlighas sinnen
för att ej se sitt rike försjunka i lättjefull
dvala.*

Georgica är uppdelad i fyra delar, så kallade ”böcker” eller ”sånger”. Den första behandlar åkerbruk, den andra träd, den tredje djurskötsel och den fjärde biodling. Den sista delen om bin presenteras på följande sätt: ”Små ting – men sällsamma skådespel! – vill jag uppmåla för dig, / skildra en hel nation med dess tappra ledargestalter, / olika folkslag, seder och bruk, intressen och strider.”

Att bisamhället är en allegori över Rom är inte svårt att utläsa. Vergilius beskriver ett avancerat ideal-samhälle där strävsamma, organiserade och produktiva bin har olika arbetsuppgifter och månår om sin ledare. För att styra ett så perfekt ordnat samhälle krävs en omsorgsfull biodlare. *Georgica* är en lärodikt inte bara i konsten att bruka jorden, utan också i konsten att styra staten. Det är en handbok för Roms starke man, Octavianus, guden i vardande, den blivande kejsaren Augustus.

Att styra ett folk liksom att sköta en lantgård kräver flit, klokhets, kunskap, hänsyn, noggrannhet samt förståelse och respekt för att varje art och individ har sina särdrag: ”Lär er därför hur varje art bör odlas, o lantmän, / och hur med lämplig vård den vilda frukten förädlas. / Lämna inte för fåfot er jord.”

VANVÅRD GER DÅLIG skörd. Men hur stora än ansträngningarna är och hur väl man än följer råden i *Georgica* kan bonden, eller, om man hellre vill, folkets ledare, utsättas för sådant som är bortom kontroll: sjukdomar, attacker eller vädrets makter. Skördar kan slå fel, djur kan drabbas av sjukdomar och rovdjur ge sig på fåren. Det är bondens – och människans – lott att ständigt vara utsatt för faror.

Georgica slutar faktiskt med katastrof, om än på ett oväntat sätt. Rådgivningen och den praktiska beskrivningen av redskap, metoder och arbetsvillkor överges till förmån för ett *epyllion*, ett mytologiskt miniepos. Vergilius berättar den älskade historien om Orfevs och Eurydike. Sångaren Orfevs miste sin nyblivna hustru då hon förgiftades av ett ormbett på självaste bröllopsdagen. I hopp om att hämta hem henne begav sig den sörjande maken till underjorden. Han bevekade dödsrikets regenter med sin musik. Av dem fick han ett löfte om att få tillbaka sin Eurydike, på villkor att han inte vände sig om för att se på henne under färden tillbaka upp till jordytan. När han likväl gjorde detta försvann hon för alltid.

Parallellt med denna historia möter vi biodlaren och halvguden Aristaos som har förlorat sina bin i en farsot. Binas utrotning sägs bero på en vredgad guds hämnd över Orfevs förlust av Eurydike. Aristaos uppmanas att bära fram ett försörjningsoffer till Orfevs. När han har förrättat offret flyger en svärm av tusentals bin fram.

Vad betyder allt detta? Vad har berättelsen överhuvudtaget för plats i *Geor-*

Vergilius. Målning från 1540
av konstnären Ludger tom Ring.
FOTO: GETTY IMAGES

*Att styra ett folk
liksom att sköta en
lantgård kräver flit,
kloket, kunskap,
hänsyn, noggrann-
het samt förståelse
och respekt för
att varje art och
individ har sina
särdrag.*

gica mer än att den associerar till bin? Det hela är gåtfullt och har förbryllat forskarna. Ansträngda försök har gjorts av uttolkare för att få detta miniepos att överensstämma med resten av verket.

Men det som ser svårt ut är kanske i själva verket enkelt. Att *Aristaios* motsvaras av *Octavianus* är ingen avancerad gissning. Inte heller att *Orfevs*, musikern som tämjer vilda djur med sin sång, representerar författaren själv.

DET VAR INTE bara så att gårdar övergavs under inbördeskrigen. Efter slaget vid Filippi år 42 fKr beslagtogs triumvirerna gårdar och delade ut dem i belöning till trogna soldater som tjänat väl i striderna. Traditionen berättar att Vergilius förlorade sina ägor på detta förnedrande sätt. Redan den antike Vergiliuskommentatorn Servius hävdar att skalden åsyftar denna förlust i sin första herdedikt i diktsamlingen *Bucolica*. Vidare sägs det att Vergilius fick tillbaka sin gård men miste den än en gång. Likt *Orfevs* förlorade han alltså det käraste han hade två gånger. Om vi tolkar *Georgica* biografiskt, möter vi här Roms store poet som

har blivit grovt förorättad av *Octavianus* och kräver upprättelse – vilket han också fick.

Georgica förmanar att hålla jorden och dess brukare i helgd.

Den som vansköter jorden och sina djur får dålig utdelning. Genom sin försummelse har *Aristaios* förlorat en hel bisvärm. *Octavianus* har förlorat sitt folk. Det romerska folket måste återuppstå. För att kunna ersätta alla de tappra romare som mist livet, måste nya finnas att tillgå, sådana som är utrustade med lantbrukarens dygder. ✨

ARKITEKTUR

Hotet mot villabebyggelsen

Trots att många människor vill bo i villa är bara en liten del av de nyproducerade bostäderna i Sverige småhus, skriver **Lars Anders Johansson**.

I SITT TAL i Almedalen i juli kritiserade kristdemokraternas partiledare Ebba Busch Thor den bostadspolitik som har gjort villan till en "lyxprodukt för höginkomsttagare". Det är en fråga som borde engagera politiker på båda sidor om blockgränsen. Trots att de flesta människor vill bo i villor, som de själva äger, kämpar deras valda representanter för att det ska byggas hyresrätter i flerfamiljshus. Dessutom förätas de befintliga villaområdena sönder, eftersom förtätning är stadsplaneringens ledord.

Fisksätra är ett av Stockholmsområdets mest problemtyngda miljonprogramsområden. På andra sidan vattnet, bara ett hundratal meter bort, ligger Lännersta, ett av Stockholmsområdets mest välbärgade villaområden. Låt oss prova förtätningssynsättens synsätt på dessa två bostadsområden. De ligger lika vackert vid vattnet och har samma avstånd till Stockholms innerstad. Men Fisksätra har bättre förbindelser än Lännersta, dels för att Saltsjöbanan passerar där, dels för att man slipper den flaskhals som utgörs av den underdimensionerade Skurubron.

Om det endast är platsen, oavsett vad man gör med den, som skapar attraktivitet hade Fisksätra således varit mer attraktivt än Lännersta. Att Fisksätra är ett område som alla som har möjlighet att välja var de ska bo helst undviker, medan villorna i Lännersta tillhör landets dyraste stämmer med andra ord inte med förtätningssynsättens idéer.

Adresserna runt Central Park på Manhattan tillhör New Yorks mest attraktiva. Utifrån förtätningssynsättens vore det mest rationella således att bebygga hela Central Park, för att på så sätt dra nytta av den attraktiva platsen. Varje människa – förutom de svenska stadsplanerarna – förstår dock att det är parken som gör platsen attraktiv. Bebyggs parken försvinner attraktiviteten.

Den saken har de styrande i Paris förstått. De har inte bara slagit vakt om den franska huvudstadens stora öppna ytor

– mark som skulle betinga astronomiska belopp om den bjöds ut på marknaden – utan också om bebyggelsens karaktär. Den som vill bygga nytt i centrala Paris får hålla sig inom den rådande normen för fasadfärg och utformning. Det människofientliga Tour Montparnasse, som sticker upp som ett ensamt modernistiskt långfinger, blev en engångsföreteelse. Skyskraporna är hänvisade till förorterna, eftersom parisarna har förstått att det är stadens karaktär som gör den attraktiv, inte bara dess centrala lägen.

VILLA ÄR DEN i särklass mest efterfrågade boendeformen i Sverige. I en undersökning om svenskarnas boendepreferenser som Kantar/Sifo lät göra förra året uppgav en tredjedel av de tillfrågade villa som förstahandsalternativet, om de bortsåg från faktorer som arbete och pengar. Detta kan jämföras med att endast 12 procent uppgav lägenhet i storstad som förstahandsalternativet. Men trots att det finns hög efterfrågan och ett uppenbart underskott är endast en liten del av de nyproducerade bostäderna i Sverige småhus.

Det verkar inte vara en fråga om byggbar mark. År 2014 utgjordes endast 27 pro-

*Villaomvandlingen
drivs på av bygg-
herrar med kortsik-
tiga intressen och av
kommunpolitiker,
som är besjälade av
den märkliga före-
ställningen att en
växande befolkning
skulle vara ett
självändamål för
en kommun.*

Vaxholm.

FOTO: HASSE HOLMBERG / TT

cent av de nyproducerade bostäderna i det glesbefolkade Sverige av småhus, vilket kan jämföras med de tätbefolkade länderna Danmark och Belgien, där småhus utgjorde 44 respektive 51 procent av nyproduktionen. Det går bevisligen att bygga den typ av boendemiljöer som människor efterfrågar, även där det är ont om mark. Trots att vi har två system som syftar till att människors preferenser ska få genomslag, marknadssekonomi och demokratin, så tycks varken majoritetens preferenser eller marknadens efterfrågan få genomslag vad gäller bostadsbyggandet.

MEN INTE NOG med att det produceras för lite, eller i alla fall fel sorts bostäder. Även den befintliga villabebyggelsen är hotad. Runtom i Sverige rivs villor för att ge plats åt flerfamiljshus av det slag som få efterfrågar men många är hänvisade till, på grund av den rådande bristen på sådana bostäder som folk vill ha. Villaomvandlingen drivs på av byggherrar med kortsiktiga intressen och av kommunpolitiker, som är besjälade av den märkliga föreställningen att en växande befolkning skulle vara ett självändamål för en kommun. Liksom av enskilda personer som ser en möjlighet att tjäna en hacka på att sälja en tomt i ett attraktivt läge, utan att bry sig om att det attraktiva i läget försvinner på sikt, för då har de redan stuckit med pengarna.

Att denna politik går på tvärs med

medborgarnas intressen blev uppenbart i valet 2018. I kommun efter kommun backade partier som förespråkar denna typ av okänslig exploatering av attraktiva bostadsområden. Framförallt var det Moderaterna som minskade, eftersom detta parti i högre utsträckning än andra tycks befinna sig på kollisionskurs med sina kärnväljare i frågor som rör stadsplanering och exploatering. Moderata väljare vill bo i villaidyller eller stadsbebyggelse med traditionell arkitektur, medan moderata politiker drömmer om storskaliga byggprojekt, höghus och förortsbebyggelse.

DANDERYD OCH VAXHOLM är attraktiva kommuner för att de har erbjudit människor den boendemiljö som många efterfrågar, villastad och skärgårdsidyll. När de styrande moderata politikerna driver på för att omvandla dessa platser med en typ av stadsplaner och arkitektur som nästan ingen efterfrågar (men som människor ändå är beredda att flytta till på grund av underskottet på attraktiva boendemiljöer) protesterar de boende och bildar nya partier. På flera håll i landet har stadsplaneringsfrågorna ritat om det politiska landskapet.

De politiker som slår dövörat till för sina kommuninnevänares önskemål om en försiktig exploatering, som tar hänsyn till befintliga värden, verkar anse att en ständigt växande befolkning är ett självändamål. Ofta framförs argument som att

man måste väga de boendes intressen mot intresset hos dem som ännu inte har flyttat in. Detta är feltänkt av två anledningar. För det första företräder kommunpolitiker kommunens nuvarande invånare, inte eventuella framtida. För det andra så visar statistiken att dessa hypotetiska inflyttare också efterfrågar attraktiva boendemiljöer av det slag som de boende vill slå vakt om. Kommuner som bygger bort sina mest attraktiva miljöer, istället för att försöka skapa fler miljöer av samma slag, gör således alla en otjänst.

För att människors preferenser skall få större genomslag i vad som faktiskt byggs (och bevaras) behöver balansen återställas mellan exploatörer och folkvalda, och mellan köpare och säljare. Vägen till detta är att skapa ett överskott av planerad och byggbar mark som räcker för överskådlig tid.

BORGMÄSTARE CARL LINDHAGENS stadsplan för Stockholm var så omfattande att den täckte behovet för byggande för nästan 100 år framåt. En liknande, större stadsplan, för nya villaområden och nya tätta urbana centrum med rutnätsplaner och kvartersbebyggelse, tillsammans med förenklade byggregler – men med estetiska normer av det slag som finns i Paris och som tidigare fanns i Stockholms innerstad – skulle ge förutsättningar för en fungerande marknad och byggande av det som människor faktiskt vill ha. ✱

Dags för tråkig skolastik

Dagens debattörer har en del att lära av de medeltida skolastikerna, skriver **Anders Bergman**.

DEN SENASTE TIDEN har flera debattörer efterlyst ett mer sant och sakligt offentligt samtal i Sverige. Det gäller till exempel Erik Ullenhag (L), Paulo Silva (MP) och Mattias Keresztesi (M), liksom flera av de skribenter som medverkade i *Axess* nummer 5, där temat var frånan varon i svenskt idé- och kulturliv.

Inte har väl ett modernt samhälle så mycket att lära av den oförfinade medeltiden, kan man tänka. Men den som läser Josef Piepers *Thomas av Aquino. Tolv föreläsningar* (1958, övers. Alf Ahlberg, nyligen återutgiven på Veritas förlag i utvidgad utgåva) finner ett oväntat intressant historiskt perspektiv i dess skildring av det debattklimat som rådde från slutet av 1100-talet och åtminstone halvtannat århundrade framåt. Det skolastiska tidevarvets debattörer fick lära sig att sakfrågan var allt. Debattörerna betydde inget, tom retorik och publikfriande ironi var enbart värt förakt. Man fick börja med en ordentlig definition (x är en y, till skillnad från z, och är ensam om att kunna q) för att sedan ange argument inte bara *för* sin tes utan också *mot* den. Låt vara att argumenten stöddes främst med Bibelhänvisningar, men sannolikt har även modernare tider haft motsvarande auktoriteter till stöd för sina argument.

MÅLET VAR ATT gemensamt nå sanningen – för på den tiden trodde man med orubblig tillförsikt på en sådan. För Thomas egen del var det inte fråga om att ena parten hade rätt och den andra fel, utan att allt innehöll delar av sanningen och skulle integreras. En sådan övertygelse låg bakom hans halsbrytande projekt att förena Aristoteles och kristendom. Att ta motparten på allvar och låta var och en tala färdigt var därför inte något som gjordes av artighet utan av nödvändighet.

Problemet tycks ha varit att sådana texter och disputationer blev tråkiga. Ibland

Thomas av Aquino.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

arrangerades visserligen disputationer över lättsammare ämnen, som var populära folknöjen. Men att ta sig igenom Thomas 631 frågor i *Summa theologiae* eller försöka förstå den dunkle skolastikern Johannes Duns Scotus ännu mer djupborrande precisionsförsök kunde bli för mycket. (Trots att Thomas frågor var högst relevanta; de handlade bland annat om huruvida teologin är nödvändig, om den är en vetenskap och betydelsefullare än andra etcetera.) Det var skolastikerna själva som underminerade den etablerade diskussionsformen – moderniseringsfalangen menade att verkligheten inte kan nås med

språket, att det var bättre att gå direkt till saken och inte bry sig om termerna.

Slutligen framträdde en yttre fiende, renässanshumanisterna, med ett nytt debattvapen: invektiven. Därmed gjorde de, inspirerade av bland andra Cicero och Sallustius, skön konst av förtalsgenren. I den spirande individualismens kölvatten blev *ethos* viktigare än *logos* i debattsammanhang. Målet var att desavouera inte bara en åsikt utan minst lika mycket den person som framförde den. Retoriska krusiduller, personliga påhopp och ett framhävande av det egna jagets fördömlighet togs fram ur giftskåpet för att börja injiceras.

TILL EN LÄKARE (vilka på den tiden var ökända för att ställa diagnoser utifrån patienters avföring) skriver humanismens fader Francesco Petrarca: "Din hudfärg, stank och smak liknar det du befattar dig med: skit." Sådana uttalanden bildade skola. Humanisten Poggio Bracciolini beskriver sin trätobroder Lorenzo Valla som kättare, tjuv, förfalskare, ynkrigg, suput och sexualdäre. En annan humanist, profeministen Laura Cereta, kallar två manliga vedersakare för "obildade dårar" och "små stroppar", som "babblar idiotiskt nonsens" och inte är värda bättre än "ett kok stryk". Exempelen kan mång-

faldigas.

De som kallar Francesco Petrarca den första moderna människan har som synes viss grund för påståendet. Det låter förstås befängt att förespråka lite mer tråkig skolastik och lite mindre polemisk renässanshumanism i svenskt debattklimat. Men utifrån detta perspektiv kan det åtminstone vara värt att begrunda det allvar och den respekt som medeltidens skolastiker visade för de slingriga vägar som tanke och ord vandrar. Ibland är nämligen filosofers sätt att tänka mer lärorika än slutsatserna de kom fram till. ✨

Anosh Ghasri
är frilansskribent.

Elden släcks

Att smälta samman har varit en metafor för USA, en metafor för idén om sammanhållning baserad på gemensamma ideal snarare än ras eller blod. Med Israel Zangwills pjäs *The Melting Pot*, från 1908, vars namn sedermera blev ett begrepp för Amerikas absorbering av migranter, nådde denna metafor sin kulmen. I Zangwills pjäs hävdar huvudkaraktären Quixano, som flytt undan ryska pogromer, att Amerika är Guds smältdegel för alla raser från Europa: "Tyskar och fransmän, irländare och engelsmän, ryssar och judar, in i smältdegeln med er! Gud skapar Amerika."

I vår svenska kontext kan man få intrycket att Zangwill talade om integration. Så var dock inte fallet. Amerika var förvisso ett mångkulturellt land, men med assimilation som fond. Zangwills pjäs sammanföll med ackulturationspolitiken. Den väckte president Theodore Roosevelts beundran så pass att han i ett brev till Zangwill beskrev pjäsens stora påverkan på hans tänkande. Näringslivet och civilsamhället följde i samma spår. Henry Ford, grundaren till Ford Motor Company, bildade Ford English School där anställda fick undervisning i engelska språket och amerikanska värderingar, något som tillämpades på flera håll i takt med uppbyggnaden av medborgarskapsprogrammen. Civilsamhällets bidrag bestod i kurser i hygien och amerikanskt leverne. Seklet senare kallar vi det för samhällsorientering i Sverige.

Det nya livet i Amerika krävde förstås uppoffringar från migranternas sida, särskilt när det uppstod konflikter med deras kultur, men vilka *trade-offs* migranterna gjorde för att hantera konflikterna var upp till dem själva. Alla stöptes inte i samma form. Möjligheten till exempelvis egna språkskolor, religiösa rum eller firande av högtider frångavs ingen. Om de gamla sederna däremot krockade med det nya landets ideal, behövde de förändras om migranten till fullo ville ta del av det politiska, sociala och ekonomiska livet i det nya landet.

Längre fram, på 1960-talet, kom mångkulturalismen som ideologi, med sitt starka bejakande av olika kulturer att rikta skarp kritik mot idén om sammansmältning. Sedan sitt inträde på scenen har mångkulturalismen varit ett dominerande paradigm för hur majoritetssamhället ska förhålla sig till migranter. Problemet med smältdegeln var, menades det, att någon alltid bränner sig; någon måste göra avkall på delar av sitt arv.

Till Sverige anlända migranter har, till skillnad från migranterna till USA, kommit till ett land där det redan finns en stark etablerad kultur. I Sverige, med en latent men stark identitet som svenskar inte behövt fundera nämnvärt över förrän det främmande blev deras granne – ibland med anspråk på hur landet eller den svenska kulturen ska omformas – skapar det förstas friktion.

Det är här som den förbehållslösa hyllningen av mångkulturalismen blir problematiskt. Signalen från offentligt håll har varit att bejaka och uppmuntra skillnader istället för att förespråka sammanhållning baserad på gemensamma ideal. Grytan kokar, men innehållet smälter inte samman. Felet är inte nödvändigtvis mångkultur, utan den lika kravlösa som planlösa mångkulturalismen som släcker elden under smältdegeln. Sett till Sveriges demografiska förändring är ett långsiktigt alternativ mer sammansmältning, *E pluribus unum*, än särskiljning.

I korthet Filosofen på tv

Bryan Magee, som nyligen avled vid 89 års ålder, var en mångsidig person. Han var författare, tv-producent och politiker, under flera år satt han i brittiska underhuset för Labour. Han älskade teater och klassisk musik, i synnerhet Wagner, som han skrev två böcker om.

Särskilt brann han för de stora filosofiska frågorna, vilket blir tydligt i hans fina självbiografiska bok *En filosof bekännelser* (1997, i svensk översättning av Hans Berggren). Där beskriver Magee hur han redan som barn började grubbla över problemen om tidens och rummets natur.

Den tänkare som hade störst betydelse för honom var nog Schopenhauer, som han skrev en uppmärksam bok om. Bland 1900-talets filosofer ansåg Magee att Wittgenstein, Heidegger, Russell och Popper var de främsta. Med den sistnämnde blev han nära vän. Detta hindrar dock inte Magee från att också beskriva hans negativa sidor: Karl Popper var mycket egocentrisk och hade svårt att tåla kritik och överhuvudtaget andra åsikter än sina egna. Denna hållning stod i kontrast till den liberalism han i teorin var anhängare av. Popper fick öknamnet "den totalitära liberalen", men det gör inte hans bok *Det öppna samhället och dess fiender* mindre väsentlig.

Bryan Magee publicerade en liten bok om Popper (som också finns på svenska). Därefter erbjöds han att göra en tv-dokumentär i BBC om honom. Magee fick då idén att istället göra en tv-serie med olika filosofer. Serien, som sändes 1978, fick namnet *Men of Ideas* och innehåller intervjuer med bland andra Isaiah Berlin, Chomsky, Quine, Searle och Marcuse. År 1987 kom uppföljaren *The Great Philosophers*, som utgörs av intervjuer med experter på de stora filosoferna från Platon till Wittgenstein. Serien har blivit en tv-klassiker och bland annat visats på Axess TV. *Men of Ideas* och *The Great Philosophers* finns också som böcker.

Det finns all anledning att läsa eller titta på dessa intervjuer, förutom all filosofi man lär sig visar de på potentialen i seriösa, folkbildande tv-program. Magee, som inte var någon anhängare av falsk blygsamhet, skriver i *En filosof bekännelser* om det stora gensvaret: "Då programmen sändes blev jag flera gånger om dagen hejdat på gatan, på tunnelbanestationer, i butiker, restauranger och teaterfoajéer [...] Många sade att det var de bästa tv-program de hade sett."

David Andersson

Detta nummers recensioner:

Lisbeth Lindeborg firar hundraårig stilkonst; **Katrine Marçal** befarar idétorra; **Håkan Lindgren** synar det tysk-tyska; **Dan Korn** värnar nationen; **Lennart Berntson** iakttar en kursändring; **Carl Rudbeck** insuper arabisk atmosfär; **Katarina Barrling** firar karneval; **Maxim Grigoriev** lär av litteraturen; **Bengt EY Svensson** känner sig ensam; **Karin Henriksson** studerar det latinska Nordamerika; **Erik W Larsson** snedtänder.

Bauhaus på scenen: Oskar Schlemmer (koreografi, design) & Paul Hindemith (musik)/ *Triadisches Ballett*.

FOTO: VERANSTALTER

Den nya människans nya stil

100 år har gått sedan konsthögskolan Bauhaus grundades i Weimar. De idéer som utvecklades och de experiment som genomfördes har gjort kraftfulla avtryck världen över. Lisbeth Lindeborg firar hundraåringen genom att botanisera i bokfloden.

KULTURHISTORIA

Författarna till inledningskapitlet i boken *Bauhaus Reisebuch* undrar följande: "Man frågar sig hur en konsthögskola som bara existerade i 14 år och som inte hade fler än 1 250 elever har kunnat få en så världsomspännande betydelse?" Denna fråga är befogad. Hur kom det sig att just Bauhaus som "bara" var en konsthögskola, först i Weimar och därefter i Dessau och slutligen i Berlin, fick en sådan genomslagskraft med sina nya arkitekturformer och ett helt nytt sätt att leva, bo och arbeta. Ty en Bauhauseffekt noterar vi inte bara lokalt eller regionalt

eller ens nationellt, utan över hela världen: i Frankrike, Schweiz, Ungern, Sovjetunionen och Israel. Mitt i centrala Tel Aviv exempelvis finns hela kvarter av vita byggnader i den stil som kallas Bauhaus.

Och oavsett vad man tycker om den så kallade Bauhausstilen med dess klara och rena – avskalade – linjer och den funktionella duglighet ("funkis") som de utstrålar, så är Bauhaus mer än en smaksak. Bauhaus är omvälvande – ett mirakel – genom den kreativa kraft som bar verksamheten inåt och genom det oförskräckta sätt den hade att synas utan att vara påträngande. Hur kommer det sig? Troligen stämmer arkitekten Ludwig Mies van der Rohes analys då han hävdar att Bauhaus var en idé. "En sådan resonans kan

man varken uppnå med en organisation eller med propaganda. Endast en idé har kraft att utbreda sig i så vid utsträckning." Som den tredje och siste ledaren för högskolan i Dessau och Berlin var van der Rohe intimt bekant med Bauhaus i alla dess detaljer. Efter att ha emigrerat till Chicago 1937 hade han möjlighet att sprida Bauhaus i USA, och han kunde observera dess segertåg över världen fram till sin bortgång 1969.

Bauhaus som idé är troligen också orsaken till att Bauhaus idag uppfattas som ett isolerat fenomen, i första hand som ett begrepp, och inte bundet till en plats, hävdas det i den på samma gång vida överblickande och koncentre-

>>

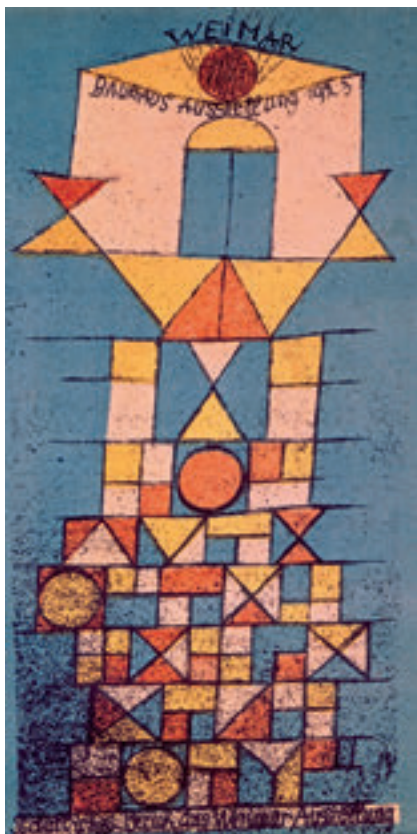
rat djupdykande antologin *Bauhaus Reisebuch*. Desto mer spännande blir det då att studera de konkreta, geografiska stationerna och att följa upp de konstnärliga och politiska verksamheterna på de historiska platser där de ägde rum.

I den till en konsthögskola buren av en ny kreativ idé kom från den unge arkitekten Walter Gropius. Han såg tidigt ett inre sammanhang mellan arkitektur, skulptur och måleri i en ny filosofi för framtiden. Det gällde att ge form åt alla livets områden; början skulle göras med arkitektur och byggnation, som Gropius såg som en urform. Därefter följde den närmaste yttre och inre omgivningen, exempelvis inredningar i olika material och design i ny färg och ny form: möbler, konsthantverk, mattor och lampor och funktionella redskap i nyskapade kök, antingen det var soppeslevar eller tekanor. Lika stort utrymme fick konsten: bilder, fotografi, skulptur, film och mode – och en ny stil för scenen, för dans, musik och akrobatik. Meningen var att det konkreta skapandet skulle gå hand i hand med en ny politisk och filosofisk uppfattning av människa och samhälle.

De tre viktigaste frågorna för att förstå betydelsen av idén Bauhaus är först frågan om dess ursprung – samhällsligt, konstnärligt och politiskt; för det andra vill vi spåra det på plats och veta mer om hur hela verksamheten fungerade och vilka personer som var inblandade, och för det tredje är vi intresserade av att få veta vilka avtryck Bauhaus satte under sin egen samtid och fram till idag. Svaret på den första frågan finner vi i konsthistorikern Magdalena Drostes digra och detaljrika verk *Bauhaus 1919–1933*. Droste är chef för Bauhaus Archiv och Museum für Gestaltung i Berlin. I ett kapitel om förhistorien hänvisar hon till industrialismens genombrott och utvecklingen i Storbritannien. Där pläderade författaren John Ruskin och konsthantverkets fader, arkitekten, målaren och diktaren William Morris inom ramen för en livaktig Arts and Crafts Movement (cirka 1880–1920) för en ny formgivning av all inredning, möbler och nyttforemål.

Det var en idé som snabbt spred sig till Tyskland, där ett flertal högskolor och akademier växte fram. En pionjär och känd föregångare till Bauhaus var den belgiske arkitekten Henry van der Welde, som före första världskriget var verksam i storhertigdömet Sachsen-Weimar-Eisenach. I Weimar grundade han en Kunstgewerbeschule, en högskola för konsthantverk. Andra arkitekter som arbetade med samma mål slöt sig samman i ett Werkbund, där också Wal-

ter Gropius blev medlem år 1912. Vid den tidpunkten var Gropius redan erkänd som nydanande arkitekt. Hans skofabrik i Alfeld nära Hannover, med glasfasader och en överskjutande byggnadsdel hade väckt stor uppmärksamhet. Men för Gro-

Bauhaus som bildkonst på utställning: Paul Klee/Die Sublime Side.

FOTO: GETTY IMAGES

pius var de olika uppdragen inte nog. Han ville mer. Han ville omsätta sin idé om byggnaden som grundform för skapandet av en ny – modern – tillvaro; för det syftet behövde han utrymme och medarbetare, en läroanstalt med uppdrag att experimentera.

Före första världskriget stod Gropius

”Bland de berömda konstnärspersonligheter som Gropius lyckades knyta till Bauhaus som lärare märks Wassily Kandinsky och Paul Klee.”

i kontakt med van de Welde för att få tillstånd någon form av samarbete. I Weimar fanns ytterligare en skola för konsthantverk ledd av konstnären Fritz Mackensen, som också ville etablera en linje för arkitektur med Gropius som ledare. Med kriget ändrades konstellationerna i Weimar och 1918 försvann såväl Mackensen som van der Welde från staden. Under tiden hade Gropius fortsatt förhand-

lingarna med de politiskt ansvariga, som i den nygrundade Weimarrepublikens demokratiska anda anammade Gropius idé att slå ihop de två skolorna och bana väg för en ny typ av högskola. I april 1919 blev Gropius chef för sitt *Staatliches Bauhaus in Weimar*. Beteckningen Bauhaus var hans egen skapelse. Så inleddes en av 1900-talets mest inflytelserika karriärer och en ny era i arkitektur och design. Då Gropius för första gången trädde in i skolans lokaler hade han rimligen inte en aning om att verksamheten så till den grad skulle påverka framtiden eller att han själv skulle bli världsberömd.

För att omsätta sin idé konkret behövde Gropius studenter och medarbetare som både var konstnärligt begåvade och skickliga hantverkare. Bland de berömda konstnärspersonligheter som Gropius lyckades knyta till Bauhaus som lärare märks målarna Wassily Kandinsky, Paul Klee, Lyonel Feininger och Oscar Schlemmer, samt konstpedagogen Johannes Itten. Att gestalta och samtidigt prova ut nya former och experimentera var Bauhauselevernas uppgift. För att bli antagen som elev måste de sökande formulera någon form av ny och innovativ idé, inom antingen arkitektur eller konst. Gropius samlade så en tät grupp av påfallande kreativa och begåvade, unga och energiska personer på en och samma plats.

Men Gropius idé var inte bara att utbilda eleverna i hantverk, i färg-, form- och kontrastlära eller materialkunskap, utan parallellt med detta sökte man ”den nya människan”. Under ledning av schweizaren Johannes Itten satsade man på starka, innovativa och kreativa personligheter. För att deras kreativa anlag skulle komma till sin fulla blomstring måste de träna såväl kropp som ande. Nästan varje undervisningstimme inleddes med fysiska rörelser och andningsövningar. Meningen var att var och en skulle finna sin egen rytm för att kun-

na ha kraft att experimentera och agera. Gropius syfte var att nära en symbios mellan praxis och vetenskaplig teori. Exempelvis skulle eleverna utveckla en fysisk känsla för olika material som de arbetade med. Senare berättade en av de tidiga eleverna, skriver Droste, att de kvinnliga eleverna använde sig av lätta och skira material, medan de manliga eleverna släpade på tunga träbalkar,

oformliga rostiga rör, stål- och järnskrot och cetera.

De flesta av eleverna var medellösa och levde på existensminimum. Många hade inte ens råd att betala en hyra. Därför ansökte Gropius om tillstånd att låta de fattigaste eleverna sova över i sina verkstäder i Bauhaus. Elevernas enda höjdpunkt utöver arbetet och sitt skapande var att ordna med olika fester på skolan. De kunde då klä ut sig och det bjöds på god mat och dryck och tillfälle att lära känna varandra. Festerna var ett slags livselixir för människor som annars var helt uppslukade av sitt skapande.

I Weimar betraktades festerna, som ofta blev utsävande, med illvilja av stadens borgerlighet. I synnerhet var Itten, som i hög grad präglade Bauhaus fram till 1923, en kontroversiell person. Hans idéer om livsstil påverkade många elever. Så exempelvis designade han en särskild dräkt för eleverna och propagerade för ett sunt leverne med vegetarisk mat och andningsövningar. Liksom de andra lärarna kallades han för ”Meister”, ett medeltida ord för hantverkare, och eleverna var gesäller.

Sitt första elddop upplevde Bauhaus i Weimar med en festival och en utställning som pågick i augusti och september 1923. Såväl lärare som elever ansåg att steg ut i offentligheten kom för tidigt, men den regionala regeringen beslöt att subventionera festivalen trots det rådande svåra ekonomiska läget. Man ville se vad Bauhaus hade utträttat de första fyra åren utöver de byggnader som huvudsakligen Gropius hade koncipierat (bland annat teatern i Jena).

Temat för utställningen var ”Konst och Teknik – en ny enhet”, ett tema som togs upp i arkitektur, inredning, musik, ljusspel, föredrag och utställning av konsthantverk. Här framhölls och visades de nya tekniska framstegen i verkstäderna, liksom de nya tekniskt förbättrade material som man arbetade med. På teater-scenen uppfördes Bauhauseleven Kurt Schmidts *Mechanisches Ballett*. Enligt Schmidts intention handlar baletten om dynamiska krafter som lösgör abstrakta former på bild i form av teatrala figurer. Här var det inte dansarnas kroppar som stod i centrum, utan de var bärare av de grundformer som Bauhaus identifierade: kvadrater, rektanglar, trianglar och så vidare. Schmidts balett har överlevt och uppfördes, till exempel, i Düsseldorf 1987.

En höjdpunkt i utställningen var en villa, det berömda Haus am Horn (som ännu står kvar) som hade inretts och möblerats av eleverna. Här imponerade det funktionella köket med korta avstånd mellan exempelvis spis och diskbänk, och de

nya armaturerna i badrummet. Huset var så koncipierat att man från köket kunde blicka in i barnkammaren och hålla ett öga på de minsta. Däremot riktades kritik mot möblerna, i första hand mot deras geometriska utgångspunkter. I stort sett bemöttes utställningen positivt, även av utländska experter, men finansiellt blev den en katastrof.

Bauhaus som byggnation: Walter Gropius/*Das Bauhausgebäude*.

FOTO: ALAMY

Bland de mest uppmärksammade utställningsföremålen var vävnader i brokiga färger, köksutensilier bland annat i keramik och leksaker i trä av Bauhaus kvinnliga elever. Minst en tredjedel av eleverna var kvinnor, konstaterar Patrick Rössler och Elisabeth Otto i boken *Frauen am Bauhaus* – ett antal som höll sig konstant under skolans olika faser. I boken om de 45 mest kända kvinnliga konstnärerna finner vi bland andra Marianne Brandt med moderna tekannor i keramik, och arkitekten, konstnären och skulptören Friedl Dicker. Hon var den första som ritade en byggnad med platt tak – ett litet hus i Berlin – en stil som blev utmärkande för Bauhaus. 1923 lämnade Dicker Bauhaus och öppnade en arkitektfirma i Wien tillsammans med några kolleger.

Den högt begåvade Dicker, som var judinna, gick ett tragiskt levnadsöde till mötes. Efter Bauhaustiden gifte hon sig med den tjeckiske konstnären Pavel Brandeis och blev tjeckisk medborgare. Hon avböjde anbudet att resa till

Palestina eftersom hennes man inte tilläts lämna Prag. Istället följde hon med honom till koncentrationslägret Theresienstadt 1942. Där fortsatte hon att rita och måla och undervisa kvinnliga elever. 1944 skulle hennes man åter transporteras iväg, och återigen beslöt hon att följa med honom. Innan hon lämnade Theresienstadt packade hon sina 5 000 teck-

ningar i ett par stora resväskor som hon ställde upp och gömde på vinden ovanför kvinnornas sovsal. Där låg de gömda och hittades inte förrän efter kriget. Dicker själv mördades i Auschwitz den 9 oktober 1944, medan hennes man överlevde till befrielsen 4 månader senare.

I Weimar hade Itten kritiserat att de kvinnliga eleverna alltid hänvisades till vävstolarna trots att de var arkitekter och formgivare i andra material än textil. (Enligt ett dokument ville Gropius och några av de manliga lärarna reducera antalet kvinnliga elever, men dessa var påstridiga och gav inte vika.) En av de mest kända eleverna som banade sig väg till verkstaden för arbeten i trä var Alma Siedhoff-Buscher. Hennes byggklossar till ett leksaksskepp i Bauhausfärgerna rött-gult-blått och hennes rörliga dockor i oömt material fanns med på utställningen 1923. Särskilt stor uppmärksamhet väckte hennes skåp för leksaker som hon skapade för Haus am Horn. Det bestod av olika träklossar som också kunde sammanfogas till bord, stol, bokhylla och bänk. Det 1,8 meter höga skåpet lades

>>

även ut för produktion (i Ikeastil). Gropius behandling av Buscher var skamlig. Först vägrade han henne en ateljé och därefter en anställning. Efter Bauhaus flytt till Dessau arbetade hon för skolan på frilansbasis.

Flytten från Weimar till Dessau var inte frivillig. I ett föredrag som Paul Klee höll i Jena 1924 med anledning av sin utställning berättade han om det stora engagemang som fanns i Bauhaus, men som inte delades av stadens invånare. Efter fyra år av svalt eller fientligt mottagande hade man inte längre kraft att fortsätta på samma kreativa sätt som i början, och man sökte därför efter en ny hemort där folk var gynnsamt inställda till Bauhaus. Då nationalsocialister började göra Weimar osäkert såg Gropius detta som en signal att stänga skolan. Vart skulle man ta vägen? Ett flertal städer var intresserade (Frankfurt am Main, Darmstadt och Mannheim), men Dessau med sin välvilligt inställda borgmästare, villig att ge finansiellt stöd, framstod som mest lovande. I Dessau kunde Gropius också förverkliga sin intention att göra Bauhaus till ett aktiebolag med en styrelse, där bland andra Albert Einstein ingick.

Dessau var den plats där Bauhaus hade sin glansperiod mellan 1925 och 1932. Det berodde bland annat på att skolans samtliga tre ledarpersonligheter på olika sätt präglade verksamheten under dessa sju år. Fram till 1928 var Walter Gropius chef också i Dessau. Mellan 1928 och 1930 efterträdde han av Hannes Meyer, arkitekt och skulptör från Schweiz, innan arkitekten Ludwig Mies van der Rohe tog över rodret 1930–32. Han stod också i spetsen för Bauhaus sista period i Berlin (1932–33).

Det var i Dessau som alla verksamheter från Weimar nådde sin fulla blomstring. Det gällde inte minst arbetet på scenen i kombinationen konst och teknik. Gropius hade lanserat den sceniska verksamheten som ett nytt banbrytande projekt – ett slags teaterlaboratorium – i Weimar 1922. Syftet var att prova sig fram till olika lösningar för de problem som uppstår i scenrummet: rörelse, form, ljus och färg, optik och akustik. Endimensionella förslag skulle undvikas. Ett utförligt och väl illustrerat kapitel om scenen som högskolans kreativitetssentrum ("Die Bühne-Kreativitätszentrum der Schule") finner vi i den katalog, *Bauhausmuseum Weimar*, som kom ut i samband med invigningen av Weimars nya Bauhausmuseum i april 2019.

Medan Gropius likställde arbetet på scenen med hantverket i verkstäderna, så menade Paul Klee att scenen var mer lämpad för ett individuellt konstnärligt gestaltande. Konstnären Oskar Schlem-

Bauhaus som möblemanng: Marcel Breuer/*Der Wassily Stuhl*.

FOTO: GETTYIMAGES

mer var av samma mening då han hävdade att "scenen var blomman i Bauhaus knapphål". Scenen stod öppen för alla elever och blev bärare av idén om relationen mellan människa och maskin och för en nydaning av olika teatrala former som cirkus och varieté.

Under Oskar Schlemmers regi blev arbetet på scenen en succé. Schlemmers stora intresse gällde vilka former av dans som lämpade sig för scenen. Han utgick alltid från människan som typ och inte som individ. Han hade stor framgång med sin berömda *Triadisches Ballett* med en utstuderad koreografi och påfallande voluminösa kostymer i textil och metall. Baletten har överlevt Bauhaus och har uppförts på tyska scener i vår egen samtid. I Dessau hade Schlemmer möjlighet att

förädla det sceniska arbetet ytterligare. Utöver den triadiska baletten skapades nya baletter med namn som *Equilibristik*, *Formdans*, *Cylinderdans* och *Stavdans*. Scenen gästades av så berömda artister som den tyska dansösen Gret Palucca och den ungerske komponisten Béla Bartók.

Jämte teatern glänste Dessau med ny Bauhausarkitektur. I centrum stod den stora *Bauhausgebäude* i stadens centrum. Byggnaden, som var Gropius främsta skapelse, var konstruerad i tre flyglar med en

FRAUEN AM BAUHAUS
WEGWEISENDE
KÜNSTLERINNEN
DER MODERNE
PATRICK RÖSSLER &
ELIZABETH OTTO
Knesebeck 2019

glittrande glasfasad på två sidor. I byggnaden, som invigdes högtidligt i december 1926, hade Gropius förverkligat sin idé om boendet, arbetsplats (verkstäderna), matsal, sport, fest och scen i en och samma byggnad. Här är de olika funktionerna rumsligt åtskilda, men de binds samman av det offentliga rummet. I byggnaden fanns också ett studenthem för 28 studenter. Varje rum var 20 kvadratmeter och försett med en modern inredning med rinnande varmt och kallt vatten. Idag kan man hyra rum här som på ett hotell. Av många experter utnämndes byggnaden till en av 1900-talets mest betydelsefulla, påpekar Magdalena Droste.

Själv menade Gropius att man måste gå runt hela byggnadskomplexet för att förstå dess kroppslighet och de olika funktioner som här kommer samman. En nyhet i inredningen var Marcel Breuers stålrörmöbler – däribland påfallande obekväma och inte särskilt vackra sto-

"En nyhet i inredningen var Marcel Breuers stålrörmöbler – däribland påfallande obekväma och inte särskilt vackra stolar."

lar – och Marianne Brandts funktionella enkelt designade lampor. Dessa båda tidigare elever hade i Dessau avancerat till mästare. Under naziregimen fick byggnaden delvis förfalla; först under DDR-tiden tog såväl konstnärer som oppositionella sin tillflykt dit. Sedan återförenandet har en Bauhausnära stiftelse använt byggnaden som hittills också hyst Bauhausmuseet i Dessau. Ett nytt Bauhausmuseum invigs nu i september 2019.

600 meter från *Bauhausgebäude* lät Gropius bygga ett flertal vita villor, där lärarna – mästarna – bodde med sina familjer. Husen hade två våningar och stora utrymmen. De boende betalade hyra till staden. Under vintern sköt kostnaderna för värme i höjden och såväl Klee som Kandinsky klagade i syfte att få ett hyresbidrag. Utåt ser husen ganska lika ut men inredningen och färgerna kunde hyresgästerna själva bestämma. Kandinskys hus hörde till de mest färgstarka med ett vardagsrum i ljust rosa och en nisch i bladguld. Hans arbetsrum

var ljust gult medan gästrummet var ljusgrått.

Sedan Gropius avgått som chef övertogs ledningen av arkitekten och skulptören Hannes Meyer. Han var en övertygad kommunist och försökte politisera Bauhaus. Såväl de andra lärarna som eleverna satte sig emot detta. De ville ha ett politiskt neutralt och tolerant Bauhaus och tvingade Meyer att avgå 1930; ny på posten blev den omtyckte Ludwig Mies van der Rohe.

År 1932 hårdnade det politiska klimatet också i det tidigare socialdemokratiska Dessau, och van der Rohe beslutade att ta sin tillflykt till Berlin. Där hyrde han den rymliga och utrymda telefonstationen privat och betalade hyran själv. Men inte heller där kunde Bauhaus stanna. Det storartade projektet upphörde plötsligt att existera och de människor som hade burit skolans idé blev offer för Hitlerregimen, antingen de stannade i

Tyskland eller gick i exil.

100 år efter grundandet firas nu jubileet intensivt världen över, bland annat med en ymnigt flödande bokflod. Särskilt uttömmande är Magdalena Droste *Bauhaus 1919–1933* med 550 sidor text och bilder. Här hittar vi "allt" om Bauhaus i kronologisk ordning. Droste har delat upp epoken i fem huvudkapitel (och 60 avsnitt), där tre av dem behandlar platserna Weimar, Dessau och Berlin och två är temakapitel: dels "Konst och teknik – en ny enhet", dels ett kapitel med utgångspunkt från Bauhauschefen Hannes Meyers socialistiska visioner. Boken kan också användas som en uppslagsbok med fokus på olika teman, till exempel i avsnittet om Paul Klees och Wassily Kandinskys sätt att undervisa eller hur arbetet bedrevs i de olika verkstäderna. Det är en bok som besvarar läsarens alla frågor; utöver noter och litteraturlista finns en del med kortfattade biografier över Bauhauspersonligheter.

Än mer spännande att läsa är *Bauhaus*

Reisebuch på 300 sidor. Också den är kronologiskt upplagd med en resa till Weimar, respektive Dessau och Berlin. Antalet bilder är färre än hos Droste och boken fokuserar mer på arkitektur. Här ser vi hur Bauhaus satt avtryck i en stad eller ett mindre samhälle. I vår egen samtid med dess urbana transformation är reseboken en inspirationskälla utan att för den skull ge svar på frågan hur vi ska gestalta våra omgivningar. Bokens layout är attraktiv med korta avsnitt och små faktarutor, som inte sällan har ett anekdotiskt innehåll. Till skillnad från Drostes bok, som är mer konventionell, är reseboken per se en äventyrlig resa.

Det är ingen hemlighet att det råder både en rivalitet och förbundenhet mellan de två Bauhausstäderna Weimar och Dessau. Först på plats med ett nytt museum var Weimar; det är logiskt eftersom "Bauhaus kommer från Weimar" (mottot för det nya museet). I boken *Bauhausmuseum Weimar* är det Bauhaus som experiment som står i centrum. Här följer vi skolans utveckling från födelsen och de första våghalsiga stegen på nya vägar. Man brukar tala om hur förtärande ett så kallat *path dependance* (beroendet av en redan färdig väg) är. Vad som hände i Weimar mellan 1919 och 1925 var motsatsen. Här slog Bauhaus in på nya vägar. Liv och rörelse och brytningen med konventionellt tänkande kommer tydligt fram i boken. Den förmedlar en känsla av "jag önskar att jag hade fått vara med".

På en bild i den boken ser vi ett slags klassfoto av Bauhauseleverna. Ungefär en tredjedel är kvinnliga, men liksom i många andra sammanhang (till exempel Dada) har kvinnornas betydelse i tidigare framställningar bagatelliserats. Men i år uppmärksammas deras insatser, inte bara i de tre nämnda böckerna, utan också i ett eget verk: *Frauen am Bauhaus*. Efter ett inledande kapitel om de kvinnliga konstnärernas ställning under Bauhausepoken kommer de enskilda biografierna, som illustreras med ett porträtt och ett konstnärligt alster.

Historien om Bauhaus är mångfasetterad, fantastisk och sällsam. ✨

Lisbeth Lindeborg

BAUHAUS REISEBUCH
PHILIPP
OSWALT
MFL (RED)
Prestel 2019

BAUHAUS 1919–1933
MAGDALENA
DROSTE
Taschen
2019

**BAUHAUS MUSEUM WEIMAR
DAS BAUHAUS KOMMT
AUS WEIMAR!**
UTE ACKERMANN, ULRIKE
BESTGEN, WOLFGANG
HOLLER (RED)
Hirmer 2019

Jeremy Corbyn: en gåva till Boris Johnson?

FOTO: ANTHONY DEVLIN / GETTY IMAGES

börja ta honom på allvar. Därför har det på senare tid utkommit en rad böcker som på olika sätt försöker förstå fenomenet Jeremy Corbyn.

Enligt Tom Bowers nyutkomna biografi *Dangerous Hero. Corbyn's Ruthless Plot for Power* är Jeremy Corbyn något av en idiot. Labourledaren har antagligen inte läst en bok i hela sitt liv, skriver Bower, och han har definitivt aldrig läst något av Karl Marx. Hade Corbyn varit bara något litet mer intelligent, skulle han antagligen blivit trotskist. Men när en kompis lånade honom Trotskyjs historia över ryska revolutionen, lämnade Jeremy Corbyn tillbaka boken oläst.

Ja, så kan det gå.

Jeremy Corbyn växte upp i ett stort hus från 1600-talet på landsbygden i Shropshire. Hans föräldrar skickade honom till en relativt tjusig privatskola, men unge Jeremy var en usel student. Hans betyg är undermåliga, vilket Tom Bower uppehåller sig länge vid. Corbyn fortsatte till en högskola i London för att läsa "fackföreningskunskap", men orkade inte göra läxorna. Han hoppade av och drogs in i 1970-talets vänsteraktivism på heltid istället. 1983 kom han in i parlamentet.

En stor del av Corbyns popularitet har att göra med att han uppfattas som principfast. Han har samma åsikter idag som han hade 1983. Detta, menar Bower, har dock inte att göra med att Corbyn är någon genomtänkt ideolog.

Nej, det handlar om att han helt enkelt inte har haft en ny idé på tre decennier.

Att Bower avskyr Jeremy Corbyn är tydligt. Det är däremot litet oklart varför han gör det. Boken framställer å ena sidan Corbyn som en farlig vänsterradikal beredd att gå över lik, och samtidigt å andra sidan som en blåst vänsterbimbo: lika förvånad som alla andra över att han har gått och blivit ledare för den brittiska oppositionen.

Dangerous Hero är en slarvigt skriven bok och det är svårt att se vad den egentligen tillför: Den stora frågan gällande Jeremy Corbyn är ju varför så många faktiskt dras till hans politik trots hans uppenbara brister som politiker.

Här försöker Bower inte ens att söka några svar. En annan bok på samma tema, *Corbynism. A Critical Approach*, gör ett betydligt bättre jobb. Den är skriven av två marxistiska akademiker, Matt Bolton och Frederick Harry Pitts.

De kritiserar Jeremy Corbyn – men inte från höger, utan från vänster.

Enligt boken *Corbynism* har fenomenet

Användbar som vänsterspöke

POLITIK

I somras blev Boris Johnson vald till konservativ partiledare och därmed premiärminister i Storbritannien. Han gick upp på scenen och upprepade sina tre politiska mål:

1. Jag ska genomföra brexit.
2. Jag ska ena landet.
3. Jag ska besegra Jeremy Corbyn.

Dessa tre punkter var mantrat som hela Johnsons partiledarkampanj kretsade kring. Och den tredje punkten är naturligtvis intressant: "Jag ska besegra Jeremy Corbyn."

Jeremy Corbyn, Labours partiledare, har nämligen enorma problem. Labour ligger i flera opinionsmätningar efter både Liberaldemokraterna och Brexitpartiet. I ett viktigt fyllnadsval i Wales i början av augusti blev Labour fjärde största parti. Trots detta verkar Jeremy Corbyn alltså fylla det konservativa partiets aktivister med sådan fasa att Boris Johnson ser sig föranledd att rusta sig för strid mot honom hela tiden.

Hur går det ihop?

Jeremy Corbyn valdes till Labourledare 2015. Det var det första tecknet på att britisk politik var på väg ner i underlandet. Corbyn, en relativt obskyr vänsterman, ställde upp i Labours partiledarval mest för att det var tradition att någon från partiets "hårda vänster" skulle göra det.

Sedan gick han till allas förvåning och vann.

Jeremy Corbyn fördes till makten på en våg av unga hipsters, övervintrade trotskister och folk som hatade Tony Blair. Irakkriget var på många sätt den

avgörande faktorn. Ilskan och sorgen över att Storbritannien under Blair trots stort folkligt motstånd deltog i invasionen av Irak är fortfarande stark. Genom att välja Corbyn ville Labours aktivister ta tillbaka makten över partiet.

Men Jeremy Corbyn fick en skakig start. Storbritannien höll folkomröstning om brexit i juni 2016 och Corbyn tvingades kampanja för att landet skulle stanna i EU. Det hela var en märklig situation.

Inte minst eftersom Jeremy Corbyn personligen är för brexit. Antagligen.

I Storbritannien brukar EU generellt uppfattas som en socialistisk konspiration: "Vi har inte rullat tillbaka statens gränser på hemmaplan bara för att få dem framrullade igen via Bryssel", som Margaret Thatcher uttryckte saken. Det är bara en liten minoritet av Storbritanniens EU-motståndare som i likhet med det svenska vänsterpartiet ser EU som en nyliberal konspiration.

Jeremy Corbyn hör dock till denna grupp. Och nu var denne vänsterbrexitör satt att leda ett parti som var mot brexit. Han gjorde ett uselt jobb. Corbyn verkade trött, lat och oengagerad.

Folkomröstningen fick det brittiska kommentariatet att gravt underskatta honom. Man utgick från att han var en lika dålig kampanjpolitiker som han hade varit under brexitkampanjen. Och det var långt ifrån sant.

När Theresa May kallade till nyval året därpå transformerades plötsligt Corbyn. Labour vann inte valet. Men man lyckades beröva Theresa May hennes majoritet.

Jeremy Corbyn blev något av en rockstjärna.

Plötsligt var han ett politiskt hot på riktigt. Storbritannien skyndade sig i att

Boris Johnson: lovar tre saker.

FOTO: DANKITWOOD/GETTY IMAGES

Corbyn på många sätt mer gemensamt med populisterna som Donald Trump och Viktor Orbán, än med traditionell europeisk vänster. Jeremy Corbyn betraktar inte kapitalismen som ett materiellt produktionssystem. Nej, han ser snarare den politiska kampen ur ett moraliskt – ja, nästan religiöst perspektiv. Företrädare för arbetarklassen eller ”de förtryckta” är i Jeremy Corbyns värld alltid goda och allt som är dåligt med världen kan på samma sätt skyllas på ”överklassen” eller ”bankdirektörerna”.

Detta gör Jeremy Corbyn till populist. Inte vänstersosse,

Enligt Matt Bolton och Frederick Harry Pitts är det en världsbild som dessutom lätt kan slå över och bli rent konspiratorisk. Jeremy Corbyns Labourparti har alltid attraherat en armé av mer eller mindre knäppa nättroll. Dessa försvarar Labourledaren med fanatisk iver och kritiserar media för ”fejkade nyheter”. Detta är ingen slump, menar Bolton och Pitts. Corbynsismen delar upp världen i ont och gott: då blir dess ledare också något av en religiös figur.

Framförallt ser de båda författarna i corbynsismen ett frö till den antisemitism som har spritt sig inom Labour.

Det förs en omfattande diskussion i Storbritannien om antisemitism inom Labourpartiet. Flera högprofilerade parlamentariker har lämnat partiet i protest mot vad de uppfattar som Corbyns ovil-

”Ja, Boris Johnson ser just nu Corbyn som en politisk gåva. Å andra sidan gjorde Theresa May också det. Och hon förlorade som bekant nästan ett val.”

ja att ta itu med den växande antisemitismen bland medlemmar och företrädare. Corbyns folk menar å sin sida att anklagelserna är en högerkonspiration: ett försök att smutskasta partiledaren.

Labour har samtidigt förlorat många judiska väljare. En opinionsmätning visade nyligen att 85 procent av brittiska judar uppfattar Jeremy Corbyn som antisemit, och i en undersökning gjord av Jewish Chronicle förra året hävdade 40 procent att de på allvar skulle fundera på att emigrera om Jeremy Corbyn blev premiärminister.

Matt Bolton och Pitts tror inte att Jeremy Corbyn själv är antisemit. Däremot menar de att hans världsbild lätt kan slå över i just antisemitism. Om man ser en liten grupp ”bankdirektörer” som ansvariga för i princip alla sam-

hällsproblem, är det relativt lätt att därifrån ta steget in i den antisemitiska konspirationsvärlden.

Bankdirektörerna blir en del av en ”judisk världskonspiration”.

Matt Bolton och Pitts ser även ett liknande problem i det som är Corbyns utrikespolitik. Även i det sammanhanget delar Labourledaren upp världen i ont och gott snarare än att betrakta den från ett marxistiskt (alltså ekonomiskt) perspektiv. Som Corbyn ser världen är den en kamp mellan onda ”imperialister” (USA, Israel, Storbritannien och EU) och dem som utmanar denna ordning. Det är därför som Corbyn har beskrivit organisationer som Hamas och Hizbollah som ”våra vänner”. De är emot den ”imperialistiska västvärlden”, och då spelar det

mindre roll var de i övrigt står för.

Min fiendes fiende är min vän. Och så vidare.

Jeremy Corbyn är dessutom ekonomisk nationalist, menar Bolton och Pitts. Han vill förstatliga industrier och lämna EU. Det är här som hans politiska instinkter kommer på koalitionskurs med många unga väljare. Efter valet 2017 hylade många unga Corbyn som en hjälte,

men sedan dess har stora delar av dessa väljare övergivet honom. Och det har nästan uteslutande att göra med brexit.

Corbyn har varken tagit ställning mot brexit eller för en andra folkomröstning i frågan. Detta uppfattar många unga som ett svek.

Det är nu vi kommer tillbaka till Boris Johnson. Som sagt:

1. Jag ska genomföra brexit.
2. Jag ska ena landet.
3. Jag ska besegra Jeremy Corbyn.

Johnsons kampanjstrateger är naturligtvis medvetna om Corbyns opinionsmässiga problem. Däremot är Corbyn i högsta grad användbar som vänsterspöke. Få saker kan skrämman in bråkiga konservativa väljare i fällan som risken för att Jeremy Corbyn ska bli premiärminister.

Jeremy Corbyn kan på så sätt vara det bästa vapen som Boris Johnson överhuvudtaget har för att hindra konservativa väljare från att fly till brexitpartiet.

Ja, Boris Johnson ser just nu Corbyn som en politisk gåva. Å andra sidan gjorde Theresa May också det. Och hon förlorade som bekant nästan ett val på grund av honom.

En sak har blivit tydlig i brittisk politik de senaste åren: allt kan verkligen hända. Så kanske bör Jeremy Corbyn trots allt inte underskattas. Igen. ✨

Katrine Marçal

DANGEROUS HERO
CORBYN'S
RUTHLESS PLOT
FOR POWER
TOM BOWER
William Collins 2019

CORBYNISM
A CRITICAL
APPROACH
MATT BOLTON
& FREDERICK
HARRY PITTS
Emerald 2019

De andras liv:
En skräckhistoria
i ett fantasiland?

FOTO: TT

Aldrig mötas de två

TYSKLAND

Den 13 år gamla filmen *De andras liv* har hamnat mitt i ett tyskt kulturbåk. I sin senaste bok *Gegenlauschangriff* påstår författaren och dramatikern Christoph Hein att filmen är en förvanskad version av hans eget liv. Kapitlet där Hein angriper filmens regissör Florian Henckel von Donnersmarck publicerades som en förhandstitt i *Süddeutsche Zeitung* (24/1 -19). Artikeln gav upphov till en debatt som rörde vid något mycket större än filmen: 30 år efter murens fall är relationen mellan öst- och västtyskar fortfarande ganska sårig. De olösta konflikterna mellan öst och väst är också ämnet för Heins bok, som har fått undertiteln "anekdoter från det senaste tysk-tyska kriget".

Så här gick det till, enligt Hein. 2002 förmedlade skådespelarvännen Ulrich Mühe (som sedan spelade Stasiofficeren i filmen) kontakt med Donnersmarck, som ville veta allt om hur det var att vara författare i Östtyskland. Hein, som under DDR-tiden var en av landets mest uppburna skriftställare, hyllad även i väst, berättade om sina erfarenheter och bjöds fyra år senare till premiären. Han blev förvånad över att se sitt eget namn slås upp stort i förtexterna, och gillade inte vad han såg.

Filmen "skildrar inte 1980-talet i DDR", den är "en skräckhistoria som

utspelar sig i ett fantasiland, jämförbart med Tolkiens Midgård", skriver Hein. Han är övertygad om att filmens huvudperson, dramatikern Georg Dreyman, är ett porträtt av honom själv, men anser att Donnersmarck har kokat ihop en förljugen melodram. Hein bad omedelbart att hans namn skulle strykas från förtexterna.

Historieförfälskningen i *De andras liv* blir nästa generations sanning, skriver Hein. 1987 fördömde han censuren i ett timplågt tal på en östtysk författarkongress; talet publicerades i Västtyskland av *Die Zeit* utan att Hein utsattes för några repressalier. En litteraturprofessor berättade för Hein att hans unga studenter vägrade tro att man kunde skriva något sådant utan att kastas i fängelse. De visste minsann hur hemskt det var i DDR, för det hade de sett på film – i *De andras liv*.

Att Hein var välkänd i väst kan dock ha bidragit till att skydda honom. Blev han fångslad skulle det ha väckt uppmärksamhet utomlands. Eller med hans egna ord: "DDR:s kulturpolitik bestämdes av några personer i SED:s centralkommitté och av den västtyska tidningen FAZ."

Just i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* hade Andreas Platthaus dock en rad invändningar (29/1 -19). Mühe kände inte Donnersmarck innan han fick manus till filmen; därför stämmer inte Heins kronologi. Några förtexter med Heins namn har filmen aldrig haft – och i efter-

texterna nämns han fortfarande. Lika tungt som sådana faktafel väger, enligt min mening, påpekandet att Hein har glömt allt han borde veta om skillnaden mellan fiktion och verklighet. Han gör sig dummare än han är i sina egna böcker. Hein medgav senare att han haft fel på flera punkter i *Gegenlauschangriff* (*Die Zeit* 27/3 -19). Donnersmarck har, så vitt jag kan se, inte uttalat sig.

Bakom allt detta ligger frågan hur tyskarna ska handskas med DDR:s historia. Vem slätar över förtrycket, vem överdriver terrorn – och vem är så likgiltig för östtyskarna som om de aldrig hade existerat? Hein är känslig för små tecken på nedlåtenhet från västtyskt håll; hans känslighet blir ett instrument som gör att outtalade motsättningar kommer upp till ytan. Om 15 år har de båda tyska halvorna varit återförenade lika länge som de har varit separerade, men om man ska tro Hein har de långt kvar innan de har vuxit ihop.

En vän till honom frågade nyligen två litterära kvinnor – en bokhandlare och en ledare för en läsecirkel – om de ibland också läste östtyska författare. "De båda damerna tittade överraskat och irriterat på varandra, skakade sedan knappt märkbart på huvudet, och den ena svarade: 'Nej, sådant där intresserar oss inte.'"

Några västtyska författare finns det däremot inte längre. De kallas bara tyska, i motsats till de där andra, de från öst. Det är en bra anekdot, som en tyskkunnig

vän genast förstör genom att påminna om framgångsrika och kritikerhyllade författare som Durs Grünbein, Eugen Ruge ("Den tid då ljuset avtar") och Uwe Tellkamp ("Tornet"). Nog räknas väl de som riktiga tyskar?

Efter enandet hade Berlin två konstakademier, och Tyskland hade två uppsättningar av allt som hör till ett normalt

gående konsekvenser. Efter återföreningen, skriver en grupp journalister i *Die Zeit*, har 3,6 miljoner människor – nästan var fjärde invånare – lämnat före detta Östtyskland och flyttat till den västra halvan av landet (2/5 -19). Nettoförlusten, om man räknar bort flyttlassen i motsatt riktning, är 1,2 miljoner människor. Den demografiska kris som detta har lett

"Tyskland hade två uppsättningar av allt som hör till ett normalt land. Ansträngningen att smälta samman de dubbla institutionerna liknar Hein vid ett shotgun wedding."

land. Ansträngningen att smälta samman de dubbla institutionerna liknar Hein vid ett *shotgun wedding*. De båda tyska sportfiskeföreningarna grälade i 24 år innan de förenades.

Christoph Hein är rätt person att skriva en anekdotisk minnesbok av det här slaget. Han har befunnit sig i det tysk-tyska teater- och litteraturlivets centrum sedan 1980-talet. Efter återföreningen ingick han i en kommitté som skulle avgöra de östberlinska kulturinstitutionernas öde. Huvudstaden Bonn hade lämnat en lista på vad som skulle bort, men tillsammans med en teaterkollega från Västberlin, Ulrich Eckhardt, lyckades Hein sätta käppar i hjulet för de okunniga planerna och rädda mycket av det som skulle stängas. Går ni på Gorkij-teatern eller Friedrichstadtpalast kan ni tacka dem.

Så länge Hein skriver om förtrycket i Östtyskland nöjer han sig med att låta ironier och torra konstateranden göra jobbet, och de är lika pålitliga verktyg som alltid, men när han övergår till att berätta om Västtyskland finns det en tydlig hätskhet i hans tonfall. Gång efter gång liknar han återföreningen vid en orättvis fred där segrare lägger beslag på teatrar, industrier och universitet. Västtyskland till och med "hänger och halshugger det redan ruttnande folkrättsliga subjekt" som utgörs av den förlorande statens kropp.

På det dokument som satte punkt för "det senaste tysk-tyska kriget", skriver Hein, stod det inte "kapitulation" eller "vapenstillestånd", utan "enighetsfördrag", men "detta fördrag dikterades – den vanliga visan sedan hundratals år – av segrarmakten, och den andra parten i fördraget hade bara rätten och plikten att skriva på".

Här kunde man möjligen invända att en västtysk ockupation skiljer sig en aning från en sovjetisk. Men det går inte att förneka att det som hänt har fått djup-

till kallar de "en av de minst dokumenterade händelserna i tysk samtidshistoria". Kanske kan känslan av att tillhöra en förlorande landsända förklara varför en karta över väljare med de största AfD-sympatierna är identisk med en DDR-karta, med Berlin som det lysande undantaget.

Att DDR:s armé sköt på de egna medborgarna kallar Hein däremot inte krig. 131 människor dödades vid Berlinmuren. En bekant till mig gjorde en del av sin militärtjänst i Östberlin. Om de upptäckte militär personal från USA, Storbritannien eller Frankrike som kröp omkring i tunnelbanetunnlarna var soldaterna beordrade att lämna dem ifred: dessa tillhörde segrarmakterna och kunde röra sig som de ville. Om de däremot fick syn på några av sina egna medborgare skulle de skjuta dem.

DDR har, åtminstone i Sverige, fått rykte om sig att vara en relativt mild och tråkig diktatur. Det var dock inte tråkigare än att barn till politiska fångar och andra opålitliga individer kunde adopteras bort och placeras i regimtrogna familjer.

De subtila och smarta protester som förekom i DDR har sin särskilda charm. Hein berättar om ekonomihistorikern Jürgen Kuczynski, som i en av sina böcker skrev att han gick upp mycket tidigt, och även gick och lade sig tidigt. Närmare bestämt kvart över åtta på kvällen. Alla som läste det förstod vad det betydde. Kuczynski tittade på tv-nyheterna från klassfienden i Västtyskland innan han släckte lampan. Västtysk tv kunde ses i hela Östtyskland, med undantag för ett par områden i radioskugga längst bort vid polska gränsen, som fick smeknamnet "de aningslösa dal".

Censorerna krävde ändringar i Heins roman *Horns Anfang*, och han försökte lura dem genom att skriva ut manuset med olika layout, så att det blev 50 sidor längre eller 20 sidor kortare, utan att han hade ändrat ett ord. Han hoppades att de skulle vara så lata att de inte orkade läsa

igenom texten på nytt, men den bluffen gick de inte på.

De motståndsstrategier som även en så pass gynnad DDR-författare som Hein har behövt utveckla är verkningsslösa när han möter orättvisor i det återförenade Tyskland. 2004 blir han uppmanad av Berlins kultursenator att söka tjänsten som chef för Deutsches Theater. Från dag ett blir Hein motarbetad av förvaltningen och efter en rad intriger får han nog och drar tillbaka sin ansökan. Han misstänker att felet med honom är att han är östtysk: i en tidningsintervju säger han att det är klart att de inte ville ha "en neger" på platsen. Motgångar i Östtyskland bemöter han på ett vuxnare sätt.

Som ung protesterade Hein mot invasionen av Tjeckoslovakien, påstods sprida "ideologiskt gift" och hindrades från att studera. Inbjudningar till läsningar utomlands kunde ibland stoppas genom att myndigheterna ljög om att han var sjuk. Trots det går det inte att komma ifrån intrycket att hans anekdoter är en relativt privilegierad persons minnen.

Sportfiske: skapar tysk-tysk oenighet.

FOTO: LARS LAURSEN/TT

Andra behandlades hårdare. Hans författarkollega Jürgen Fuchs misstänkte att han hade blivit bestrålad medan han satt i fängelse, så att han skulle utveckla cancer efter att han hade utvisats till Västtyskland – en sista present hemifrån. Bevisna någonting kunde han naturligtvis inte. Fuchs dog av leukemi 1999.

Min favorit bland Heins historier utspelar sig i Eisenach. Staden, som tidigare låg mitt i Tyskland, hamnar precis vid gränsen efter delningen och fylls av militär. Efter att Heins kontroversiella pjäs *Cromwell* haft premiär föser teaterchefen in honom i en sal där han ska få träffa stadens "teatervänner". Sedan stängs dörren mjukt bakom hans rygg: teaterchefen har övergett honom. Teatervännerna visar sig vara officerare – hela ledningsstaben från *Grenzkommando Süd*.

Det tar en stund innan någon vågar

>>

säga något. Därefter spräcker officerarna alla förväntningar genom att berätta hur starkt berörda de har blivit. ”De hade känt igen någonting som de inte kunde uttrycka, inte kunde formulera, men som sysselsatte och sårade dem”, skriver Hein. ”De ville få ur sig någonting, berätta om en smärta som jag hade öppnat dörren till med min pjäs, och som de kunde ge röst åt för att de hade hittat orden i min text.” Bekännelser väller ur dem: deras jobb är att bevaka en meningslös gräns i en korrupt stat, all saklig kritik avfärdas som fientlig propaganda.

Om de började uppföra sig annorlunda när de var tillbaka i tjänst nästa dag får vi inte veta, men ur den här scenen kan man utvinna ett budord för författaren: ”Du skall icke underskatta din publik.” Du kan möta tänkande människor där du minst anar det. Vilket slags möte hade uppstått om Hein hade resonerat som en kommersiell västförfattare och tänkt ”jag ska ge publiken vad jag inbillar mig att den vill ha”?

En publik kan inte be om något den inte har ord för. Därför kan man, om man tänker vidare i den här riktningen, också utvinna ett budord för publiken. Som läsare borde jag mycket oftare tänka ”ge mig något jag ännu inte har ord för”.

Bedömer man *Gegenlauschangriff* ur den synvinkeln när den inte så långt, även om Hein är en erfaren författare som berättar sina anekdoter lugnt och stadigt. En av dem ligger bakom bokens titel, som betyder ”kontra-avlyssning”. På 1970-talet hade skådespelaren Manfred Krug bjudit hem ett antal statliga funktionärer för att, tillsammans med flera ledande östtyska intellektuella, protestera mot att sångaren Wolf Biermann inte tilläts återvända efter en regimkritisk konsert i Västtyskland.

I rummet bredvid hade Krug riggat upp en dold bandspelare: den här gången är det jag som spelar in er. ✱

Håkan Lindgren

CHRISTOPH HEIN
GEGENLAUSCHANGRIFF.
ANEKDOTEN AUS DEM
LETZTEN DEUTSCH-
DEUTSCHEN KRIEGE
Suhrkamp 2019

Söndrade vi falla

Människan är som en pingvin: kan inte leva ensam.

FOTO: SHUTTERSTOCK

IDÉHISTORIA

Riksdagsmannen Carl Persson i Stallerhult (1844–1926) lär en gång i ett middagstal till värdinnan ha sagt att många vill likna kvinnan vid liljor och rosor, men han ville hellre likna henne vid en potatis. ”För liljor och rosor kan en vara förutan, men potäter kan en inte vara förutan.” Orden påminner om idéhistorikern och filosofen Isaiah Berlin (1909–1997), som en gång fick frågan om vilket djur han identifierade sig med. Han svarade att han identifierade sig med en pingvin, eftersom pingviner inte kan leva ensamma. Svaret är åtminstone på ett ytligt plan förbluffande, eftersom Berlin är 1900-talets store teoretiker om frihet. Kollektivet kan ses som ett hinder för individens frihet. Den yttersta friheten är ensamheten. Men Berlin menade alltså att en människa inte kan leva ensam.

Rent fysiskt kan ju en människa leva ensam, men hälsosamt är det inte. Och lika märkligt som det är att Berlin sade som han gjorde, lika egendomligt är att en av hans vänner från Oxford, professor Yael Tamir, har skrivit en bok om nationalismens goda sidor. Tamir är nämligen en av grundarna av den israeliska ”Fred nu”-rörelsen, tidigare ledamot av det israeliska parlamentet knesset för socialdemokraterna och har varit minister i flera israeliska regeringar. ”Fred nu” ses normalt som nationalismens motsats, och även om den tidiga israeliska arbetarrörelsen präglades av en gans-

ka stor dos nationalism, är det knappast något man förknippar dagens israeliska vänster med. Yael Tamir är alltså en människa som tänker utanför boxen. I alla kretsar är det inte populärt. Hon har fått motstå hård kritik för sin bok, en kritik som jag finner orättvis. Jag fascineras istället av hur hon har läst klassisk litteratur med stark kritik av nationalismen, exempelvis Eric Hobsbawms böcker, och använder dess slutsatser för att istället framhålla nationalismens goda sidor.

Tamir lutar sig stadigt mot Berlins filosofi i sin bok, vilket blir mindre egendomligt när man betänker att Berlin inte enbart har skrivit sina kända texter om frihet, utan att han också har studerat skillnader och likheter mellan upplysning och romantik och skrivit några kortare texter om just nationalism.

I vår tid, när nationalism för det mesta förknippas med politisk höger, är det lätt att glömma bort det perspektiv som Tamir ger, och just därför är det så viktigt. Hon konstaterar att marxismens gamla dröm om att arbetare i alla världens länder skulle förena sig inte har gått i uppfyllelse. Men drömmen om en världsgemenskap, som inte bara Marx utan många utopiska tänkare närde, har faktiskt gått i uppfyllelse. Vi har fått en globaliserad överklass för vilken nationer och gränser bara är ett irritationsmoment, människor som bor i sina respektive hemländer så stor del av året som deras skatterådgivare föreslår, som går på teatern i London, åker skidor i Schweiz, äter gott i Paris och badar

”Nationalism och globalism har alltså blivit en klassfråga. Välbärgade människor har råd att vara kosmopoliter, fattiga har det inte.”

på Bahamas. De skickar sina barn till de bästa skolorna i världen och bygger nätverk med likasinnade över hela jordklotet. De behöver inte nationer. Världen ligger öppen för dem.

Dessa globalister – Tamir använder det ordet uppenbarligen utan att bry sig om vilken valör det har fått i en del högerextrema kretsar – föraktar nationen och hyllar världsgemenskapen. De som har anledning att sörja nationalstatens minskade betydelse är istället låginkomsttagarna, de fattigaste. Nationalstaten innebar en enorm social sprängbräda för dessa människor och i vår globaliserade värld upplever de att de trycks tillbaka igen. Det är visserligen sant, som många påpekar, att nationalism till stor del var överklassens sätt att skapa en gemenskap som skulle förhindra klassuppror, men resultatet var ändå ett jämlikare samhälle, där den allmänna folkskolan spelade en mycket stor roll.

Nationalism och globalism har alltså blivit en klassfråga. Välbärgade människor har råd att vara kosmopoliter, fattiga har det inte. De fattiga får istället betala notan när globalismen innebär att arbetsplatser flyttar utomlands samtidigt som de upplever att invandrare tar jobben. När en stor del av vänstern har ställt sig på globalismens sida söker följaktligen dess tidigare väljare andra representanter. De hittar dem i stor utsträckning högerut, och det sker inte sällan i sammanhang som också odlar konspirationsteorier och där gränsen mellan nationell stolthet och rasism inte är särskilt tydligt dragen. Därför har nationalism blivit förknippad med det sämsta som den rörelsen har att bjuda på. Man kan säga att Tamir förklarar fenomen som Donald Trump, utan att för den sakens skull sympatisera med Trump. Däremot visar hon uppenbar sympati med hans väljare.

Det är förvisso sant att i nationalismens fotsår har följt såväl krig som folkmord och förtryck. Men det är bara en sida av nationalismen, en sida som givetvis skall bekämpas. Om man tror att all nationalism måste bekämpas på grund av dessa avigsidor, kastar man dock bort barnet med badvattnet. Utan den sammanhållning som gemenskapen i en nationalstat ger, tack vare nationalismen, fungerar inte samhället så att demokrati är möjlig. Tamir påpekar mot alla dem som brukar framhålla att historien känner många exempel på mångkulturella stater, att dessa inte var demokratier utan despotiskt styrda kungariket och liknande, som exempelvis det gamla habsburgska imperiet. Det var först när detta upplöstes och nationalstater bildades som demokratiseringen blev möjlig.

Nationalstaten blev välfärdsstaten. För de sämre lottade innebar det en möjlighet till utbildning, språk, politiska rättigheter och frihet. När världen globaliseras försvinner en del av dessa möjligheter. Det leder till ilska, men det handlar sällan om maktkamp. Kritiken mot makt-havarna kommer inte från dem som vill ta över makten, utan oftare från människor som helt enkelt är upprörda över att makthavare har svikit deras förtroende.

De populistiska partier som växer fram fångar denna upprördhet. Det beskrivs ofta som demokratins kris eller misslyckande, men Tamir menar att det istället är ett bevis för demokratins framgång. Om ett bättre samhälle skall kunna åstadkommas, är hon dock rädd för att det inte kommer att vara populisterna som löser de problem som har uppstått. Det är en sak att rösta av missnöje, en annan sak att den valde missnöjespolitikern lyckas göra något bättre av sitt mandat.

Därför har Tamir ett antal idéer om hur situationen kan förbättras. Nu framstår det som moraliskt rätt att värna om människor i andra länder och strunta i dem i det egna landet. Det måste ändras. Att värna om de egna är också moraliskt rätt. Inkludering är en vacker tanke, men den kommer med kostnader. Exkludering är inte vackert, men det är billigare. Skall vi åstadkomma inkludering, måste vi tala klartext om att det kommer att kosta, men att det kan vara värt det.

Slutligen kommer hon med fyra förslag. För det första måste det vara en självklarhet för varje politiker att sätta det egna landet först. Men det skall inte grundas på en känsla av överlägsenhet gentemot andra länder, utan på ett erkännande av att andra länder har samma rättighet att sätta sitt land främst. Denna form av nationalism vänder inte ryggen mot omvärlden, utan använder kärleken till det egna landet som en sprängbräda för internationellt utbyte och universella rättigheter.

För det andra är inget land kulturellt helt homogent. Inom majoritetens kultur, som är så viktig för landets sammanhållning, måste det finnas plats också för avvikare, för minoriteter. Att dessa inte alltid delar landets värderingar, språk eller kultur, skall inte användas mot dem, som en anledning att förfölja. När utbildningen och medierna för fram den nödvändiga stoltheten över det egna landets bästa sidor måste det också ingå en empati för dem som inte vill vara med.

Det leder fram till Tamirs tredje förslag,

Trumpväljare: får sympati.

FOTO: JOE READLE/GETTY IMAGES

att rättvisan måste fungera så att alla statens medlemmar känner att de behandlas lika av polis, rättsväsende och andra myndigheter. Upplevda orättvisor är den viktigaste grogrunden för socialt våld. Det innebär att bördan för samhällets bestånd måste bäras lika av dess invånare. En generös invandringspolitik mot folks vilja, en politik som dessutom drabbar de svagaste hårdast, så att de får bära det tyngsta lasset, kommer ofelbart att leda till social oro. Sådant kan man inte trola bort genom att skambelägga människor genom att kalla dem för rasister. Det kan bara lösas genom rättvisare åtgärder och en starkare rättsstat.

Tamirs fjärde förslag handlar om optimism och kollektiv stolthet. Nationalkänslan måste innebära ett hopp, en tro på en bättre framtid tillsammans.

Slutligen konstaterar Tamir att alla de tankar hon fört fram har använts av extremister och fanatiker, men att samma idéer använda på ett ansvarsfullt sätt, som en medelväg, inte är lika populära att diskutera numera. Det är sant, säger Tamir, att nationella idéer har varit en grogrund för rasism och annan form av folkhat, men vad vi måste förstå är att också motsatsen, en extremt liberal politik med öppna gränser, kommer att leda till samma sak. Vill vi verkligen på allvar bekämpa våld och rasism, måste vi skapa ett samhälle som förhindrar sådana företeelsers uppkomst och spridning. En måttlig form av nationalism är, menar Tamir, en väg att nå det målet.

Och vi kan därför konstatera att den extrema liberalismen, där varje människa är ensam, är lika skadlig som extremt kollektiva lösningar. Vi människor behöver varandra. Människan är som en pingvin och hon kan inte vara utan sin potatis. ❄

Dan Korn

WHY NATIONALISM
Yael Tamir
Princeton University Press 2019

Mette Frederiksen:
hårda nypor, rapp käft.

FOTO: RENÉ SCHULTZ/POLFO

Mette med det danska folket

DANMARK

I slutet av juni fick Danmark en ny regering. En ren socialdemokratisk ministär ersatte den borgerliga koalitionen under Venstres ledning. Socialdemokraterna återvann regeringsmakten med stöd i folketinget av Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti och Enhedslisten – det senare ett rödgrönt parti med kommunistisk bakgrund. Med Mette Frederiksen fick Danmark också sin yngsta (41 år) – och andra kvinnliga – statsminister någonsin. Frederiksen har trots sin relativa ungdom suttit i folketinget i 18 år och dessutom varit både arbetsmarknadsminister och justitieminister. Hon är Mette med danska folket och känd för att ha hårda nypor och en rapp käft.

I motsats till sin föregångare som partiledare, Helle Thorning-Smith, som kom från en konservativ om än ganska enkel medelklassmiljö, är Mette uppvoxen i arbetarrörelsen, dessutom i det röda Ålborg där hennes far, farfar och farfars far har varit aktiva på ledande poster i fack och parti. I den nyutkomna samtalsboken *Mette Frederiksen. Et politisk portræt*, skriven av stjärnjournalisten på *Berlingske* Thomas Larsen, karakteriserar hon sin hemmiljö som varm och öppen. Den var givetvis hängivet socialdemokratisk, men samtidigt inriktad på att uppnå konkreta resultat och snarare pragmatisk än tilltalad av ideologiska paroller. På

en punkt fanns dock en stark och uttalad aversion, nämligen i synen på kommunismen och det sovjetiska östblocket.

Mette Frederiksen tillhörde som ung partiets vänsterflygel. I den utdragna och uppsplitande fraktionsstriden inom partiet, vilken sträckte sig över två årtionden, tillhörde hon från det hon kom in i folketinget oppositionen mot partitoppen. Trots detta framstod hon som den oomstridda kandidaten till partiledarskapet när Helle Thorning-Smith avgick efter valförlusten 2015. Ären i regeringen hade, enligt henne själv, givit nya erfarenheter, slipat av hennes ofta aggressiva retorik och fått henne att inse vikten av att gå i takt med väljarna och hålla de löften partiet ställt ut.

Mette Frederiksen övertog alltså 2015 ordförandeskapet i ett parti som var demoraliserat av de gångna årens regeringssamverkan med Radikale Venstre och Socialistisk Folkeparti, och ideologiskt desorienterat på avgörande politiska sakområden. Hon inledde därför ett långsiktigt arbete med att lägga om partiets linje på framförallt två punkter, dels ifråga om invandringen, dels den ekonomiska politiken.

Skiftet skulle komma att bli radikalt och bröt med inriktningen under de två föregående årtiondena. Motivet var inte främst valförlusten 2015, utan något mer djupgående. Socialdemokratien hade sedan början av 2000-talet förlorat en stor del av sina väljare. Från att ha varit ett 35–40 procent-parti under hela

efterkrigstiden, hade de mer permanent rasat ned till en nivå kring 25 procent; som värst noterade de under en period ynka 15 procent i opinionsundersökningarna. Nästan hela nedgången berodde på invandrarfrågan, och hade framförallt kommit Dansk Folkeparti till del. Frederiksen insåg att det inte längre var självklart att socialdemokratien skulle spela en ledande roll i dansk politik, i synnerhet inte med tanke på de europeiska broderpartiernas kraftiga tillbakagång. Partiet måste helt enkelt lägga om sin kurs ifråga om invandringen för att kunna vinna valjarna tillbaka.

Till detta kom en bitter erfarenhet från koalitionsåren 2011–2015 med De Radikale och SF. För det första hade det visat sig att SF fortfarande inte var regeringsdugligt. Partiet klarade inte av att ta ansvar för beslut som kortsiktigt avvek från dess vänsterideologi – efter ett par år i regeringen nästan kollapsade partiet och tvingades lämna koalitionen för att inte gå under. För det andra hade samarbetet med De Radikale kostat mer än det smakade. Med den profilstarka finansministern Margarete Vestager i spetsen hade De Radikale dikterat regeringens linje inom finans- och invandringspolitiken och tvingat socialdemokratien till flera smärtsamma löftesbrott. Frederiksen och hennes rådgivare kom efterhand till slutsatsen att de inte ville ha ett nytt regeringssamarbete med De Radikale.

Efter drygt två års förberedelser lade Frederiksen i februari 2018 fram den

nya politiken. Vad var det då den gick ut på? Med Mette Frederiksens egna ord hade partiet kommit ur ”samklang med sine vælgere”. Partiet förstod inte ”i tide, hvad invandringen ville betyde” för det danska samhället. Hon hävdade också att socialdemokratin, precis som demokraterna i USA, hade ägnat sig för mycket åt minoritetspolitik och fastslog att partiet framförallt skulle vara relevant för vanliga människor – de ”som ikke dyrker identitetspolitik, og er optaget af nichepolitik”. Och hon tillade vidare att ”man er ikke et dårligt menneske, fordi man ikke ønsker se sit land blive grundlæggende forandret”. Mest överraskande var kanske att Frederiksen kritiserade sina företrädare för att ha skambelagt Dansk Folkepartis ledning och ansåg att DF:s stora och snabba tillväxt var en följd av att socialdemokratin hade fört en orealistisk och elitistisk politik i invandrarfrågan.

I den nya planen ingick att sätta en övre gräns för antalet icke-väsliga invandrare, att prioritera stöd till flyktingar i deras närområde istället för i Danmark och att skärpa kraven på integration i det danska samhället. Frederiksen beslöt också att partiet skulle ansluta sig till den ytterst restriktiva invandringspolitik som den borgerliga regeringen 2018 föreslog folkettinget att införa. Visst fanns

Invandningsfrågan: ny kurs.

FOTO: BAXLINDHART / TT

till Dansk Folkeparti tinade upp. Huruvida det senare var planerat eller en oavsiktlig effekt av den politiska nyorienteringen är svårt att säga; icke desto mindre försvagade det Venstrekoalitionen att dess stödparti i Folketinget plötsligt började samverka med socialdemokratin.

Men rockaden visade sig också ha en annan konsekvens. I årets junival mer än halverades Dansk Folkeparti, vilket tvingade regeringen att avgå. Preliminära valanalyser tyder på att socialdemokratin har återvunnit arbetarväljare från DF, men samtidigt förlorat invandrarvänliga vänsterväljare till Socialistisk Folkeparti och Radikale Venstre. I de förhandlingar som senare ledde fram till Mette Frederiksens första regering, var Radi-

av folkettinget att öka skatten på arv, företag och höga inkomster, samtidigt som effektiviseringen av den offentliga sektorn – i den form den hitintills har bedrivits – skall nedtonas. Vad detta resulterar i återstår naturligtvis att se, men risken för lägre tillväxt och dämed krav på minskade offentliga utgifter är uppenbar.

Hur skall då Mette Frederiksen och den politik hon står för karakteriseras? Naturligtvis har hennes kritiker stämplat henne som ”höger”, men Thomas Larsen påpekar att hon snarare är traditionalist och står för önskan om återgång till en klassisk socialdemokratisk reformpolitik. Hon har definitivt flyttat sig själv och partiet från en liberal internationalism till en prioritering av nationen och nationell gemenskap. Frederiksen har blivit alltmer kritisk till globaliseringen, men uppfattar sig likväl som modernist. Mer än något annat verkar hon ha tagit intryck av socialdemokratiens dramatiska tillbakagång och minskade inflytande i länder som Frankrike, Holland, Tyskland och Sverige. I de två senare länderna sitter partierna visserligen i regeringsställning, men med icke-socialistiskt flertal i riksdagen. Helt klart ser hon invandringen och identitetspolitiken som främsta hindret för att återställa socialdemokratiens inflytande.

”Partiet måste helt enkelt lägga om sin kurs ifråga om invandringen för att kunna vinna valjarna tillbaka.”

det en opposition inom partiet mot den nya linjen, men omsvängningen hade diskuterats och förankrats i landets alla partiföreningar och arbetarkommuner innan den lanserades och hade därför ett stort stöd.

Reaktionerna på den nya linjen var blandade. Vänstern och de Radikale fördömde den, medan Dansk Folkeparti och Venstre välkomnade den. Men framför allt visade opinionsundersökningarna att väljarna i hög grad bejakade den, även om det fanns en utbredd skepsis till om partiet skulle fasthålla den i regeringsställning. Om det senare säger Mette Frederiksen i boken att efter hennes ”bedste overbevisning må Socialdemokratiet aldrig flytte sig tilbage”. Och hon tillägger att: ”Normalt går jeg efter kompromiser, men ikke i udlændingepolitikken. Hvis ikke man [partiet] vil det, som jeg har sat mig i spidsen for, skal man have en anden formand”.

Kursskiftet åstadkom en lång rockad i dansk politik. Mellan socialdemokratin och dess historiska samarbetspartner Radikale Venstre öppnade sig en ideologisk avgrund, samtidigt som relationerna

kale Venstre den stora förloraren. I motsats till 2011 års regeringsförhandlingar fick de nöja sig med socialdemokratiska eftergifter i några få symbolfrågor och dessutom acceptera en annan ekonomisk politik än den de hade representerat sedan finanskrisen 2008.

Mindre uppmärksammat, men minst lika avgörande är den omläggning av socialdemokratiens ekonomiska politik som Frederiksen har avviserat. Medan tidigare regeringar, både av socialdemokratisk och borgerlig kulör, har sökt öka arbetskraftsutbudet genom att bland annat begränsa sociala bidrag och minska skatten på arbete, har Frederiksen låtit förstå att detta har resulterat i för stora klyftor. Under hennes ledning skall finanspolitiken istället vägledas av en mer rättvis fördelning av resurserna. Hon menar också att omvandlingstrycket i den offentliga sektorn under flera år har varit alltför hårt och ensidigt med stress, sjukskrivningar och kompetensflykt som följd. Får man ta Frederiksen på orden kommer den budget som under hösten skall antas

Mette Frederiksens valseger uppmärksammades intressant nog internationellt. I Tyskland applåderades den av före SPD-ledaren Sigmar Gabriel, som framhöll kombinationen av försvar för välfärdsstaten och stram invandringspolitik som nyckeln till att bemöta högerpopulismen. Samma hållning uttryckte Paul Collier, tidigare rådgivare till Tony Blair, i *New Statesman*. Enligt Gabriel blockeras den nödvändiga omprövningen av den välbeställda och högutbildade medelklass som idag sitter på makten inom de socialdemokratiska partierna i Europa. Ledningen i SPD tog föga överraskande avstånd från Gabriel och menade att han har övertagit högerens världsbild. Det är uppenbart att den linje Mette Frederiksen valt noggrant följs av omvärlden. Hur hennes val utfaller de närmaste åren kommer med säkerhet att påverka broderpartierna i grannländerna. ✿

Lennart Berntson

METTE FREDERIKSEN
ET POLITISK PORTRÆT
THOMAS LARSEN
Gyldendal 2019

Passgångare: har spelat en enorm roll i den arabiska historien.

Öknens skeppare

HISTORIA

Den som vill veta mer om araberna och om den arabiska historien har vid det här laget många alldeles utmärkta böcker att välja bland. I denna hårda konkurrens intar från och med nu Tim Mackintosh-Smiths *Arabs* en särställning på mer än ett sätt.

Titeln kan tyckas enkel men är det inte. Författaren diskuterar inledningsvis vem som är arab och vad det innebär. Är det någon som bebor den arabiska halvön eller alla som talar arabiska?

Det finns inget entydigt svar – det första är en för snäv definition, som om det inte skulle finnas araberna i Irak och Syrien, den andra är för vid, som om alla engelsktalande skulle vara engelsmän. Den muslimska gemenskapen, den så kallade *umman*, omfattar mycket mer än endast arabisktalande. I länder med de största muslimska befolkningarna, Indonesien, Pakistan och Indien, talas inte arabiska.

Arabs är inte skriven av en professor vid något förnämnt universitet och den är inte centrerad främst kring islam i dess olika inriktningar och fraktioner, utan i ovanligt hög grad kring det arabiska språket i dess olika versioner och dialekter. Ett annat centralt tema är den urgamla konflikten mellan *badawah* och *hadarah*, mellan nomader och bofast befolkning, både bönder och stadsbor. Författaren använder sig ofta av Ibn Khaldun, som var en av de första att dissekera denna i olika former fortfarande pågående konflikt: mellan hårdade men råa beduiner, som förernas genom ett slags solidaritet, *asabiyya*, och som genom den arabiska historien har

hotat och ofta störtat förfinade och bortklemade stadsbor. Den ständiga spänningen mellan landsbygd och stad är en orsak till att regimskiftet så ofta har varit våldsam, sällan fredliga.

Mackintosh-Smith är heller ingen vanlig akademiker. Han studerade arabiska vid universitet i Oxford. För att förkovra sig i detta, som han säger, djävulskt svåra språk begav han sig till Jemen där, påstår somliga, man talar den renaste formen av arabiska. Där har han blivit kvar och kallar numera Jemen för sitt hemland. Bland hans tidigare böcker märks reseskildringar där han följer den medeltida arabiska resenären Ibn Battutah i fotspåren.

Att han vid det här laget har lärt sig arabiska märks bland annat genom att han helst bygger på originalkällor och inte på sekundärt material. Här finns också genomgående ett personligt anslag där författaren på ett litet oakademiskt vis inte drar sig för att dela ut betyg i uppförande och ordning till flera av *dramatis personae*.

Att han i hög grad har insupit den arabiska atmosfären märks inte minst av de utfall mot Israel som i mitt tycke stör bokens sista kapitel. Men i stort är *Arabs* en allvarlig konkurrent till hittillsvarande standardverk av Philip Hitti och Albert Hourani. Om den är bättre än dessa två författaresh verk kan diskuteras, men inte att den är mera underhållande.

Som titeln antyder börjar han i början, alltså 1 000 år före vår tideräkningens början då man först stöter på araberna. År 853 f Kr i en assyrisk inskription omtalas Gindibu araben som försåg Assyriens fiender med kameler. Det är signifikativt att araberna dyker upp tillsam-

mans med kameler. Denna passgångare, detta öknens skepp, har spelat en enorm roll i den arabiska historien. Mackintosh-Smith citerar ett skämt bland araberna. Varje arabiskt ord kan betyda tre saker: sin betydelse, dess motsats och kamel. När man väl en gång hade lyckats tämja kameler möjliggjordes handel över vida sträckor från södra delen av den arabiska halvön upp till Syrien och ännu längre bort.

Långt före vår tideräkningens början konstruerades för tiden sofistikerade och komplicerade bevattningsanläggningar som gjorde fasta bosättningar möjliga, men det stora flertalet av araberna var nomadiserande beduiner i ett av jordens mest ogästvänliga områden. De levde på svältgränsen och på en diet av i bästa fall sur kamelmjölk och dadlar, eller till och med bestående av ödlor. Det blev med tiden en nedsättande kliché – eller ett tidigt fall av hets mot folkgrupp – att kalla dem ödleätare. Men det var inte bara negativt. Tidigt kom man att besjunga det fria men hårda livet i öknen. Den förislamiska poesin, som Mackintosh-Smith gärna citerar, handlar om, eller kanske rättare sagt idealiserar, detta liv. De mest kända odena inleds ofta med en scen där diktaren kommer till en övergiven campingplats där han ser spåren av dem som varit där och tänker på förlorad kärlek.

Dessa förislamiska oden – *qasida* – hålls upp som litterära förebilder och de får inte ifrågasättas. När den egyptiske författaren Taha Hussein för 100 år sedan i en bok betvivlade dessa dikters ålder och autenticitet drogs han inför rätta. Han frikändes men hans bok förbjöds. Dessa dikter, men förstås framför allt Koranen, har varit modeller för hur arabiska ska talas och skrivas, ett ämne som Mackintosh-Smith gärna, länge och ofta uppehåller sig vid i sin bok. Den klassiska arabiskan har varit så svår att uttara sig på att den på ett korrekt vis men den har samtidigt varit ett sammanhållande kitt som har gjort att man kan tala om en arabvärld som sträcker sig från Marocko i väster till Irak i öster, och där åtminstone de bildade klasserna kan kommunicera med varandra på ett gemensamt språk.

Det är vad som brukar kallas modern standardarabiska. Det låter, skriver Mackintosh-Smith ”som något nytt och fint men står i själva verket i samma förhållande till den klassiska höga arabiskan som medeltida latin till guldålderns latin: litet förenklat och syntaktiskt klumpigare men i stort sett samma sak”. Det har gjort att den som kan läsa dagens diktare kan läsa diktare som verkade för mer än 1 000 år sedan. Detta har skapat ett historiskt medvetande, en kontinuitet som få andra kulturer besitter. Det är som om svenska

runstenar vore skrivna på samma språk som en artikel i en dagstidning från förra veckan.

Följaktligen blev grammatik tidigt en vetenskap där araberna excellerade, och från perioden fram till år 1500 känner vi namnen på mer än 4 000 grammatiker. Korrekt språkbruk utvecklade sig till något av en arabisk besatthet. Jag minns att min egen professor i arabiska häftigt kritiserade Egyptens dåvarande president Nasser, och då inte så mycket för hans politik utan för att han i sina tal begick allvarliga grammatiska misstag.

Bokens undertitel talar om folk, stammar och imperier men inte, och det är signifikativt, om nationer. Nationalstaten har aldrig blivit norm i denna del av världen på samma sätt som i Europa. Det är inte heller så konstigt när man tittar på en karta. De raka linjer som utgör gränser mellan olika nationer är inte naturliga gränser, utan drogs mer eller mindre godtyckligt av de västliga stormakterna. Men innan man klandrar imperialisterna alltför mycket kan man med fog undra om det någonsin har funnits naturliga gränser mellan flera av dessa länder, som fortfarande består av stammar och klaner.

Araberna har alltså sällan varit en nation men med kanske ett stort undantag. Profeten Muhammed gjorde araberna till en nation eller i alla fall något liknande. Om han var Guds sändebud eller inte får teologerna och de rättrogna avgö-

Kalligrafi: muslimerna excellerar.

FOTO: VECTOTSTOCK

ra, men hans liv är ändå av världshistorisk betydelse. Som aldrig förr eller senare enade han araberna.

Profeter med påstått gudomligt mandat var inte helt ovanliga i dessa trakter under senantiken, men det var Muhammed som blev framgångsrik. Dittills hade arabiska halvön till stora delar befolkats av rivaliserande stammar och klaner som ständigt bekrigade varandra. Muhammed, medlem av den förnäma quraish-stammen, lyckades att med sitt budskap – och när det inte räckte – med våld förena dessa stridiga viljor. Men först förde han från sin hemstad Mecka och tog 622 – år ett i den muslimska tideräkningen – med några få följeslagare sin tillflykt

”Den arabiska skriften är vacker, inte konstigt att kalligrafi är en konstart där muslimer har excellerat, men den har inte varit lätt att anpassa till tryckpressen.”

till staden Yathrib, som snart fick namnet profetens stad, det vill säga: Medina.

Profeten blev nu statsman – och en av historiens mest inflytelserika. Hans tidigare visionära uppenbarelser fick nu en ny och mer pragmatisk och politisk karaktär. Mackintosh-Smith citerar den sudanesiska politikern Mahmoud Muhammad Taha, som gick så långt som att hävda att Koranens sena kapitel – surorna från Medina – är ”historiska till sin natur och sitt innehåll och har ingen relevans för moderna förhållanden”. För sådana tankar hängdes han vid 75-års ålder. Än idag kan det vara farligt att ens viska Tahas namn.

De muslimska styrkorna expanderade snabbt. De erövrade stora områden och skulle komma att störta gamla imperier som det bysantinska och det persiska. Muslimerna utgjorde länge en demografisk minoritet i erövrade områden, men det rådde aldrig något tvivel om vem som bestämde och vem som hade att rätta sig efter de nya herrarna.

Muhammed dog 632 utan att lämna några klara order om vem han ville se som sin efterträdare. Snart uppstod split och splittring. Efter de första fyra kaliferna klövs islam mellan sunni och shia, makten flyttades först under ummayyad-dynastin till Damaskus och litet senare under abbasiderna till den nybyggda huvudstaden Bagdad, där de styrde till 1258 då mongolerna under befäl av Djingis khans sonson Hülegü stormade staden och dödade den sista legitima abbasidkalifen al-Mutasim. Kalifatet skulle fortleva länge än men det var inte längre ett maktcentrum.

Det abbasidiska kalifatet i Bagdad var på många vis arabernas och den muslimska civilisationens höjdpunkt. Man översatte grekisk filosofi och vetenskap (men försvinnande litet av antikens litteratur). Under en alltför kort tid fick förnuftet vara ledstjärnan, inte religiösa dogmer. Matematik och astronomi blomstrade. Om *Arabs* alls har en svaghet så ligger den här. Man får en ytterst kortfattad bild av det fria tankelivet. Betydande filosofer som al-Farabi och Ibn Rushd nämns endast flyktigt och, när det handlar om den störste av dem alla, Ibn Sina (känd som Avicenna i Europa), inte alls. Nu var förstås många av dessa inte araber, utan kom från vad som idag är Iran eller från platser ännu längre österut.

Efter guldåldern tilltog splittringen i både arabvärlden och den muslimska

världen, som alltså redan var kluven mellan sunni och shia. Den ena dynastin avlöste den andra i en lika enförmig som deprimerande berättelse. I början av 1500-talet erövrade de osmanska turkarna de stora arabiska städerna. 1798 invaderade Napoleon Egypten och fick flera inhemska betraktare att inse att här krävdes modernisering. Som väl inte kan ha undgått någon har arabvärlden haft problem med det.

Orsakerna är många. Mackintosh-Smith nämner språket som en av dem, bland annat egenheten att korta vokaler sällan skrivs ut annat än i Koranen. Medan man läser en engelsk text för att veta vad som står där, är det bra att först veta vad som står i en arabisk text innan man rätt kan läsa den, skriver Mackintosh-Smith med en förvisso medveten förenkling.

Den arabiska skriften är vacker, inte konstigt att kalligrafi är en konstart där muslimer har excellerat, men den har inte varit lätt att anpassa till tryckpressen, som kom sent till den muslimska världen. Det har gått lättare med nya smarta mobiler och liknande former av kommunikation, något som märktes under den korta och snabbt vintriga arabiska våren.

Folkliga uppror har förekommit många gånger tidigare och alltid slagits ner med våld. Dagens diktatorer har många historiska förebilder. Visst är det något djupt symboliskt att Mackintosh-Smith inleder sin bok med kamelens tämjande och mot slutet illustrerar den med bilden av hur Mubaraks kamelryttare slår ner demonstranter i Kairo.

Det går en elegisk ton genom *Arabs*. När Mackintosh-Smith tittar ut från sitt fönster i Sanaa ser han mest spåren av krig och elände. Men här finns också en stor kärlek till denna så motsägelsefulla och rika kultur. ✨

Carl Rudbeck

ARABS
A 3,000-YEAR HISTORY
OF PEOPLES, TRIBES
AND EMPIRES
TIM MACKINTOSH-SMITH
Yale University Press 2019

Karneval: ombytta roller i extatisk röra.

FOTO: ADOBESTOCK

Makthäcklande då och nu

POLITIK

De ondsinta har antagligen begripit något som de goda inte förstår.

Dessa ord från Woody Allen utgör utgångspunkten för Giuliano da Empolis *Les ingénieurs du chaos* (Kaosingenjörerna) utgiven på J C Lattès 2019. Tesen är att det vore ett misstag att avfärda den populistiska rörelsen som en känslostyrd oförnuftig massa – i själva verket grundar den sig på målmedvetet och handfast arbete. Det är ett arbete som inte bara utförs av traditionella ideologer och spinndoktorer, utan i allt större utsträckning av människor med avancerad teknisk expertis, med gedigna kunskaper om hur det går att använda nätet, sociala medier och *Big data* för att manipulera människor. Dessa nya datakällor som för politiken är vad upptäckten av mikroskopet var för naturvetenskapen. Populismens framgångar bygger på en förståelse för hur detta jättemikroskop kan användas för att upptäcka och manipulera folkopinioner. Kvantpolitik kallar da Empoli detta nya tillstånd, lika omskakande för den klassiska politiken som kvantfysiken i förhållande till New-

ton. Och de som bemästrar denna nya tid är enligt da Empoli de som förstår detta paradigmskifte, kaosingenjörerna, och de gör det i populismens tjänst.

da Empoli tar dock avstamp i historien, i karnevalen, sedan medeltiden folkets möjlighet att kullkasta hierarkierna. I den extatiska röra som karnevalen framkallar är alla roller ombytta: det ädla byter plats med det groteska, det höga med det låga. Karnevalen har fungerat som en sorts folklig ventil, ett sätt för folket att på ett avgränsat sätt uttrycka frustration eller missnöje med makten. Vår tids så kallade troll är ingenting annat än karnevalens Pulcinella, narren som gör allt – om så krävs även raskt byter åsikt – för att häckla makten och ställa allt över ända.

Den etablerade makt – den som vår tids populister i karnevalens efterföljd smädar – anklagar ofta populismen för att vara okunnig och känslostyrd, men da Empoli ger en annan bild. Den populistiska rörelsen bygger i själva verket på det kvalificerade tänkandet hos högt intelligenta människor som, med hjälp av en kombination av teknisk kunskap och kreativitet, är i färd med att i grunden förändra den politiska spelplanen. För att

kullkasta den etablerade makten – vilket populisterna vill – måste man nämligen inte bara tänka nytt. Man måste också tänka. Det har kaosingenjörerna förstått, och det är också vad de gör.

da Empolis syn på populismen är i samklang med den definition som kommit att bli alltmer dominerande inom forskningen, nämligen föreställningen om en motsättning mellan en sammanhållen förnuftig folkvilja och ett bedrägligt etablissemang. Definitionen kan användas värde neutralt, men da Empolis utgångspunkt är kritisk. Han ser populismen som systemhotande, men till skillnad från många av dess kritiker avfärda han den inte som en rörelse av känslostyrda dumbommar, utan behandlar den i långa stycken med respekt, för att inte säga bänan. Själv kan han sägas vara en företrädare för just det etablissemang som populisterna angriper – bland annat som tidigare politisk rådgivare till Italiens före premiärminister Matteo Renzi.

Samtidigt som da Empoli ser populismen som skadlig för samhället, väjer han inte för att den kan hämta näring ur en befogad medborgerlig frustration över etablerade samhällsaktörers missgrepp. Till exempel ger avsnittet om den italienska populismen ett antal exempel på skandaler inom det italienska politiska etablissemang. da Empoli delar heller inte den gängse bilden av vår tid som en parallell till 1930-talet. Det vi ser är istället framväxten av något alldeles nytt, där nätet och de sociala medierna erbjuder helt nya möjligheter till kartläggning av människors faktiska tankar och betenden.

Ett talande exempel på skillnaden mellan gårdagens analys av folkliga opinioner och kvantpolitiken finner han i efterdyningarna av valet av Barack Obama till USA:s president. Här ser vi en tydlig diskrepans mellan vad människor anger som sina uppfattningar (det de traditionella opinionsmätningarna mäter), och vad människor faktiskt tänker. Opinionsmätningarna gav vid handen att hudfärg var en faktor som inte påverkade väljarnas val. Den som istället vände sig till Google skulle finna att det i ett antal stater var fler som sökt efter *"first nigger president"* än *"first black president"*. Och valnatten kunde Stormfront, ett nynazistiskt internetforum, registrera sitt största antal medlemsansökningar någonsin. Internet ger alltså helt nya möjligheter att se in i människors hjärnor – detta har den populistiska rörelsen förstått.

Upphovet till dessa nya insikter står att söka inom marknaden och marknadsföringen. Den teknik som ursprungligen skapades för att sälja på människor varor och tjänster, använder populisterna nu för att sälja på dem politik. Populister-na har helt enkelt förstått att omskapa ett gammalt politiskt verktyg – propagandan – genom att ge den en form som passar det da Empoli kallar selfie-eran, där människors behov av att manifestera sin personlighet i sociala medier ger dem som behärskar tekniken helt nya möjligheter att registrera och sedan manipulera deras tankar och beteenden.

da Empoli gör en grundlig genomgång av den populistiska rörelsens för-grundsfigurer i olika länder, och visar hur de använder sig av egen eller andras tekniska expertis för att driva kvantpolitik. Flera av dem är omtalade även i Sverige: i Storbritannien probrexitstrategen Dominic Cummings, i USA den politiske rådgivaren Steve Bannon och bloggaren Milo Yiannopoulos, och i Ungern Arthur Finkelstein, rådgivare till Viktor Orban.

En av de verkliga pionjärerna är dock mindre känd här: Gianroberto Casaleggio (1954–2016) heter han, och är en av hjärnorna bakom den italienska Femstjärnerörelsen. Casaleggios exempel visar hur vår upptagenhet med de företrädare som syns och hörs mest, i Italiens fall Beppe Grillo, gör att vi inte ser det mer handfasta arbete som sker bakom de färgglada karnevalskulisserna. da Empoli beskriver Casaleggio som en visionär och en autodidakt, en internetentreprenör som i sig

nerörelsens kritik av den sittande makten; den behandlar teman som bejaktar många människors vrede, och den gör anspråk på att peka ut dem som bär skulden för de missförhållanden som väckt denna vrede.

Våren 2016 kan rörelsen sägas nå sitt mål om "digital privatisering" av det allmänna. Efter det att Roms borgmästa-

Virginia Raggi: skrev hemligt avtal med sin rörelse.

FOTO: MARIA LAURA ANTONELLI/TT

re har tvingats avgå till följd av ett antal skandaler tillträder Femstjärnerörelsens kandidat Virginia Raggi. Inför sitt tillträde skriver hon i hemlighet under ett avtal där det stipuleras att en stab under Femstjärnerörelsen skall ges betydande inflytande över hennes arbete, även de mer tekniskt juridiska delarna, samt att hennes kontakt med medborgarna inte skall

värdefull funktion i att den på ett utförligt sätt analyserar de mer hantverksmässiga aspekter av den populistiska rörelsen som annars sällan uppmärksammas. da Empoli menar att populismens kaosinjörer har ett starkt övertag gentemot den etablerade makten genom att den begriper den nya tidens villkor. De som vill bekämpa populismen måste tillägna sig denna kunskap för att ha en chans.

För da Empoli är det "fysiken" snarare än samhällsvetenskapen som rymmer svaret på frågan hur populismen bör bekämpas. Att det är tekniken som står i fokus för bokens framställning är inte att anmärka på, men frågan är om da Empoli inte gör det för enkelt för sig när han så entydigt inriktar sig på tekniken som svaret med stort S. Hur avancerad teknisk kunskap som än krävs för att kartlägga – och påverka – människor, så vilar teknikens förutsättningar här ändå ytterst på psykologi. Den kan användas för att förstärka och entusiasmera; men för att man skall kunna göra det på ett genomgripande sätt, kan inte budskapet vara för långt från det som rör sig i människors hjärnor.

da Empoli är dessutom närmare svaret på sin egen fråga än vad han själv verkar se, och han hade vunnit på att något lyfta blicken när han skall besvara frågan om hur etablissemangen skall ha en chans mot populisterna. Faktum är att hans egna beskrivningar av det politiska tillståndet rymmer en viktig del i svaret. Att den etablerade makten kan uppvisa så pass många misstag, skandaler och en sådan arrogans gentemot dem som ifrågasätter den, kan inte uteslutas som en delförklaring till att den är alltmer ifrågasatt. Om den etablerade maktens uppträdande motiverar folk att kritisera den, kommer det också att finnas en jordmån för kritik – i långa stycken har populisterna i det avseendet haft öppet mål, inte minst i Italien. Utöver det, och som da Empoli själv förtjänstfullt visar, så finns en allmänmänsklig tendens att vända sig mot den etablerade makten som går bortom algoritmerna, som i karnevalen till exempel. Så långt intet nytt under solen. ✨

Katarina Barrling

LES INGÉNIEURS DU CHAOS
Giuliano da Empoli
J C LATTÈS 2019

"Femstjärnerörelsen är ett tydligt exempel på den politiska rörelsen som karneval, men bakom den ligger en avancerad förståelse för ny teknik."

blandar Franciskus av Assisi med Isaac Asimov, en man som trots att han utgjorde den populistiska rörelsens avant garde, ändå passerat förhållandevis obemärkt.

Casaleggio förstod tidigt att internet skulle komma att revolutionera politiken. Han betraktade väljare som en form av konsument, som därför kan påverkas precis som konsumenter kan påverkas. Men han visste också att för att kunna skapa en politisk massrörelse i Italien behövde den kyliga digitala tekniken tillföras hetta. För att fylla den funktionen passade komikern och skådespelaren Beppe Grillo utmärkt som galjonsfigur. Med Casaleggios tekniska hjälp fick Grillo en blogg, och bara några veckor efter dess lansering i januari 2005 var beppegrillo.it den mest besökta bloggen i Italien. Bloggen är en kanal för Femstjär-

ske via Stadshusets sida, utan via bloggen www.beppegrillo.it.

Femstjärnerörelsen är konstruerad i enlighet med den nya kvantpolitikens flytande lagar: en icke-organisation med en icke-ledare som bygger på icke-stadgar och icke-ideologi. Femstjärnerörelsen är ett tydligt exempel på den politiska rörelsen som karneval, men bakom den ligger alltså avancerad förståelse för ny teknik – liksom mänskliga beteendemönster, både individuellt och som massa. På ytan skall rörelsen framstå som en öppen och deltagarstyrd gräsrotsrörelse – men skenet bedrar, menar da Empoli. I själva verket är den i högsta grad toppstyrd.

Diskussionen om populism är ofta sväpande och fylld av högstämda ord om populismen som ett hot mot demokratin, utan att det alltid närmare preciseras på vilket sätt. *Les Ingénieurs de Chaos* fyller en

Stalingrad: central strid i Vasilij
Grossmans stora livsverk.

FOTO: GETTY IMAGES

Krig och elände

BIOGRAFI

En dag i februari 1961 uppenbarade sig några civilklädda representanter för KGB hemma hos den sovjetiske författaren och krigskorrespondenten Vasilij Grossman (1905–1964). ”Vi är här för att gripa romanen”, ska en av dem ha sagt.

Operationen gällde manuskriptet till *Liv och öde* (på svenska 1986), Grossmans stora livsverk som han hade arbetat med ända sedan krigsslutet och förgäves försökt publicera i hemlandet. Alla exemplar som kunde hittas, såväl hemma hos författaren som på redaktionerna, konfiskerades. Denna episka krönika om slaget vid Stalingrad, om Förintelsen, Gulag, svältkatastrofen i Ukraina och avkulakeringens färd, skulle enligt Grossmans plan bli 1900-talets *Krig och fred*. Den stora tendensromanens huvudtes var att Stalin och Hitler utgjorde spegelbilder av varandra och att de två totalitära staterna var mer lika än olika. Under ett möte med Sovjets dåvarande chefsideolog Suslov ska Grossman ha fått förklarat för sig att Sovjet visserligen hade lämnat Stalinkulten bakom sig, men man behövde ju inte gå till överdrift. Att en av huvudpersonerna i romanen hade judiskt påbrå var hel-

ler inte önskvärt. Kanske kunde romanen publiceras om sisådär 200 år.

Berövad mer än ett decennium av arbete gick Grossman in i en depression och dog i cancer några år senare. Men romanen, som han hade dedicerat till sin judiska och av nazister mördade mor, överlevde då vänner till familjen gömt undan en kopia ute i datjan. Den utkom 1980 i Schweiz och nådde längs smugelvägar tillbaka in i Sovjet, blev läst, men var något av en *tard-venu* och gjorde inget större väsen av sig. Vid det laget hade Solzjenitsyn, Sjalamov, Herling-Grudziński med flera redan skrivit om Gulag, och många andra om den totalitära ondskan. Att Grossman hade varit tidig spelade mindre roll. Det var egentligen inte förrän boken översattes till franska och sedermera blev en omtyckt radioserie på BBC som den nådde en större publik – i väst.

Om Grossmans liv och öde har rysk-kanadensiskan Alexandra Popoff nu skrivit boken *Vasily Grossman and the Soviet Century*. Som titeln antyder är det en biografi som inte så mycket följer sitt objekts privatliv som den sovjetiska statens närmast parallella framväxt och hur dessa båda interagerar. Särskilt fokus riktar Popoff mot den judiska befolkning-

ens sorgliga öde under såväl tsaren som bolsjevismen, och senare även under den nazistiska ockupationen. Anslaget är brett, men också kongenialt med Grossmans egen syn på människan och hennes ansvar och frihet. De stora frågorna som 1900-talet, genom sina massiva ingrepp i det individuella livet, ställde henne inför, var författarens huvudsakliga tema.

Grossman föddes 1905 i Berdytjiv, en stad i det som varit det judiska bosättningsområdet i tsardömet. Han trädde sålunda in i en värld där man redan hade fått sin beskärda del av pogromer och institutionaliserad diskriminering. Som barn hann han tillbringa ett par år utomlands med modern, bland annat i Genève, innan revolutionen och inbördeskriget kom. Hans hemtrakter kontrollerades av skiftande grupperingar, med den gemensamma nämnaren att nästan alla var antisemitiska. Som ung pojke blev han bland annat vittne till hur en polsk soldat med sabeln skar av skägget på en äldre judisk herre och mördade en annan som försökt försvara honom.

Han drömde om att bli vetenskapsman och möjligen upptäcka ett nytt grundämne. Det nya sovjetiska Moskva han kom till på 1920-talet för att studera var hektiskt, energiskt, överfullt. Grossman läng-

tade efter att engagera sig socialt och skrev till fadern att han i fortsättningen tänkte ägna sig åt "litteratur och politik". Det gjorde han också, som journalist. Han debuterade året därpå i Pravda.

De avslutade studierna sammanföll med den begynnande första femårsplanen som skulle chockindustrialisera landet, och Grossman åkte till östra Ukraina, där han blev gruvinspektör. Vistelsen blev kort, men omtumlande. Arbetsförhållandena var horribla och hans möte med arbetarklassen blev en besvikelse och, som han själv uttryckte det, "en själslig död". Det hela resulterade emellertid i debutromanen *Glückauf* om gruvarbetare och deras hårda liv. Åter sammanföll Grossmans och Sovjets utveckling i det att man i landet just hade myntat begreppet socialrealism, som alltmer styrde litteraturens riktning, stil och innehåll. Efter många om och men utkom romanen 1934, men först efter inblandning av Gorkij och åtskilliga omarbetningar.

Samma år publicerade han i *Literaturnaja Gazeta* en novell om inbördeskriget i sin hemstad. Detta blev inträdesbiljetten till den sovjetiska författarvärlden, där han snabbt gjorde sig ett namn och var nära att få Stalinpriset. Han blev bland annat vän med Andrej Platonov och umgicks även i andra författarkret-

sådant man sett under sina resor genom landet, som hungersnöd och fångläger. Hans ukrainska påbrå gjorde honom särskilt uppmärksam på den kusliga svält, Holodomor, som uppstått efter den våldsamma avkulakiseringen och exproprieringen på den ukrainska landsbygden, ett ämne som den sovjetiska litteraturen knappast ville beröra och som förblir kontroversiellt än idag. Långsamt samlades intrycken till en helhetsbild av ett land där befolkningen levde i misär och under systematiskt förtryck, i vad vi idag skulle kalla för en totalitär stat. Till hans stora litterära förtjänster hör inte så mycket de stora insikterna, som just dessa konkreta, oförblommerade bilder av mänskligt lidande, bilder som han ofta personligen bevittnade, inte minst i egenskap av journalist. Dessa bilder har en mycket stark effekt på läsaren.

Popoff visar hur oförberett Sovjet var på det stora kriget som strax skulle komma, mycket på grund av Stalins vettlösa politik, och menar att detta var uppenbart för Grossman. Under kriget tjänstgjorde han likväl som patriotiskt sinnad krigskorrespondent, en mycket populär sådan. 1945 utkom boken *Krigsåren* med samlade långnoveller. Han stormade med de sovjetiska styrkorna in i Treblinka och var den förste i Sovjet att skri-

"Långsamt samlades intrycken till en helhetsbild av ett land där befolkningen levde i misär och under systematiskt förtryck."

sar. På 1930-talet publicerade han åtskilliga noveller samt en episk krönika om den revolutionära rörelsen från 1905 fram till första världskriget.

Som synes låg Grossmans intresse redan från början i stora historiska tilldragelsers påverkan på enskilda människoliv. Nästan allt han skrev skulle komma att handla inte bara om samhällsfrågor utan om djupa omvälvningar i folkets liv. Han skulle fortsätta dokumentera Sovjets centrala händelser även på 1940- och 50-talen, men ju mer han forskade i dem, desto mer politiskt kontroversiella blev hans texter. Under Stalins utrensningar berördes han personligen då flera av hans vänner samt systemgreps. 1938 greps även hans andra hustru, men släpptes.

I slutet av 1930-talet, menar Popoff, närde Grossman inte längre några illusioner om vad det var för regim som regerade landet. Hans vänner, bland vilka flera själva på ett eller annat sätt utsatts för förföljelser, berättade för honom om sina erfarenheter. Man utbytte intryck av

va om Förintelsen. Efter kriget samarbetade han med Ilja Ehrenburg om att dokumentera den judiska befolkningens öde på det ockuperade området, men vid det laget hade Sovjet redan svängt mot en närmast uttalat antisemitisk politik och boken kom bara ut i USA samt långt senare i förkortad form i Israel. De två decennierna efter kriget fram till sin död ägnade Grossman åt den stora romanen, samt en annan lika antisovjetisk roman, *Allt flyter*, om fångar som återvände från Gulag efter Stalins död.

Popoff pekar outtröttligt om och om igen i sin bok på den sovjetiska regimens brott mot sin befolkning. I synnerhet riktar hon uppmärksamheten mot den olustiga antisemitiska traditionen i Ryssland, som går som en röd tråd genom historien. Grossmans försök att uppmärksamma den motarbetades konsekvent genom hela hans författarskap. Hon är också entydig i sin analys av Rysslands nuvarande försök att revidera historiskrivningen, att till viss del återupprätta stalinismen under nationalistisk fana.

Vasilij Grossman: enorma ambitioner.

FOTO: ALAMY

Popoffs metodologi att se allt som uttryck för en större politisk kontext får emellertid henne att förlora den individuella särprägligheten ur sikte. Ibland får det smått komiska resultat. De två åren i Genève, skriver Popoff i början av boken, "introducerade Grossman för västvärldens värderingar såsom respekt för individens fri- och rättigheter som han senare i livet kom att betrakta som grundläggande". Grossman var då alltså fem år gammal. Av Popoffs bok lär sig läsaren mycket om den politiske tänkaren, krigsreportern och samhällskritikern, men i min mening alldeles för litet om den skönlitterära författaren Grossman. Och det är trots allt hans romaner som gör att vi minns honom idag.

Hans tre sista verk, vilka nu finns tillgängliga på de flesta europeiska språk, inklusive på svenska, borde räcka till för att göra Grossman till en av de främsta antisovjetiska författarna. Likväl intar han i hemlandet knappast samma position som en Solzjenitsyn, Platonov, Sjalamov, Babel eller ens Jurij Trifonov. Popoff menar att detta har politiska förtecken, att man idag inte har något intresse av att erkänna Sovjets brott mot mänskligheten och att bearbeta historien så som man har gjort i Tyskland. Detta må vara sant för stora delar av landet, men förklarar inte varför även bitska antiputnister och antistalinister knappast anser Grossman vara en av 1900-talets stora. Det kan även noteras att *Liv och öde* nyligen blev en omtyckt serie på rysk statsteve.

I min mening har det snarare att göra med bristande litterära kvaliteter. Romanen har, precis som författaren önskade, i väst upprepad gång kallats för "en ny >>

Krig och fred”, men en nykter jämförelse mellan Grossman och hans stora förebild skulle knappast vara till Grossmans fördel. Han uppvisar visserligen samma episka omfång, men saknar det psykologiska djup som utgör den egentliga behållningen hos de ryska klassikerna. Det är trots allt inte för deras idéer vi läser dem idag, utan tvärtom: trots dem.

Grossman har i stället en omisskännligt sovjetisk ton i sina dialoger och karaktärsteckningar – rollfigurerna är ofta pappfigurer som talar mer till läsaren än till varandra. Att de råkar säga saker som Sovjet inte ville höra är en stor förtjänst, men i grunden en moralisk och inte en litterär fråga. Möjligen låter han bättre i översättning, eftersom den didaktiska tonen blir mindre påfrestande när den transponeras till en annan kulturell kontext. Och möjligen säger det något om samtiden och dess konfirmeringsbias att man gärna läser sådant som bekräftar sedan länge etablerade moraliska sanningar. Som helhet framstår *Liv och öde*, som visserligen är mycket bättre än föregångaren *Stalinsgrad* (i Sovjet utkommen 1954 under titeln *För den goda saken*), som en välgjord teveserie, med exakt samma genrebegränsningar. Man kan inte skaka av sig känslan att Popoff är lite väl snar att gå på myten om Grossman som en av 1900-talets stora författare och avslöjare av allt som var fel med Sovjet. I mångt och mycket var han trogen Sovjetprojektet, och även om hans analys av stalinismen är skarp och före sin tid, var han knappast det allseende snille som Popoffs mycket läsvärda men bitvis litet väl hagiografiska studie tecknar.

Hur det än är, sammanfattades Grossmans gärning bäst av hans vän och kollega Ilja Ehrenburg. Begravningen 1964 var övervakad av myndigheterna och talen måste godkännas i förväg. Likväl lyckades han säga något om författarkapet som i min mening äger giltighet ännu idag: ”Även om han inte kan lära oss *hur* vi bör skriva, kan han lära oss vad vi bör skriva om.” ✱

Maxim Grigoriev

**VASILY GROSSMAN AND
THE SOVIET CENTURY**
ALEXANDRA POPOFF
Yale University Press 2019

Hallå därute: vi borde ha fått besök för länge sedan

FOTO: SHUTTERSTOCK

Var är alla?

ASTROBIOLOGI

Är vi människor unika i universum? Eller finns det varelser på andra ställen i världsalltet som kan tänka, planera och kommunicera med varandra på liknande sätt som vi? Här på jorden är vi i alla fall ensamma om den förmågan. Vi vet idag också med säkerhet att inte heller andra planeter i vårt planetsystem kan rymma någon sådan ”utomjordisk intelligens”. Men hur är det på andra ställen i världsalltet?

Frågan har fascinerat författare och tänkare genom seklerna och är ett kärt ämne för science fiction-genren. Den italienske, fritänkande 1500-talsmunken Giordano Bruno, som helt anammarde Kopernikus föreställning om solsystemet, fabulerade redan på sin tid om att det runt alla stjärnor i universum finns planeter som är hem för intelligenta varelser. I litet blygsammare skala skrev H G Wells (*Världarnas krig*) kring förra sekelskiftet om ”marsmänniskor” som i kampen om livsrum ville invadera jorden, en historia som för övrigt i form av ett radiodrama iscensatt av Orson Welles skrämde slag på många amerikaner när det sändes 1938.

En sorts ufo-epidemi – ”ufo” står för ”unidentified flying objects” – härjade under åren efter andra världskriget. Det kom in massor med observationer av ”flygande tefat” – eller vad det nu var för slags farkoster – vilket tolkades av många som besök av utomjordingar, ”små gröna män”. Åtminstone två helt olika argument talade emot denna tolkning, så inte särskilt många seriösa bedömare tog sådana förslag på allvar.

Det ena skälet mot utomjordingarna var ett slags sunda förnuftet-argument: om det nu var intelligenta varelser, som

hade gjort sig besväret att ta sig till jorden, varför landade de då oftast på platser så långt borta från all civilisation? Varför inte vid FN-skrapan i New York, utanför Vita huset i Washington eller på Röda torget i Moskva?

Det andra argumentet var lite mera vetenskapligt grundat. Man kan nämligen, menar de som har satt sig in i frågan, hävda att de borde ha kommit till jorden för länge sedan och åtminstone lämnat spår efter sig någonstans här. Tankegången går i flera steg: att det i vår Vintergatsgalax finns flera miljarder stjärnor som liknar solen och kring vilka det borde kretsa beboeliga planeter, att chansen är stor att liv – även intelligent sådant – skall utvecklas där på liknande sätt som det har gjort på jorden, att denna process har haft gott om tid på sig för att ge upphov till högre livsformer som har kunnat åstadkomma avancerad rymdteknik, och att därför jorden för länge sedan borde ha invaderats av företrädare för dessa civilisationer.

Det var mot den bakgrunden som den italiensk-amerikanske fysikern och Nobelpristagaren Enrico Fermi – en av atomålderns förgrundsfigurer, bland annat genom sina insatser i Manhattanprojektet för att utveckla den första atombomben – vid en lunch med några likasinnade i början av 1950-talet ställde frågan ”Where is everybody?”: Om de nu är så många, varför kommer vi då inte i kontakt med dem, varför har de inte på något sätt visat sig för oss?

Det är denna ”stora tystnad” som går under namnet ”Fermis paradox”. Den har blivit än mer påträngande under de senaste decennierna. Inte minst är detta en följd av att astronomerna nu verkligen kan se planeter i omloppsbanor kring många andra stjärnor; dagsnote-

ringen (juli 2019) är över fyra tusen påvisade sådana exoplaneter.

Ett helt nytt flervetenskapligt forskningsområde, astrobiologi, har också vuxit fram. Det kombinerar de astronomiska undersökningarna av exoplaneter med bland annat nya rön inom livsvetenskaperna, särskilt då hur liv, om än primitivt sådant, kan klara sig här på jorden under rätt extrema förhållanden. Denna framväxande forskningsgren har alltså som syfte att förstå villkoren för liv på andra håll i världsalltet. En av dess underavdelningar är SETI (som står för just Search for Extra-Terrestrial Intelligence).

Den serbiska astrofysikern och filosofen Milan Cirković tar i sin nya bok upp hela denna SETI-problematik i dess vetenskapliga, astrobiologiska sammanhang. Förutom vid universitetet i Belgrad är Cirković också verksam vid Oxford-universitetet. Där är han bland annat kollega med och samarbetspartner till den svenske filosofen Nick Bostrom, känd för en bredare allmänhet som en av årets Sommarpratare i Sveriges Radio.

Onda avsikter: man vet ju aldrig.

FOTO: GETTY IMAGES

Med stor framgång ger Cirković i sin föreliggande bok en ingående redogörelse för vad vetenskapen av idag har att säga om Fermis paradox. Boken är såväl saklig och aktuell som lättillgänglig. Trogen sin filosofiska läggning presenterar Cirković en systematisk genomgång av alla de argument som forskningen kan anföra för och emot utomjordisk intelligens.

Det finns idag, konstaterar Cirković, ingen accepterad teori värd namnet för SETI – ja, inte ens för astrobiologi som helhet. Alla dess förutsättningar kan och bör ifrågasättas. Och alla uppfattningar förekommer också. Det rör sig ju hela tiden om spekulationer, om än på veten-

”Det bästa sättet att påvisa utomjordingar vore naturligtvis att på något sätt få kontakt med dem. Men kommunikation över de väldiga interstellära avstånden tar tid.”

skaplig grund. Astrobiologi är ett ungt och omoget forskningsfält och inom ett sådant måste man tillåta spekulationer!

Inom astrobiologin får man alltså treva sig fram och hela tiden bygga på det man trots allt vet. Självfallet måste man hela tiden vara öppen för att inget av de många alternativa förslag som förs fram har klart företräde framför andra. Det är ju klart uttryckt ont om belägg för ”utomjordingar”! För att SETI ändå skall anses som vetenskap, och inte enbart som fria fantasier, är det viktigt att så tydligt som möjligt formulera de grundläggande principer som man har att utgå från. Cirkovićs syfte med sin bok är att kritiskt presentera dessa grundläggande principer.

En av de grunder som han och alla andra utgår från är att de fundamentala naturlagarna är desamma överallt i universum, alltså att inga mirakel kan inträffa som bryter mot dessa. Självkänt antar man således att samma slags atomer som vi känner här på jorden också är de som bygger upp alla planeter och stjärnor som finns i vår Vintergatsgalax.

Till de grundläggande principerna, om än med lite större osäkerhet, räknar också Cirković vad som kommit att kallas ”kopernikanism”. I korthet innebär kopernikanismen att den plats i universum som vår jord och vårt planetsystem intar, och de villkor som gäller här, är ”typiska” för hur det måste se ut på andra platser där intelligent varelser skall kunna utvecklas. Till dessa ”typiska” villkor räknas att exoplaneten är på ”lagom” avstånd från sin stjärna, kanske också att planeten har en måne som liksom i vårt fall stabiliserar jordaxeln så att polerna håller sig på plats. Likaså är det nog nödvändigt att den har en atmosfär, kanhända också att den har ett magnetfält och att den uppvisar plattetektonik (att landmassorna vilar på plattor som kan röra sig); precis vilka villkor som måste vara uppfyllda är förstas en av huvudfrågorna inom astrobiologin. Men om sådana villkor är uppfyllda innebär kopernikanismen att livet på exoplaneten bör – kanske rent av måste – ha utvecklats på ungefär samma sätt som på jorden.

Är då ”liv” detsamma överallt? Speciellt: innebär ”intelligens” samma sak överallt och alltid? Kan man till exempel tänka sig någon form av utspridd

intelligens, alltså inte nödvändigtvis knutet till någon typ av koncentrerat organ som vår hjärna? Vi kommer raskt in på några av de centrala frågorna inom SETI. De saknar ännu svar men – och det är viktigt – de kan behandlas som vetenskapliga frågeställningar om än så länge synnerligen spekulativt. Avgörande för om en uppfattning är den rätta är naturligtvis till syvende och sist de belägg som experiment eller observationer ger; ofta fordras också att de backas upp av en etablerad teori.

Det bästa sättet att påvisa utomjordingar vore naturligtvis att på något sätt få kontakt med dem. Men kommunikation över de väldiga interstellära avstånden tar tid. Till exempel behöver en radiosignal mellan oss och en möjlig liknande civilisation på en exoplanet minst bortåt fem år att nå fram: Ropar du ett ”Hej på er!” till en kamrat på den planeten tar det alltså kanske tio år innan du får ett ”Hej själv!” till svar! Det gör inte så mycket när man jämför vad som kan ske över hundratusentals år – den livstid som kan behövas för en högteknologisk civilisation att utveckla interstellär kommunikation – men för oss vanliga dödliga kan det bli nog så tålamodsprövande!

Cirković tar också upp de mera sociala och kulturella betingelser som kan tänkas gälla för utomjordingar. För att de på något sätt skulle kunna ge sig tillkännan för oss är det ju till exempel nödvändigt att de undviker att förintä sig själva genom kärnvapenkrig, klimatförstörelse eller andra destruktiva handlingar.

Så kan man fortsätta att rada upp de villkor som kan vara orsaken till förvarför den stora tystnaden råder och vad som fordras för att den skulle kunna brytas. I avvaktan på någon form av mera handfast belägg för SETI kan man med fördel följa Cirković i hans närmast heltäckande framställning. ✨

Bengt EY Svensson

THE GREAT SILENCE
THE SCIENCE AND
PHILOSOPHY OF
FERMI'S PARADOX
MILAN M CIRKOVIC
Oxford University Press 2018

Missionsstationen i Santa Clara:
uppdraget var att sprida Guds ord.

FOTO: ALAMY

Blandkulturer och grannfejder

HISTORIA

Doften av vaxljus och svalkan från vitt murbruk i missionsstationerna i Kalifornien gör att man känner sig förflyttad till Gamla världen, det Spanien som conquistadorer och upptäcktsresande kom från. I alla fall i en i radbandet av 21 kyrkor får den lidande Jesus sällskap av det mexikanska skyddshelgonet La Virgen de Guadalupe, Jungfrun av Guadalupe.

De amerikanska delstater som en gång ingick i väldet Nueva España – Kalifornien, Arizona, New Mexico, Texas samt Florida – är numera i princip tvåspråkiga och i gatu- och ortsnamn återkommer historiska figurer som Balboa, Coronado, Ponce de León, Cortés, De Soto... Men särskilt mycket mer torde invånarna inte känna till om den gemensamma historien på den nordamerikanska kontinenten. Detta trots att ämnet har aktualiserats så gott som dagligen under president Donald Trump, som stämplat grannfolket i söder som "bad hombres".

Den amerikanskfödda historikern och författaren Carrie Gibson, bosatt i Storbritannien, har följt upp sin exposé över

det ganska okända Karibien, *Empire's Crossroads*, med en mastig genomgång av det hon kallar "hispanic North America". Just det ordet, "hispanic", har undertecknad stängats en del med under nyhetsrapporteringen från USA. Det är hämtat från romarnas namn Hispania, men i dagens USA omfattar det människor som härstammar från spansktalande länder. Gibson använder begreppet konsekvent (om majoritetsbefolkningen säger hon "anglos") men egentligen förefaller "latino" och "latina" både enklare och modernare, särskilt som dagens hispanics har rötterna i Latinamerika.

Spanjorerna anlände långt före de mer berömda pilgrimerna i New England. Faktiskt ett helt sekel tidigare, när Juan Ponce de León 1513 seglade runt halvön han döpte till La Florida. Och några år senare, 1519, drog Hernando Cortés in i aztekernas imponerande megastadsbygge Tenochtitlán – dagens Mexico City. De här händelserna utgör några utgångspunkter i Gibsons encyklopediska skildring av kolonisering, krig och korruption fram till 2000-talets hätska debatt om illegal invandring och initiativet att erbjuda ungdomar som fördes in i landet som barn en möjlighet till medborgarskap.

Under ett par århundraden dominerar den dåtida stormaktskampen mellan de brittiska, franska och spanska imperierna, parallellt med striderna mot olika indianfolk som sällan välkomnade de nya herrarna. Fast i synnerhet apacherne anammade spanjorernas överlägsna transportmedel, hästen.

De utsända från hovet i Madrid hade i uppdrag att frakta hem guld, men också att sprida Guds ord. I just Kalifornien, eller dåvarande Alta California, Övre Kalifornien, inledde franciskanprästen Junípero Serra missionerandet i San Diego 1769 med uppförandet av kyrkan San Diego de Alcalá. Bland orterna som grundades på det viset återfinns San Juan Capistrano, Santa Clara, San José, Santa Barbara, San Francisco med flera.

Ett nyckelbegrepp under den epoken lyder *encomienda*, som innebar att de som ledde – och finansierade – riskfyllda expeditioner under stora umbäranden i öknar och berg på den nya kontinenten hade rätt att utkräva bidrag från de besegrade lokalinvånarna. Det ledde naturligtvis till uppror, däribland det väpnade Grito de Dolores, Dolores skrik, 1810 som slogs ner av militär.

Gibsons andra övergripande för-

klaring till att spanjorerna till sist fick ge upp – inte minst i det tropiska träsket Florida – var att man från moderlandet inte skickade ut lika mycket folk som briter och fransmännen gjorde. År 1800 beräknades antalet invånare i Nya Spanien uppgå till 6 miljoner, varav 1,1 miljon var kreoler, ofta välbärgade, som hade fötts i kolonierna och som i sin tur närde ett förakt mot i runda tal bara 15 000 utsända guvernörer, konsuler, domare, biskopar och tjänstemän. Övriga var indianer eller svarta.

Carrie Gibson beskriver på ett överskådligt och pedagogiskt sätt hur sammanflätade Mexikos och USA:s öden är, med exempelvis kampen om att nå landvägen till Stilla havet. Hon återger Nobelpristagaren Octavio Paz klassiska citat om att länderna är ”dömda att leva jämte varandra”. I bakgrunden ingår motsättningarna om slaveriet, ifrågasättande av lojaliteten hos territorier som skulle tas in i unionen som delstater och amerikanska drömmar om att erövra (eller köpa) Kuba.

För tillfället pågår en intensiv strid om huruvida dagens historiker är alltför präglade av nutida perspektiv. Det gäller inte minst Jill Lepore och hennes val av rasdiskriminering som röd tråd i sin *Thee Truths* (recenserad i Axess 1/2019). Carrie Gibson hänvisar till en annan uppmärksam historiker, Nell Irvin Pain-

”Mueran los gringos! Död åt gringos! blev Cortinas stridsrop i attacker mot Texas Rangers, federala soldater och miliser. Han dömdes till döden men benådades.”

ter, som i sin *History of White People* fastslår att ras är ”en idé, inte ett faktum”. Är ”hispanic” egentligen en omskrivning för icke-vit? Undrar Gibson, vars belysning av ingrodda fördomar mot latinos är ett särskilt värdefullt bidrag.

Under långa perioder utmålade anglos mexikaner som ”dekadenta, gammaldags, nedtryckta, inavlade, lata och smutsiga”, plus förstås att de inte talade engelska. Lynchningar och mord var inte ovanliga, inte heller bråk om vem som ägde mark. Det brände till ordentligt när en mexikan som kallades Juan Cortina eller ”röde rövaren i Rio Grande” i mitten av 1800-talet dödade en polis som hade misshandlat en man han kände. *Mueran los gringos! Död åt gringos! blev Cortinas stridsrop i attacker mot Texas Rangers, federala soldater och miliser. Han dömdes till döden men benådades.*

Gibson lyfter också fram hur spanjorer, kreoler och mexikaner har blivit bortsludade ur skildringarna av hur den mytis-

Juan Cortina: den röde rövaren.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

ka ”Frontier” erövrades. Sanningen är ju den att såväl indianer som spanjorer har bott i Kalifornien långt innan anglos kom över Mississippi, Klippiga bergen och prärierna.

Skräcken för att ”bruna horder” ska ta över USA är långt ifrån ny, men den har återupplivats av Donald Trump på ett särdeles effektivt sätt. Under 1930-tals-

depressionen sjönk inte bara invandringen dramatiskt, utan 400 000 eller möjligen uppemot en miljon mexikaner och mexikan-amerikaner drevs söderut. Diskrimineringen av dem som stannade kvar var så hänsynslös att den mexikanske ambassadören framförde officiella protester till utrikesdepartementet i Washington. Trots att hundratusentals mexikan-amerikaner anmälde sig som frivilliga i andra världskriget levde hatet kvar, bland annat i Los Angeles med övergrepp mot ungdomar i så kallade *pachuco*-gång. Alltsammans paralleller till behandlingen av USA:s svarta, segregationens Jim Crow blev här Jaime Crow eller Juan Crow.

För att nu falla in i det vanliga kritikernäll som författare bemöter

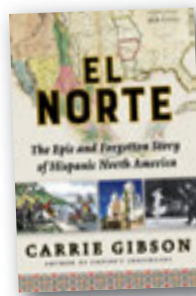
med ”Ja, men nu var det inte den boken jag skrev”, kan man efterlysa en gallring av namn och årtal, mer utbroderingar om några enskilda människoöden samt fler utvecklingar om några avgörande ögonblick. Gibson vinnlägger sig om neutralitet, men kunde kanske ha redogjort litet utförligare för upprinnelsen till det mexikansk-amerikanska kriget 1846–48. Det är inte definitivt fastlagt vem som så att säga började gränsstriden som slutade i amerikansk seger – och i mexikansk förlust av halva landmassan.

Avsnitten om det stora Texas får, som sig bör, stort utrymme med självständigheten, det mångåriga bråket om delstatsstatus och mexikanske generalen Santa Anna som återkommande figur. Politiska strömningar på Kuba och Puerto Rico skildras i detalj. Den sistnämnda ön är en amerikansk koloni alltsedan kriget mot Spanien 1898, men Trump verkar inte riktigt vilja erkänna det och puertoricana (som inte har rösträtt i presidentval) tvekar mellan självständighet och delstatsstatus. Gibson redovisar statistik om hur relativt litet latinos politiska inflytande är, liksom närvaron i populärkulturen även om *Cinco de Mayo* firas och det finns (amerikaniserade) mexikanska restauranger överallt. Gibson understryker avslutningsvis att USA är del av ”Amerika” (med vilket hon menar Nord- och Sydamerika) och att folk i detta ”Amerika” är del av USA.

Donald Trump twittertipsar ofta om böcker som framställer honom i positiv dager, vilket knappast gäller *El Norte*. 66 procent av 27 miljoner latinoväljare röstade på Hillary Clinton 2016 och 29 procent på Trump. Han pekar ofta på den rekordlåga arbetslösheten bland latinos, men det väger nog inte upp språkbruket – eller oinheten mot Puerto Rico efter orkanen Marias ödeläggelse. Gibson påminner för sin del ofint om att Trump lovade att Mexiko skulle betala hans gränsmur, ”till 100 procent”.

Som sagt, Carrie Gibson har gjort världen en tjänst med 560 späckade sidor amerikansk historia, dessutom en gedigen notapparat som innehåller tips om ytterligare fördjupning. 🌸

Karin Henriksson

EL NORTE
THE EPIC AND FORGOTTEN
STORY OF HISPANIC
NORTH AMERICA
CARRIE GIBSON
Atlantic Monthly Press 2019

Cannabis: det finns en baksida i form av risker.

FOTO: ALAMY

Det risiga ruset

DROGPOLITIK

En av de första patienter jag tog hand om under min tid som läkare i USA var en ung kille vid namn Tommy. I samband med en fest hade denne vanligen rätt fridsamme yngling plötsligt börjat bete sig "bisarrt" och "hotfullt" mot sina kamrater. Till slut tillkallades polis, och han fick föras till akuten i handfängsel. Man kunde där konstatera att Tommy var psykotisk, sannolikt till följd av den cannabis han hade rökt tidigare under kvällen. Så småningom lugnade feströkaren ner sig och han skrevs ut från sjukhuset efter några dagars observation. När jag själv träffade Tommy för uppföljning kort därpå framstod han som vilken ung kille som helst. Vi konstaterade att psykosen nog hade varit drogutlöst. Inget tydde på att Tommy höll på att bli schizofren. Så länge han kunde avstå från att röka gräs var prognosen god.

Några månader senare dök Tommy upp på akuten igen. Under en julmiddag med familjen hade han plötsligt anklagat sin far för frimureri och hotat denne med en brödkniv. Den paranoide Tommy var nu klart sjukare än förra gången och fick läggas in med tvång. När jag återsåg honom på min mottagning var han märkbart förändrad. De antipsykotiska medicinerna hade gjort honom fet och avtrubbad. Tommy medgav att han hade börjat röka igen, och inte hade för avsikt att sluta. Att marijuana var farligt för hjärnan

var ju ändå bara en myt, spridd av mossiga republikaner och kyrkotanter. Medan Tommys mor och jag bönföll honom att lägga rök på hyllan, slog det mig vilket underläge vi befann oss i. Motståndarlaget kunde mönstra langare, kompisgäng och rappare som Lil' Wayne eller Snoop Dogg. Där fanns också respektabla politiker, journalister, ideella organisationer och i princip hela Hollywood. Trots sitt kognitivt nedsatta tillstånd förmådde Tommy upprepa deras klichéer och sloganer från tv eller sociala medier. Han blev snart tvångsinlagd igen, och förpassades så småningom till en statlig anstalt. Vad det blev av honom känner jag inte till, men jag är pessimistisk.

Alex Berensons nya bok *Tell Your Children. The Truth About Marijuana, Mental Illness, and Violence* påminde mig om Tommy. I boken vill Berenson upplysa allmänheten om kopplingen mellan cannabis, psykossjukdom och våld – en koppling som han anklagar propagandisterna i medierna för att mörka. *Tell Your Children* har fått en hel del uppmärksamhet, men författaren har också anklagats för att övertolka vetenskapliga fynd i syfte att bedriva skrämselfpropaganda.

Det är förstås ett vanskligt åtagande att sammanfatta ett komplicerat forskningsläge på knappt 200 sidor. För Alex Berenson, som till vardags skriver dussindeckare med ödesmättade titlar som *The Ghost War* och *The Night Ranger*, kan det tyckas övermäktigt. Han bryr sig inte om att

anpassa sin stil efter uppgiften, utan skriver rå och korthuggen prosa, som om han skildrade en Navy Seal i färd med att desarmera en bomb. Här finns inga anspråk på objektivitet, utan författaren avslöjar sin partiskhet redan i förordet. Alex Berenson ursäktar sig med att förespråkare för cannabis är så skamlösa och vinklade i sin propaganda. Därför måste han svara med samma mynt. Om detta kan man säga vad man vill, men Berenson är åtminstone ingen hycklare.

För en praktiserande psykiater kan bokens huvudtes verka självklar. Cannabis gör folk paranoidea – det vet väl alla? Må så vara, men det är faktiskt svårt att klarlägga ett kausalt samband mellan konsumtion av cannabis och utvecklandet av psykos. Att unga psykospatienter ofta röker på är det ingen som förnekar. Kruxet är följande: Vi kan inte med 100 procents säkerhet slå fast att rökningen orsakar eller förvärrar deras sjukdom. Hur ska jag egentligen kunna veta att det var cannabis som gjorde Tommy galen?

I sin *Avhandling om den mänskliga naturen* beskriver filosofen David Hume ett experiment där ett biljardklot stöter emot ett annat, och sätter det i rörelse. Hume påpekar att vi i själva verket inte kan dra några slutsatser om varför det sistnämnda klotet plötsligt börjar rulla. Visst kan rörelsen ha orsakats av det första klotet, men också av något helt annat. Allt vi har att gå på är våra opålitliga sinnen och fördomar om orsak och verkan. I någon bemärkelse är dagens haschvurmare alla arvtagare till upplysningstänkaren Hume. Alex Berenson presenterar i *Tell Your Children* dussintals studier som antyder en koppling mellan cannabis och psykosutbrott, i synnerhet bland unga människor.

Svaret från kritikerna är alltid detsamma: *korrelation* bevisar inte *kausalitet*. Detta stämmer förvisso. Men det enda sättet att påvisa den kausalitet de kräver vore att utföra mänskliga experiment av ett slag som förbjöds i Nürnberg efter andra världskriget. Att lägga hela bevisbördan på den part som vill varna för toxiska substanser ter sig dessutom en smula bakvänt. Jag menar, hur vet vi med säkerhet att till exempel flugsvamp eller plutonium är farligt för hälsan? Var finns de experimentella studierna? Acceptansen för cannabis bland amerikaner har idag gått så långt att 33 av landets 50 delstater har legaliserat drogen "för medicinskt bruk".

Lobbyisternas knep har varit att skapa förvirring kring drogens två huvud-

komponenter – THC och CBD. På senare år har CBD visat sig vara ett lovande läkemedel för alla möjliga åkommor, i synnerhet epilepsi hos barn. Ingen patient har någonsin blivit hög eller galen av CBD. Ruset från cannabisrökning härrör helt från THC, en betydligt farligare substans av tvivelaktigt medicinskt värde. När medierna basunerar ut att cannabis har visat sig bota ditt eller datt, så gäller det i princip alltid CBD. När hugade haschrökare dyker upp hos läkaren för att hämta ut sina ”medicinska intyg”, så handlar det förstås bara om THC.

Som Alex Berenson påpekar vägrar de flesta amerikanska läkare befatta sig med denna ljusskygga verksamhet, och den övervägande majoriteten av intygen utfärdas på en liten handfull kliniker. Vid dessa ”intygfabriker” kan etiskt flexibla läkare dra in hutlösa pengar på att rekommendera cannabis till vem som helst, av skäl som ofta ter sig helt godtyckliga.

Berenson noterar också hur mycket starkare cannabis har blivit sedan 1960- och 70-talen, då de flesta av dagens makt-havare stiftade bekantskap med drogen. I Woodstock-erans cannabis var THC-halten förhållandevis låg. De långhåriga festivalbesökarna inhalerade mest kvisstar och mossor. Sedan dess har produkterna ökat mångdubbelt i styrka, ett fak-

Snoop Dogg: tongivande i motståndarlaget.

FOTO: DARRIN SAMMIT LUPI/TT

tisera psykiskt sjuka. Experterna brukar därför snabbt påpeka att psykopatienter minsann löper betydligt större risk att själva falla offer för våld än att tillfoga andra människor skada. Det är helt riktigt, men visar samtidigt att personer med psykosjukdom oftare hamnar i våldsamma situationer. Våra stackars patienter tenderar alltså att förlora sina slagsmål, men det är väl ingen större tröst ur ett samhällsligt perspektiv?

Berenson irriterar också en del vänsterliberaler genom att kränga till vapendebatten. Amerikaner oroar sig betydligt mindre för att bli skjutna idag än de gjorde på 1990-talet, då crack förvandlade många storstäder till krigszoner. Röster för en strängare vapenlagstiftning hörs numera mest efter någon av de vansinnesskjutningar som regelbundet skakar

en tidsfråga innan amerikanska familjer kommer att kunna fylla på sina haschförråd i det snabbköp där de redan handlar sina automatvapen.

Låt oss återgå till frågan om huruvida cannabis bör legaliseras. Bland de tiotals miljoner amerikaner som regelbundet röker cannabis är det blott en liten bråkdel som kommer att utveckla paranoia eller skjuta någon. Är det då verkligen rättvist att beröva alla andra ett harm-löst nöje? Och hur rimligt är det egentligen att med lagstiftning försöka upprätthålla normer som allt färre medborgare tar på allvar? Oavsett om vi lutar åt att tro på Alex Berenson eller hans meningsmotståndare, kräver svaren på dessa frågor nyanseringar.

Att cannabis ska förbli förbjudet i USA är nog för mycket att hoppas på. Industrin är helt enkelt för lönsam, och lobbyisterna för många. Inte ens Berenson verkar hysa några förhoppningar beträffande den politiska debatten om dessa droger. Som bokens titel antyder är hans syfte snarare att injaga skräck i den amerikanska allmogen för allt vad cannabis heter, så att folk självmant ska avstå från missbruk. Det är kanske just utifrån denna premiss *Tell Your Children* bör bedömas.

Alex Berenson är på sin höjd en andra klassens vetenskapsjournalist. Hans pamflett är bombastisk och osofistikerad. Att sätta sig in i ett mångfasetterat, vetenskapligt material ligger dock utom räckhåll för de flesta vanliga läsare – i synnerhet om de redan är omtöcknade av haschångor. Hellre än att grotta ner sig i konfidensintervall och p-värden väljer deckarförfattaren Berenson att göra det han är bäst på: skrämma livet ur sina läsare med historier om drogrus, mord och massakrer. Som skrämselpropaganda är *Tell Your Children* en fullträff av högst kvalitet. Efter avslutad läsning kan jag bara önska att jag haft ett exemplar att låna ut till Tommy, innan han försjönk i kronisk galenskap. ✨

Erik W Larsson

”Berenson ursäktar sig med att förespråkare för cannabis är så skamlösa och vinklade i sin propaganda. Därför måste han svara med samma mynt.”

tum som sällan tas upp i offentlig debatt. Nyare, syntetiska varianter av cannabis är oerhört potenta, och tangerar inte sällan gränsen mot tyngre droger såsom amfetamin och kokain.

Utöver att orsaka psykos har moderna cannabispreparat kopplats till slaganfall, lungödem och till och med dödsfall. Att jämföra dessa kemiska nymodigheter med gammalt hederligt Woodstockgräs är således som att jämföra hembränd absint med svagdricka. Ingen seriös diskussion om legalisering av cannabis i USA kommer därför undan frågan om vad som ska legaliseras. Talar vi om låggradigt, mexikanskt *schwag* eller turboladdat, rysktillverkat *Crimson Karnage*?

De mest kontroversiella kapitlen i *Tell Your Children* berör psykosjukdom och våld. Alex Berenson lufsar in på detta ytterst känsliga område som ett fyllo på en tebjudning och häver ur sig att psykotiska män begår fem gånger så många mord som friska män. Detta faktum är inte populärt, bland annat eftersom statistiken riskerar att ytterligare stigma-

USA. Det är i dessa sammanhang kutym för demokrater att vilja diskutera skjutvapen, medan republikaner hellre vill tala om vansinne, med andra ord den psykiska sjukdom som förövarna ofta lider av. Båda sidor har på sätt och vis en poäng. Om min vän Tommy hade ägt ett hagelgevär så hade den där juldagskvällen kunnat sluta i ett blodbad. Allra bäst hade det dock varit om han aldrig blivit psykotisk över huvud taget.

I *Tell Your Children* noterar Alex Berenson att många av USA:s värsta och mest paranoidea massmördare har varit ivriga konsumenter av cannabis. Ville landets politiker verkligen ta krafttag mot det besinningslösa våldet, så borde de rimligen kunna nå något slags kompromiss över partigränserna. Men en sådan lösning försvåras av det inflytande som cannabisodlare och vapenfabrikanter idag utövar i USA:s kongress. Av rådande trender att döma är det nog bara

TELL YOUR CHILDREN
THE TRUTH ABOUT
MARIJUANA, MENTAL
ILLNESS, AND VIOLENCE
ALEX BERENSON
Free Press 2019

Omvänt klasshat

RADION STÅR PÅ. De tärnade lunchpotatisarna fräser i olivoljan. Dagens sommarvärd heter Maria Borelius. Hon börjar med den chockartade utnämningen till handelsminister i Fredrik Reinfeldts första regering. Sen gör journalister-na sin traditionsenliga genomsökning av liken i ministrarnas garderober, och det visar sig finnas en svartavlönad barnflicka i Borelius garderob någon gång under juratiden. Journalisterna kastar upp nyheten i luften och ser om den flyger, och den stiger till väders och kommer snart att överskugga regeringsbildningen så pass illa att hon måste avgå.

Inget nytt under solen. Och inom parentes sagt: framtida regeringsbildare borde överväga att utse en "blindgångarminister" som han eller hon på förhand vet kommer att ryka, så att alla journalister får utlopp för sitt sjudande adrenalin och statsministern kan sätta igång med arbetet.

Maria Borelius berättar om "drevet", avgången, familjen som tack och lov fanns där, och det dröjde inte länge innan "Pöschy" ringde med ett erbjudande om något vällovligt projekt i Indien. "Åk dit! sa "Pöschy" – företagsledaren Percy Barnevik – och Borelius åker till Indien och hjälper fattiga kvinnor med mikrolån, och hon berättar om oförglömliga mänskliga möten i de exotiska miljöerna.

Det är uppenbart att hon växer som människa. Får perspektiv.

Där börjar något pyra i mig. Något som sticker i ögonen och fördunklar synen.

Vilken tur att "Pöschy" ringde, tänker jag. Men för människor i Maria Borelius samhällsskikt finns alltid en "Pöschy".

JAG TYCKER INTE OM mig själv när jag skriver det här. Spydigheten som genomsyrar mina formuleringar är som ett öppet mål. Och bollen ligger sisådär två decimeter från mållinjen. Att muttra något förklenande om Maria Borelius samhällsskikt är att ta sats med tjugo meter, sätta full fart mot bollen och safta in den i nätet.

Det är inte särskilt snyggt, helt enkelt.

Klasshat, som det ju handlar om, är inte ett dugg mindre obehagligt än något annat hat. Men flitigt sanktionerat. För när vi pratar om "klasshat" utgår vi från att det är en halvfattig figur som undertecknad som hatar någon som har det bättre ställt. Gärna ordentligt bättre ställt.

För att städa upp i själens dunkla korridorer gör jag ett tankeexperiment som jag brukar ta till: om man byter plats på de inblandade – känns klasshatet fortfarande rättfärdigat? Om en representant för överklassen uttrycker sitt förakt för någon från arbetarklassen?

Låt oss testa. Där sitter alltså en arbetare. Illa klädd och okultiverad. Uttrycker sig stolpigt eller inte alls. Banala och ogenomtänkta funderingar om sig själv och världen runt omkring. Låt oss förakta honom en stund.

Det är historiskt sett inte längesen ett sånt förakt var ganska vanligt.

Idag känns det inget vidare. Varför inte? Det saknas ju inte anledningar. Men föraktet känns orättfärdigt eftersom arbetaren inte kan hjälpa att han är arbetare. Han har inte valt sina föräldrar. Han har fötts in i ett sammanhang och en kultur och, ja, en klass helt enkelt.

Men samma gäller förstas Maria Borelius. Hon föddes in i en klass där man uppför sig belevat, ser folk i ögonen och inser värdet av att knyta kontakter och vara trevlig och inte se ut som en slashas. Hon kan inte hjälpa det. Om vi ska straffa och förakta henne för att hon föddes av

de föräldrar hon föddes av borde det också vara fritt fram att straffa och förakta dem som föddes av andra föräldrar: fattiga, sjuka eller kriminella föräldrar.

Det är en skev jämförelse, säger du. Uppåtriktat klasshat är

inte samma sak som nedåtriktat. Men jag vågar påstå att det är det. Alla famlar efter underdog-tröjan, eftersom den ger ett störtskönt frikort till att bete sig svinigt mot sin omgivning och gå över gränser som vore omöjliga att gå över annars.

ALLA FRÅN JIHADISTERNA till han-med-mustaschen har varit skickliga på att förse sig med underdog-tröjan. Ibland så skickliga att de lyckats förvilla och passivisera sina motståndare. Liken på Manhattans trottoarer hade knappt hunnit ljumna den 11 september innan det började dyka upp självförebärande reflektioner här och var i västvärlden om hur illa palestinierna behandlats av israelerna och att, underförstått, amerikanerna har tjänat ihop till det här.

Att härma folk med funktionsnedsättning är bland det värsta man kan göra. Men om den funktionsnedsatte är kung, och hans ordblindhet förlöjligas av en komiker i ett satirprogram, får lyteskomiken något radikalt över sig. Och i komikerns ögon ska vi se lättningen över att antligen ha en ursäkt för att håna handikappade.

Potatisarna har fräst färdigt. Jag knäcker två ägg över dem, river över parmesan och skyfflar i mig lunchen i soffan medan Maria Borelius berättar om hur hon kommit på fötter och pratat med terapeuter.

Sen vidtar eftermiddagens arbetspass. Kanske kommer mina barn att få det bättre än vad jag har haft det. Kanske inte. Jag ställer disken i hon och sätter mig framför datorn.

Bengt Ohlsson

Stad mot land. Folk mot elit. Liberalism mot konservatism.

Världen polariseras i motsatspar. Det föder rädsla och ilska, istället för nyfikenhet och lyhördhet, inte minst bland journalister. Det gör det i sin tur ännu svårare att förstå och känna igen sig i den värld som beskrivs. I den myllan växer konspirationsteorier, extremism och en misstro mot fakta.

Fokus tassar inte kring de brännande ämnena. Vi tror på fakta, även om den är oönskad. Vi tror att människor med olika åsikter och olika bakgrund kan ha utbyte av varandra. Vi tror att måttfullhet, i kombination med nyfikenhet och klarspråk, fortfarande är det bästa sättet att lära känna världen. Vi utmanar gärna våra läsare, men vi uppfostrar dem inte. Vi är oberoende och självständiga: politiskt, men också i förhållande till vår egen bransch. Vi finns i samtiden, utan att vara samtidens fångar. Och vi gillar god stilistik.

**Förstå vad som händer. Innan det händer.
Läs Fokus.**

Johan Hakelius, politisk chefredaktör

**Erbjudande: 8 nummer
för endast 299 kronor!**

☐ **Ja tack! Jag vill beställa 8 nummer av Fokus för 299 kronor (lösnummerpris 552 kronor)**

Du kan även beställa via webben: fokus.prenservice.se och fyll i kampanjkod **AXESS8** för 8 nummer, 299 kronor.

SKICKA TIDNINGEN TILL:

NAMN	
E-MAIL	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

JAG SOM GER BORT PRENUMERATIONEN HETER/
SKICKA IN BETALNINGSKORTET TILL:

NAMN	
E-MAIL	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

FPG Media AB – Prenumeration

SVARSPOST

204 720 55

110 27 Stockholm

Prenumerationen är tidsbegränsad och avslutas automatiskt efter de nummer du beställt. Erbjudandet gäller tom 31/10 2019 och endast adresser i Sverige. Vid beställning samtycker du till att dina personuppgifter inklusive e-postadress och mobilnummer får lagras och hanteras av FPG Media AB för marknadsföring och digitala tjänster. Samtycket gäller till dess du säger upp det. Läs mer om vår personuppgiftspolicy på www.fokus.se/personuppgiftspolicy.
Prenumerationsservice tel: 08-522 183 15, www.fokus.se

PosttidningB

Axess Magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

#BORN TODARE

PELAGOS

KRONS

STOCKHOLM
krons.se

— 1851 —

NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

TUDOR